

OZ

ORGANIZACIJA ZNANJA

2016/1

Letnik XXI

- IZUM v vlogi Unescovega regionalnega centra
IZUM as a UNESCO Regional Centre (*Šošarič*)
- Serijske publikacije sa tri nivoa numerisanja u sistemu COBISS
Serials with three levels of enumeration in the COBISS system (*Bacotić*)
- Izvori informacija u akademskom okruženju
Information resources in the academic environment (*Rašidović*)
- Strukturna kriza avtorske pravice, 1. del
Structural crisis of copyright, part 1 (*Šercar*)

COBISS obvestila

ORGANIZACIJA ZNANJA
letnik 21, zvezek 1, 2016

UVODNIK

ČLANKI

- Davor Šoštarič*
IZUM v vlogi Unescovega regionalnega centra
IZUM as a UNESCO Regional Centre2
- Gordana Bacotić*
Serijske publikacije sa tri nivoa numerisanja u sistemu COBISS
Serials with three levels of enumeration in the COBISS system5
- Beba Ešrefa Rašidović*
Izvori informacija u akademskom okruženju
Information resources in the academic environment12
- Tvrtko-Matija Šercar*
Strukturalna kriza avtorske pravice, 1. del
Structural crisis of copyright, part 125

POROČILA

- Davor Šoštarič*
Konferenca RISK 201547
- Andreja Krajnc Vobovnik*
40. srečanje direktorjev ISSN centrov v Beogradu48
- Branka Badovinac, Ema Dornik, Jelka Kos, Romana Muhvič Šumandl,*
Aleksandra Rubelj, Tatjana Žnidarec
Kongres ZBDS 2015: Upravljanje znanja v knjižnicah52
- Breda Emeršič, Srečko Benčec, Gorazd Taciga*
SharePoint dnevi 2015 in Exchange55

COBISS OBVESTILA

ORGANIZACIJA ZNANJA

ISSN: 1580-9803

Vpis v razvid medijev MK pod številko 337.

Ustanovitelj in izdajatelj

Institut informacijskih znanosti Maribor

Za izdajatelja: Davor Šoštarič

Odgovorna urednica: Aleksandra Rubelj

Naslov uredništva

Uredništvo OZ

Institut informacijskih znanosti

Prešernova 17, 2000 Maribor

e-pošta: oz@izum.si

telefon: 02 2520-371

faks: 02 2524-334

Uredniški odbor

dr. Maks Gerkeš (Maribor), Žaklina Gjalevska (Skopje),
mag. Janez Jug (Ljubljana), Nadja D. Karačodžukova
(Sofija), dr. Stela Filipi Matutinović (Beograd), dr. Ismet
Ovčina (Sarajevo), mag. Franci Pivec (Maribor), Aleksandra
Rubelj (Maribor), dr. Marta Seljak (Maribor), dr. Tvrтко M.
Šercar (Maribor), dr. Zdravko Vukčević (Podgorica)

Uredništvo

Tehnično urejanje: Miran Lešič, Rok Haložan

Lektoriranje in prevajanje: Nataša Belšak, Petra Bridges,
Aleksandar Marinković

Oblikovanje naslovnice: Andrej Senica

Elektronska verzija

<http://home.izum.si/cobiss/oz/>

Spoštovane bralke in bralci!

Pred vami je nova številka revije Organizacija znanja (prva številka 21. letnika, 2016), ki ponuja branje novih zanimivih prispevkov. V uredništvu smo veseli, da v tokratni številki objavljamo članke, ki prihajajo iz različnih delov skupnosti COBISS.Net, saj je to eden od načinov, da knjižničarji in drugi strokovni delavci knjižnic in ustanov s področja informacijskih znanosti iz držav, ki sodelujejo v regionalni mreži COBISS.Net, izmenjujejo in delimo razmišljanja, znanje, izkušnje in novosti. Tako lahko spoznavamo novosti in izkušnje drugih, se učimo, širimo naša obzorja ter poklicno in strokovno rastemo.

V tokratni številki objavljamo štiri članke, od teh enega v srbskem in enega v bosanskem jeziku. S to številko smo pri člankih uvedli objavo naslova članka tudi v angleškem jeziku.

Prvi prispevek z naslovom *IZUM v vlogi Unescovega regionalnega centra* avtorja Davorja Šoštariča je deležen ponovne objave in predstavi pomen, cilje in vlogo IZUM-a kot regionalnega centra II. kategorije v okviru Unesca. Avtor kritično povzema, da se po treh letih od pridobitve statusa Unescovega centra II. kategorije ni nič bistveno spremenilo, opozori na komunikacijske ovire in Unescovo nerazumevanje IZUM-ove vloge in poslanstva v regiji ter zaključuje s pozitivno naravnostjo ter z željo, da bi Unesco v večji meri podprl IZUM-ove dejavnosti in da bi Vlada RS izpolnila zaveze iz sporazuma.

Drugi prispevek, članek izpod peresa Gordane Bacotić, z naslovom *Serijske publikacije sa tri nivoa numerisanja u sistemu COBISS* analizira izpis podatkov o zalogi serijskih publikacij v COBISS/OPAC-u v primeru trinivojskega številčenja. Na osnovi primera vnosa in izpisa podatkov o knjižnični zbirki Letopisa Matice srpske v COBIB.SR avtorica ugotavlja, da je izpis podatkov o zalogi v spletnem katalogu nepopoln, zato predlaga ustrezno dopolnitev programske opreme COBISS/OPAC.

Tretji članek je prispevek avtorice Bebe Ešrefe Rašidović in nosi naslov *Izvori informacija u akademskom okruženju*, v katerem predstavi različne vire znanstvenih informacij in znanja ter njihovo klasifikacijo, značilnosti, lastnosti in pomen za oblikovanje in upravljanje posameznikovega znanja v akademskem okolju. Predstavitev različnih virov znanstvenih informacij in znanja namreč predstavlja koristno vodilo pri iskanju relevantnih virov informacij.

Zadnji članek obravnava vedno aktualno tematiko avtorskih pravic. Tvrtko Matija Šercar v članku z naslovom *Strukturna kriza avtorske pravice: 1. del* kritično predstavi osnovne pojme in družbeno-gospodarsko ozadje avtorske pravice, dejavnike ravnanja, psihologijo lastništva in ekonomijo idej. Področje avtorske in sorodnih pravic je polno protislovij, od protislovij avtorske pravice v digitalni dobi do protislovij na znanju temelječe ekonomije. Avtor predstavi stališče avtorske pravice v odvisnosti od novih poslovnih modelov, kot sta model "dolgega repa" in model "zastonj". Nadalje kritično ugotavlja, da je veljavna oz. tradicionalna paradigma avtorske pravice v strukturni krizi, ter se sprašuje o prihodnosti avtorske pravice. Temelj strukturne krize avtorske pravice je v tem, da zakoni ščitijo imetnike avtorskih pravic, ne pa avtorjev zaščitene del, kar je najbolj vidno v primeru osirotelih del.

Člankom sledi rubrika *Poročila*, v kateri objavljamo vsebino in vtise z različnih dogodkov (kot so konference, srečanja, kongresi), ki so jih obiskali sodelavci Instituta informacijskih znanosti.

Številko, kot običajno, zaključujemo z rubriko *COBISS obvestila*, v kateri so zbrane najpomembnejše novosti v sistemu COBISS od oktobra 2015 do vključno februarja 2016.

Želimo vam prijetne poletne dni tudi v družbi Organizacije znanja!

Aleksandra Rubelj
Odgovorna urednica

IZUM V VLOGI UNESCOVEGA REGIONALNEGA CENTRA

IZUM AS A UNESCO REGIONAL CENTRE

Davor Šoštar

Institut informacijskih znanosti,
Maribor

Kontaktni naslov:
davor.sostaric@izum.si

Izvelek

UNESCO je na svoji 36. generalni skupščini novembra 2011 sprejel odločitev, da IZUM-u podeli status centra II. kategorije. Leto dni kasneje je bil v Parizu podpisan Sporazum med Republiko Slovenijo in Organizacijo združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (UNESCO), ki podrobneje definira in opredeljuje vlogo IZUM-a kot regionalnega centra II. kategorije v okviru Unesca. Na kratko so predstavljeni najpomembnejši dogodki in naše razmišljanje po treh letih delovanja v tej vlogi.

Ključne besede

UNESCO, IZUM, center II. kategorije, knjižnični informacijski sistem, informacijski sistem o raziskovalni dejavnosti, Jugovzhodna Evropa, COBISS, E-CRIS, COBISS.Net

Abstract

At its 36th General Assembly in November 2011, UNESCO adopted the decision to grant IZUM the status of a category 2 centre. One year later, the Agreement between the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) and the Republic of Slovenia was signed in Paris, specifying and defining IZUM's functions as a regional category 2 centre under the auspices of UNESCO. The most significant events and our reflections after three years of performing this function are presented.

Keywords

UNESCO, IZUM, category 2 centre, library information system, current research information system, South-Eastern Europe, COBISS, E-CRIS, COBISS.Net

UVOD

Dejavnost Instituta informacijskih znanosti (IZUM) je pretežno vezana na razvoj in delovanje sistema in servisov COBISS (Kooperativni online bibliografski sistem in servisi) in sistema SICRIS (sistem za sprotno spremljanje dosežkov raziskovalne dejavnosti). Predvsem COBISS, ki predstavlja temelj nacionalnega knjižničnega informacijskega sistema, je uspešno uveljavljen tudi v nekaterih drugih državah Jugovzhodne Evrope (Srbija, Makedonija, Bosna in Hercegovina, Črna gora, Bolgarija in Albanija). Vsi ti sistemi so med seboj povezani v mrežo COBISS.Net. IZUM tako že več kot 25 let sistematično podpira modernizacijo knjižničarstva v regiji Jugovzhodna Evropa.

UNESCO ima pomembno vlogo na področju knjižničarstva in med njegove prioritete sodi tudi modernizacija knjižnic na podlagi novih tehnologij in organizacijskih konceptov. To je še posebej razvidno iz Unescope Konvencije o varovanju in

spodbujanju raznolikosti kulturnih izrazov (Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions), katere podpisnici sta tudi Republika Slovenija in Evropska komisija. Mreža knjižnic je izjemno pomembna za sožitje med kulturami in za enakomernejši razvoj v svetu, vendar pod pogojem, da je povsod zagotovljena osnovna dostopnost do knjižničnih virov, kar je v odločilni meri odvisno od stopnje informatizacije knjižničnih funkcij.

Na podlagi številnih delovnih stikov z regionalno pisarno Unesca v Benetkah (BRESCE) je prevladala ugotovitev, da IZUM s projektom COBISS.Net dejansko opravlja poslanstvo in uresničuje cilje, značilne za centre pod pokroviteljstvom Unesca (centri II. kategorije): prispeva k izvajanju programa UNESCO z zagotavljanjem strokovnih zmogljivosti, z izmenjavo informacij in znanja, s teoretičnimi in uporabnimi dognanji na področju informacijskih znanosti, specialističnim usposabljanjem ter podpiranjem tehničnega sodelovanja z deželami v razvoju.

Članek je objavljen z dovoljenjem izdajatelja in je bil prvič objavljen v publikaciji *UNESCO forum*, 2015. Koper: Založba Univerze na Primorskem.

Zato je UNESCO po opravljenih vseh predpisanih aktivnostih in analizah na svoji 36. generalni skupščini novembra 2011 sprejel odločitev, da IZUM-u podeli status centra II. kategorije. Leto dni kasneje je bil v Parizu podpisan Sporazum med Republiko Slovenijo in Organizacijo združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (UNESCO), ki podrobneje definira in opredeljuje vlogo IZUM-a kot regionalnega centra II. kategorije v okviru Unesca.

CILJI IN NAMEN

IZUM je nesporno že več kot dve desetletji pomembno prispeval k uresničevanju strateških ciljev in programskih prioritet Unesca na področju informatizacije knjižnic in zasnove informacijskih sistemov za spremljanje rezultatov raziskovalne dejavnosti v regiji. O tem priča več mednarodnih konferenc in delavnic v skupni organizaciji z Unescovo regionalno pisarno v Benetkah (BRESCE) ali ob sodelovanju strokovnjakov iz sekretariata Unesca v Parizu. IZUM si je v večini držav Jugovzhodne Evrope, še posebej pa v regiji Zahodni Balkan, pridobil ugled povsod sprejemljivega partnerja, ker nikoli ne nastopa iz komercialnih pobud, ampak kot svetovalec vlad pri razvoju nacionalnih informacijskih sistemov za podporo kulturi, izobraževanju in znanosti. Vse vključene države so ob različnih priložnostih izrekle podporo vlogi, ki jo je opravljal IZUM.

Po pravilih Unesca je bila opravljena študija izvedljivosti; izvedena je bila tudi vrsta posvetovanj:

- s strokovnjakom, ki ga je imenoval UNESCO in je obiskal IZUM junija 2011;
- z mednarodnimi organizacijami, ki se posvečajo knjižničarstvu;
- z institucijami v regiji, ki skrbijo za razvoj knjižničarstva in informacijskega spremljanja rezultatov raziskovalne dejavnosti.

Med temi aktivnostmi je UNESCO nesporno ugotovil, da v regiji obstaja enotno stališče glede naslednjih področij:

- potreba po izmenjavi znanja in izkušenj pri informatizaciji knjižnic in pri sprotne spremljanju rezultatov raziskovalne dejavnosti;
- krepitev sodelovanja vladnih, strokovnih in poslovnih subjektov pri intenzifikaciji prenosa znanja v prakso;
- bogatenje znanj in izkušenj na omenjenih področjih, upoštevanje večjezičnosti v regiji;
- specialistično izobraževanje in usposabljanje za ta namen;
- ustanavljanje lastnih centrov znanja in izobraževanje za potrebe informatizacije knjižnic;
- izmenjava strokovnjakov med sodelujočimi državami;

- stalen pretok znanja prek strokovnega tiska, konferenc in spletnih komunikacij.

Po pričakovanih naj bi IZUM kot Unescov center II. kategorije pomembno okrepil multikulturno sodelovanje in pretok informacij o intelektualni produkciji v regiji, kar bi spodbudilo nastanek novih partnerskih odnosov v delu sveta, kjer je to glede na polpreteklo zgodovino še posebej potrebno.

Dejavnost centra naj bi bila osredotočena na reševanje konkretnih problemov posodabljanja knjižničnih sistemov v vključenih državah in na zagotavljanje pogojev njihove integracije v globalno knjižnično mrežo tako z vidika dostopa do mednarodnih bibliografskih baz kot z vidika vključevanja lastnih bibliografskih informacij v te baze. Tako intelektualna dediščina kot tudi sprotne intelektualne produkcije teh držav terjata aktivnejšo prisotnost v globalnih pregledih.

Med nameni je tudi spodbujanje izgradnje informacijske infrastrukture, ki bo omogočala višjo kakovost raziskovalne dejavnosti, transparentnost raziskovalnih potencialov in rezultatov raziskovalne dejavnosti v regiji, posledično pa bo pospeševala tudi splošno inovativnost.

KAJ SE PO TREH LETIH DEJANSKO DOGAJA

V sporazumu med Vlado Republike Slovenije in Unescocom je med drugim zapisano, da bo IZUM v vlogi Unescovega centra II. kategorije skrbel za:

- usklajevanje razvoja in delovanja vzajemnega bibliografskega sistema in storitev;
- usklajevanje razvoja in uporabo standardov za računalniško podporo za zahteve vzajemnega bibliografskega sistema in storitev;
- razvoj in vzdrževanje programske opreme za potrebe vzajemnega bibliografskega sistema in storitev;
- ugotavljanje usposobljenosti osebja knjižnic za vzajemno katalogizacijo in sodelovanje z nacionalnimi knjižnicami držav, ki sodelujejo v COBISS.Net;
- načrtovanje in vzdrževanje skupnih računalniških in komunikacijskih zmogljivosti za delovanje sistema;
- upravljanje ponudbe podatkovnih zbirk na elektronskih nosilcih podatkov z neposrednim dostopom s soglasjem njihovih ustvarjalcev;
- organizacijo strokovnega usposabljanja in svetovanja na področjih, ki jih pokriva vzajemni bibliografski sistem;
- usklajevanje informacijskih sistemov za spremljanje raziskovalne dejavnosti v različnih državah, ki uporabljajo COBISS.Net;
- sodelovanje pri javnih programih za razvoj mreže COBISS.Net kot sredstva za razvoj družb znanja v regiji;

- načrtovanje razvoja in vzdrževanja računalniške in komunikacijske infrastrukture v izobraževalnih, raziskovalnih in kulturnih organizacijah;
- raziskovalno, razvojno in svetovalno delo na lastnem delovnem področju.

Jasno se vidi, da gre za naloge, ki jih IZUM v tej regiji že tako ali tako izvaja po svojem osnovnem poslanstvu. Glede tega se ni prav nič spremenilo. Mi smo sicer pričakovali, da se bodo naše dejavnosti v ciljni regiji okrepile in da nam bo status Unescovega centra II. kategorije utrl kakšno prejšnjo težjo dostopno pot. Prav tako smo bili prepričani, da bomo z Unescovo pomočjo lažje identificirali razvojne programe v tej regiji in skupaj z Unescom ter njegovimi partnerji tudi sprožili kakšne nove aktivnosti, po tistem pa smo se tudi nadejali kakšnega konkretnega instrumenta.

Žal se nič kaj takega ni zgodilo. Pravzaprav kar drži ugotovitev, da se nekako pojavljajo komunikacijski zastoji med Unescom in nami. Razlog vidim v morda ne povsem dorečenih postopkih medsebojnega komuniciranja in v našem slabšem poznavanju organizacijskih mehanizmov Unesca. Najpomembnejša razloga pa sta Unescovo nerazumevanje IZUM-ove vloge in poslanstva v regiji ter dejstvo, da naši programi morda niso čisto v skladu z Unescovimi standardnimi vzorci (naša vloga in poslanstvo sta dokaj dolgoročna in usmerjena v zelo konkretne cilje širšega pomena).

Iz tega zadnjega razloga in glede na v Sporazumu jasno zapisane naloge in cilje je pri našem angažiranju v ciljni regiji razumljivo, da v naših programih ni prostora za nekakšne parcialne, populistične ali kako drugače odmevne projekte, ki bi izstopali iz naše jasno začrtane smeri. Trdim pa, da so rezultati našega delovanja izvrstni in zelo pomembni za regijo, ki jo pokrivamo. Nenazadnje se je število držav, v katerih imamo konkretne rezultate, v tem času povečalo – z nami je zdaj tudi Albanija, ki sodeluje v mreži COBISS.Net z devetindvajsetimi knjižnicami in kopico usposobljenih katalogizatorjev!

ZAKLJUČEK

Za IZUM je pridobitev statusa Unescovega centra II. kategorije zagotovo prestižnega pomena in veliko priznanje dosedanjim uspehom ter potrditev programskih usmeritev v regiji. Želeli bi si, da bi UNESCO našo dejavnost podprl z več konkretnimi dejanji. Komunikacije in medsebojno obveščanje bi lahko bili globlji in z veseljem se bomo potrudili, da morebitne ovire na tej poti premagamo. Prav tako upamo, da bo Vlada Republike Slovenije kljub trenutnim omejitvam in ukrepom zmogla izpolniti svoje še neizpolnjene zaveze iz Sporazuma.

Viri

- UNESCO, 2011, Resolucija o podelitvi statusa centra II. kategorije pod okriljem Unesca. Dostopno na: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/ED/pdf/36_C_Res_15_-_Sri_Lanka_Centre_Nov2011.pdf; str. 61, točka 55.
- UNESCO, 2005, Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions. Dostopno na: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31038&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- UNESCO, 2012, Sporazum med Republiko Slovenijo in Organizacijo združenih narodov za izobraževanjem znanost in kulturo [...]. Dostopno na: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/official_documents/agreement_unesco_slovenia_izum_en.pdf
- Pivec F., 2012, Pot v UNESCO. Organizacija znanja, Vol. 17, št. 1
- Šoštarčič D., 2012, IZUM pred novimi izzivi. Organizacija znanja, Vol 17, št. 4
- Kärkliņš J., 2012, On the Occasion of the Inauguration of IZUM [...]. Organizacija znanja, Vol 17, št. 4

SERIJSKE PUBLIKACIJE SA TRI NIVOA NUMERISANJA U SISTEMU COBISS

SERIALS WITH THREE LEVELS OF ENUMERATION IN THE COBISS SYSTEM

Gordana Bacotić

Narodna biblioteka Užice

Kontaktni naslov:

gbacotic@biblioteka-uzice.rs

Rezime

Fond serijskih publikacija sa tri nivoa numerisanja, ne ispisuje se u uzajamnom onlajn katalogu COBIB.SR na jedinstven način u svim bibliotekama. Time se gubi suština uzajamne katalogizacije, jer je ujednačen prikaz fondova u bibliotekama neophodan uslov za dobijanje precizne informacije o lokaciji određene publikacija. Iako format COMARC/H pruža jasna uputstva o unosu numeracije u polje 997, pravila se uglavnom ne poštuju. Na primeru unosa i ispisa podataka o fondu Letopisa Matice srpske u COBIB.SR, može se pokazati da programsko rešenje ovog segmenta u sistemu COBISS trenutno ne omogućava jasan ispis podataka u onlajn katalogu, čak i ako se pravila dosledno sprovede. Stoga bi bilo neophodno da se programska oprema COBISS/OPAC adekvatno dopuni.

Ključne reči

serijske publikacije, treći nivo numerisanja, COMARC/H, COBISS.SR, COBIB.SR, Letopis Matice srpske

Abstract

The fund of serials with three levels of numbering is not displayed in the COBIB.SR online bibliographic catalogue/database uniformly for all libraries. This diminishes the principle of shared cataloguing as a uniformed display of library funds is definitely required to obtain precise information about where a certain publication can be found. Although the COMARC/H format provides clear instructions on how to enter the numbering into the field 997, these rules are generally not applied. The example of data entry and display in the Letopis Matice srpske fund in the shared COBIB.SR database can be used to demonstrate that the current software solution in the COBISS system does not enable clear data display in the online catalogue, even if the rules are consistently applied. Consequently, the COBISS/OPAC software should be appropriately updated.

Keywords

serials, third level of numbering, COMARC/H, COBISS.SR, COBIB.SR, Letopis Matice srpske

Izvlaček

Zbirka serijskih publikacij, ki imajo tri ravni številčenja, se v vzajemnem spletnem katalogu COBIB.SR ne prikazuje na enoten način v vseh knjižnicah. S tem se izgublja bistvo vzajemne katalogizacije, saj je enoten prikaz knjižničnih zbirk nujno potreben pogoj za pridobitev natančne informacije o tem, kje se določena publikacija lahko dobi. Čeprav so navodila formata COMARC/H o načinu vnosa številke v polje 997 jasna, se teh pravil večinoma ne upošteva. Na osnovi primera vnosa in izpisa podatkov o knjižnični zbirki Letopisa Matice srpske v COBIB.SR je razvidno, da programska rešitev v sistemu COBISS trenutno ne omogoča jasnega izpisa podatkov v spletnem katalogu, tudi če se predhodno držimo vseh pravil, zato bi bilo treba ustrezno dopolniti programsko opremo COBISS/OPAC.

Ključne besede

serijske publikacije, tretja raven številčenja, COMARC/H, COBISS.SR, COBIB.SR, Letopis Matice srpske

SERIJSKE PUBLIKACIJE – DEFINICIJA, STANDARD ISBD(CR), NUMERACIJA

"Serijska publikacija je kontinuirani izvor, u bilo kom mediju, koji se objavljuje uzastopno u odvojenim sveskama, ili knjigama, obično ima numeričke ili hronološke oznake i nema unapred predviđen završetak. Serijske publikacije obuhvataju: časopise, novine, magazine, godišnjake, zbornike (univerziteta, društava, instituta, akademija), kalendare, adresare, izveštaje, statističke godišnjake, preglede predavanja univerziteta i fakulteta, stenografske beleške, elektronske časopise... Pod serijskom publikacijom u širem smislu mogu se smatrati i monografska serija, ili neograničena izdavačka celina." (Komnenić i Dragičević, 2006, pp. 11–12)

Prema standardu ISBD(CR), numeracija (engl. *numbering*) je "identifikacija svake uzastopne sveske ili toma, ili dela kontinuiranog izvora. Može da sadrži broj, slovo, neki drugi znak ili njihovu kombinaciju, sa propratnom rečju ili bez nje (sveska, broj, i tako dalje), kao i/ili hronološku oznaku." (IFLA, 2004, p. 19)

"Inventarska jedinica serijskih publikacija je: godište jednog naslova ili samostalna publikacija čije izdavanje nije završeno." (Ristić i Petronić, 1998, p. 14)

Inventarisanje serijskih publikacija može biti problematično. Inventariše se godište koje se najčešće poklapa sa kalendarskom godinom. Otežavajuću okolnost predstavljaju česte promene učestalosti izlaženja, načina numerisanja, kašnjenje u izdavanju, kao i greške u numerisanju koje pravi sam izdavač. Na kraju, postoji mogućnost da katalogizatori previde ili ne prepoznaju sve nivoe numerisanja.

Uz standard ISBD(CR), koji prati pojavu novih netradicionalnih oblika serijskih publikacija, uvođenje sistema uzajamne katalogizacije, zasnovano na platformi COBISS, trebalo je da dovede do standardizovane obrade i ujednačenog vođenja fonda serijskih publikacija. Svrha onlajn kataloga je pružanje jasnih i preciznih informacija o stanju fonda određene publikacije u svakoj biblioteci. Pokazalo se, međutim, da kod serijskih publikacija postoje brojne neusaglašenosti koje zbunjuju, ne samo korisnika bibliotečkih usluga koji ne mora da poznaje pravila katalogizacije, već i katalogizatore čiji je zadatak formiranje i održavanje onlajn kataloga. Cilj ovog rada je da analizira probleme povezane sa trećim nivoom numerisanja serijskih publikacija.

POLJE 997 \$L \$J \$K \$M U COMARC/H FORMATU ZA PODATKE O STANJU FONDA

Prema Platformi COBISS (IZUM, 2014), za razmenu podataka u sistemu COBISS koriste se formati COMARC/B

za bibliografske podatke i COMARC/A za normativne podatke, koji su zasnovani na formatu UNIMARC, a potom i format COMARC/H za podatke o fondu, koji je razvio IZUM.

"Primarnu odgovornost za kataloška pravila u okviru COBISS sistema imaju nacionalne biblioteke, dok je za COMARC formate i programska rešenja odgovoran IZUM." (Seljak, 2009, p. 165)

Prema COMARC/H formatu za podatke o stanju fonda (COMARC/H format: za podatke o stanju fonda, 2010–), podaci o numerisanju i hronologiji serijskih publikacija unose se u polje 997 sa sledećim potpoljima:

\$l – treći nivo numerisanja

\$j – drugi nivo numerisanja (najčešće godište) – **ako postoje samo 2 nivoa, ili knjiga u slučaju 3 nivoa (prim. G. Bacotić)**

\$k – kalendarska godina

\$m – prvi nivo numerisanja (broj, sveska)

Primer:

Dva nivoa numerisanja:

Tri nivoa numerisanja:

\$l God. 10

\$j God. 10

\$j knj. 20

\$k 2015

\$k 2015

\$m br. 1-6

\$m br. 1-6

God. 10 (2015) br. 1-6

God. 10 knj. 20 (2015) br. 1-6

Navedena potpolja ispisuju se u onlajn katalogu (COBISS/OPAC), tako da od preciznosti njihovog popunjavanja zavisi pouzdanost javno dostupne informacije o fondu serijske publikacije u određenoj biblioteci.

COBIB.SR I SERIJSKE PUBLIKACIJE SA TRI NIVOVA NUMERISANJA

Ispostavilo se da unos fonda serijskih publikacija koje imaju tri nivoa numerisanja predstavlja veliki problem za katalogizatore. Fondovi časopisa: **Izraz (Sarajevo)**, ISSN 0021-3381, COBISS.SR-ID 9819906; **Delo (Beograd. 1894)**, ISSN=1450-8222, COBISS.SR-ID 125100039; **Otdžbina (1875)**, ISSN1450-6580, COBISS.SR-ID 161162503; **Letopis Matice srpske** ISSN 0025-5939, COBISS.SR-ID 7053570 u COBISS.SR ispisuju se na različite načine u različitim bibliotekama, a često se vidi neujednačenost i u prikazu fonda jedne biblioteke.

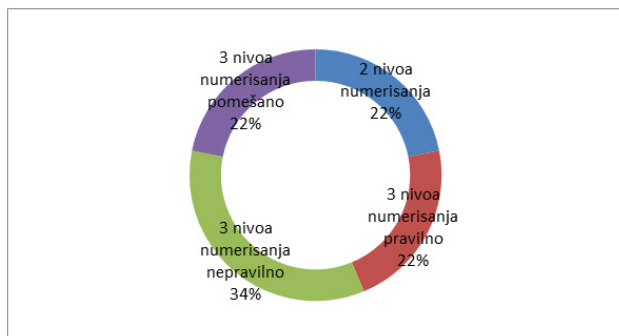
Letopis Matice srpske (dalje u tekstu LMS) izabran je za primer analize tri nivoa numerisanja u COBISS/OPAC-u, jer je reč o tekućem kontinuiranom izvoru sa 3 jasno označena

nivoa numerisanja. Budući da je reč o časopisu s dugom tradicijom, učestalost izlaženja varirala je u rasponu od 1 do 12 svezaka godišnje, da bi se princip ustalio od 1947. godine, kada časopis počinje da izlazi u 2 knjige po 6 brojeva. (U napomeni, u zapisu u bazi Narodne biblioteke Srbije (COBISS.SR Virtuelna biblioteka Srbije, Uzajamna bibliografsko-kataloška baza podataka COBIB.SR, 1997–2016) navodi se 1946. godina, ali se u podacima o fondu daje informacija da su za tu godinu izašle 4 knjige sa po tri sveske.)

Iz tog razloga, biće razmatran unos fonda LMS od 1947. do danas. Podaci su preuzimani iz COBISS.SR, iz lokalnih baza podataka za zapis COBISS.SR-ID 7053570 Letopis Matice srpske (ISSN 0025-5939), sa strana Pregled godišta i Pregled izabranog godišta.

LETOPIS MATICE SRPSKE U LOKALNIM BAZAMA U COBIB.SR

Svaka od 32 biblioteke čiji se fond časopisa LMS vidi u COBISS/OPAC-u ima bar jedno godišta iz perioda koji se analizira. Od tog broja, 7 biblioteka ne prepoznaje da postoje tri nivoa numerisanja, a 25 ih razlikuje 3 nivoa. Kada je reč o bibliotekama koje prepoznaju 3 nivoa numerisanja, 7 ih unosi fond dosledno, u skladu sa uputstvima COMARC/H formata, 11 dosledno, ali ne po pravilima COMARC/H formata, dok preostalih 7 meša različite principe (slika 1).

Slika 1: Nivoi numeracije LMS u bibliotekama u COBIB.SR

DVA NIVOA NUMERISANJA

Kod biblioteka, koje razlikuju dva nivoa numerisanja, mogu se izdvojiti tri osnovna načina ispisivanja fonda LMS u lokalnim bazama COBIB.SR:

Najčešće se izostavlja podatak o knjizi kao drugom nivou numerisanja (slika 2):

Pregled godišta:			Pregled izabranog godišta:	
Godište	Godina	Broj sveske	Zaliha	
191	2015	1/2+3-6+7/8+9-12	Год. 191 (2015) бр. 1/2+3-	6+7/8+9-12

Slika 2: Ispis fonda na nivou Pregled godišta i Pregled izabranog godišta (Izvor: COBISS.SR Virtuelna biblioteka Srbije: lokalna baza podataka Narodna biblioteka "Radoje Domanović", Leskovac, 1997–2016)

U drugom slučaju, knjiga sa sveskom ulazi u prvi nivo numeracije (slika 3):

Pregled godišta:			Pregled izabranog godišta:	
Godište	Godina	Broj sveske	Zaliha	
Год. 183	2007	књ. 480, бр. 1/2	Год. 183 (2007) књ. 480 бр. 1/2	

Slika 3: Ispis fonda na nivou Pregled godišta i Pregled izabranog godišta (Izvor: COBISS.SR Virtuelna biblioteka Srbije: lokalna baza podataka Fakultet političkih nauka, Beograd, 1997–2016)

Iako se vide tri nivoa numerisanja, došlo je do inverzije kalendarske godine i knjige, tako da ispis na strani Pregled izabranog godišta nije korektan.

U trećem je izostavljena sveska, a umesto toga, knjiga se unosi kao prvi nivo numeracije (slika 4):

Pregled godišta:				Pregled izabranog godišta:	
Odeljenje	Godište	Godina	Broj sveske	Zaliha	
N	191	2015	495+496	Год. 191 (2015) Бр. 495+496	

Slika 4: Ispis fonda na nivou Pregled godišta i Pregled izabranog godišta (Izvor: COBISS.SR Virtuelna biblioteka Srbije: lokalna baza podataka Gradska biblioteka "Karlo Bijelicki" Sombor)

TRI NIVOA NUMERISANJA

Od preostalih 25 biblioteka, 7 ih meša principe unosa, pa se u fondu jedne biblioteke mogu naći godišta koja su uneta po pravilima ili sa sasvim neobičnim rešenjima. Ovi slučajevi neće biti posebno razmatrani.

Kod biblioteka, koje prepoznaju tri nivoa numerisanja i dosledno unose svoj fond, izdvajaju se dva principa koja problematiku trećeg nivoa numeracije čine zanimljivom.

Prvi slučaj

Ako se maska za unos pravilno popuni (slika 5), ispis na nivou Pregled godišta u onlajn katalogu ne izgleda logično, jer se dobija podatak da LMS izlazi skoro pet vekova, dok je ispis zaliha pojedinačnog godišta potpun i pravilan (slika 6).

Slika 5: Maska za unos fonda popunjena prema uputstvima COMARC/H, Narodna biblioteka Užice (NBU) (Izvor: IZUM, 1998-2016, COBISS3, V6.4-03(b))

Slika 6: Ispis podataka u COBIB.SR kada je maska popunjena prema uputstvima COMARC/H (Izvor: COBISS.SR Virtualna biblioteka Srbije: lokalna baza podataka Narodna biblioteka Užice, 1997–2016)

Drugi slučaj

Kada maska nije popunjena u skladu sa uputstvima COMARC/H (slika 7), u onlajn lokalnoj bazi, na nivou Pregled godišta, dobija se verodostojan podatak o godištu časopisa, ali se zato u ispisu zaliha (Pregled izabranog godišta) javlja inverzija drugog i trećeg nivoa numerisanja (slika 8).

Slika 7: Maska koja nije popunjena u skladu sa COMARC/H, Narodna biblioteka Užice (NBU) (Izvor: IZUM, 1998-2016, COBISS3, V6.4-03(b), probni unos)

Slika 8: Ispis podataka u COBIB.SR na nivou svih godišta i pojedinačnog godišta (Izvor: COBISS.SR Virtualna biblioteka Srbije: lokalna baza podataka Narodna biblioteka Užice, 1997–2016, probni ispis)

Ovakav ispis fonda LMS najčešći je u lokalnim bazama u COBIB.RS. Raspored malih i velikih slova upućuje na to da katalogizator zna kako treba da izgleda ispravan ispis pojedinačnog godišta, ali se ipak opredelio za pogrešan način unosa zbog zabune koju bi izazvao na nivou svih godišta: ako se broj knjige unese u drugi nivo numerisanja, biće ispisan u rubrici Godište u onlajn katalogu.

PROMENE NUMERISANJA U DRUGOM (997\$J) I TREĆEM NIVOU (997\$L)

Prema formatu COMARC/H (COMRAC/H format: za podatke o stanju fonda, 2010–), u slučaju kada publikacija ima dva nivoa numerisanja, uvodi se novo polje 997 za promenu numerisanja na drugom nivou (obično novo godište – novi inventarski broj). U slučaju kada postoje tri nivoa numerisanja, novo polje 997 uvodi se, ne samo pri promeni numerisanja godišta, koje je sada treći nivo numerisanja, već i pri promeni numerisanja knjige, koja je u ovom slučaju drugi nivo numerisanja. Tako će brojevi jednog godišta, koji su izašli najčešće tokom jedne kalendarske godine, imati 2 inventarska broja, tj. 2 polja 997. Prilikom svake promene numerisanja na drugom ili trećem nivou, polje 997 se ponavlja, tj. dodeljuje se novi inventarski broj.

Primer unosa fonda za serijske publikacije sa tri nivoa numerisanja sa promenama numerisanja drugog i trećeg nivoa:

997 dSIGNATURA f010005001 IGod. 1 jknj.1 k1950 m1-6

997 dSIGNATURA f010005002 IGod. 1 jknj.2 k1950 m1-6

997 dSIGNATURA f010005003 IGod. 2 jknj.1 k1951 m1-6

997 dSIGNATURA f010005004 IGod. 2 jknj.2 k1951 m1-6

d – signatura

f – inventarski broj

Ako postoje tri nivoa numerisanja, a pri tom se ne poštuje pravilo o uvođenju novog polja 997 sa promenom i drugog i trećeg nivoa numerisanja, teško je rešiti unos fonda, što se vidi u sledećem primeru:

Pregled godišta:				
Oznaka primerka	Odeljenje	Godište	Godina	Broj sveske
1	O	191	2015	495<1/2+3>
1	O	190	2014	493<1/2+3-6>+494<1/2+3-6>
1	O	189	2013	491<1/2+3-6>+492<1/2,4-6>
1	O	188	2012	489<1/2+3-6>+490<1/2+3-6>

Pregled izabranog godišta:

Zaliha	књ. 493/494 Год. 190 (2015) св. 493<1/2+3-6>+494<1/2+3-6>
--------	---

Slika 9: Tri nivoa numerisanja, ne poštuje se uvođenje novog polja 997 za promenu na drugom nivou numerisanja (Izvor: COBISS.SR Virtuelna biblioteka Srbije: lokalna baza podataka Matična biblioteka "Svetozar Marković" Zaječar, 1997–2016)

U primeru na slici 9, knjiga je uneta i u potpolje \$I (što nije pravilno, jer bi trebalo uneti u potpolje \$j) i u potpolje \$m, gde treba da bude samo sveska, dok su sveske date u napomeni za javnost "<". Ovo rešenje izabrano je zato što svaka knjiga (drugi nivo numeracije) ima po 6 svezaka (prvi nivo) koje su identično numerisane, a program prijavljuje grešku, ako se brojevi ponavljaju u potpolju \$m. Pregled godišta izgleda potpuno, sve dok se ne uključi Pregled izabranog godišta, gde, opet, postoji inverzija drugog i trećeg nivoa numerisanja.

Biblioteke koje registruju tri nivoa numerisanja i dosledno unose svoj fond uglavnom poštuju pravilo o uvođenju novog polja 997 prilikom promene drugog i trećeg nivoa numerisanja. Na sledećim slikama vidi se razlika u ispisu istih godišta časopisa, zavisno od toga da li se poštuju pravila COMARC/H formata u vezi sa unosom drugog i trećeg nivoa numerisanja u odgovarajuća potpolja:

Pregled godišta:				
Oznaka primerka	Odeljenje	Godište	Godina	Broj sveske
1	PER	191	2015	1/2+3-6
1	PER	190	2014	1/2+3-6
1	PER	190	2014	1/2+3-6
1	PER	189	2013	1/2+3-6
1	PER	189	2013	1/2+3-6

Pregled izabranog godišta:

Zaliha	књ. 494 Год. 190 (2014) св. 1/2+3-6
Zaliha	књ. 493 Год. 190 (2014) св. 1/2+3-6

Slika 10: Ispis fonda nepravilno popunjene maske na nivoima Pregled godišta i Pregled izabranog godišta (Izvor: COBISS.SR Virtuelna biblioteka Srbije: lokalna baza podataka Narodna biblioteka "Vuk Karadžić", Kragujevac, 1997–2016)

Pregled godišta:				
Oznaka primerka	Odeljenje	Godište	Godina	Broj sveske
1	PER	495	2015	1/2+3-6
1	PER	494	2014	1/2+3-6
1	PER	493	2014	1/2+3-6
1	PER	492	2013	1/2+3-6
1	PER	491	2013	1/2+3-6

Pregled izabranog godišta:

Zaliha	Год. 190 књ. 494 (2014) св. 1/2+3-6
Zaliha	Год. 190 књ. 493 (2014) св. 1/2+3-6

Slika 11: Ispis fonda pravilno popunjene maske na nivoima Pregled godišta i Pregled izabranog godišta (Izvor: COBISS.SR Virtuelna biblioteka Srbije: lokalna baza podataka Narodna biblioteka "Dr. Đorđe Natošević", Indija, 1997–2016)

U prvom slučaju (slika 10), vidi se Pregled godišta sa uvođenjem novog polja 997 za promenu numerisanja i na drugom i na trećem nivou, ali se ne poštuje pravilo o unosu različitih nivoa numeracije u odgovarajuća potpolja. Rezultat ovakvog unosa ogleđa se u tome da se godište ponavlja po dva puta, a tek uvidom u izabrano godište vidi se da je razlog tome promena numeracije na nivou knjige.

U drugom slučaju (slika 11), gde su poštovana sva pravila, na nivou Pregled godišta, u rubrici Godište nalazi se rastući broj knjige koji svakako izaziva zabunu, jer LMS nije izlazio pet vekova. Pravo godište vidi se tek na nivou prikaza zaliha izabranog godišta.

RAZLOZI ZBOG KOJIH DOLAZI DO NEUJEDNAČENOSTI

1. Izgled maske za unos podataka u COBISS3:

Problem nastaje zbog toga što se u maski za unos podataka, uz drugi nivo (\$j), nalazi tekst godišta (videti slike 5 i 7), dok godište može biti i treći nivo numerisanja (\$I), tako da dolazi do situacije da je ispis u COBISS/OPAC-u na nivou svih godišta logičniji pri pogrešnom unosu numeracije, dok je ispis pojedinačnog godišta logičan pri pravilnom unosu numeracije. Raspored (redosled) potpolja navodi na pogrešan unos podataka. Takođe, Priručnik COMARC/H, uz objašnjenja o drugom nivou numerisanja uvek naglašava da je najčešće reč o godištu. Objašnjenje "godište" u potpolju \$j za unos drugog nivoa numerisanja deluje suvišno, jer zbunjuje katalogizatore i dovodi do grešaka prilikom unosa podataka, a samim tim i do nejednačenosti u prikazivanju fonda pojedinih biblioteka.

2. Izgled maske za ispis svih godišta (Pregled godišta) u COBISS/OPAC-u:

U maski za prikaz svih godišta (Pregled godišta) u COBISS/OPAC-u nedostaje još jedna kolona kojom bi se pokrio i treći nivo numerisanja. Trenutno postoje rubrike Godišta, Godina i Broj sveske, gde se rubrika Godišta popunjava iz drugog nivoa numerisanja (\$j), a tu se, pri pravilnom unosu podataka, ispisuje broj knjige (tj. drugog nivoa numerisanja) za publikacije sa tri nivoa numerisanja. Masku je prilagođena publikacijama s dva nivoa numerisanja, kojih je najviše, ali ne odgovara publikacijama s tri nivoa numerisanja.

ZAKLJUČAK

Polazeći od navedenog, dolazi se do zaključka da je uzrok neujednačenog unosa fonda serijskih publikacija sa tri nivoa numerisanja uslovljen, ne samo greškama katalogizatora, već i trenutnim rešenjima programske opreme COBISS za prikaz podataka u onlajn katalogu, koja nisu prilagođena ovom tipu numerisanja.

Da bi se problem rešio, neophodno je da se adekvatno dopuni pregled, odnosno spisak godišta, u programskoj opremi COBISS/OPAC. Sadržaj potpolja \$l (treći nivo numerisanja) trebalo bi učiniti vidljivim u onlajn katalogu. To se može uraditi dodavanjem još jedne kolone za ispis potpolja \$l u pregledu godišta u COBISS/OPAC-u, ili ispisivanjem podataka iz potpolja \$l u postojećoj koloni Godišta, ispred podataka iz potpolja \$j, ili na neki drugi način koji bi doprineo jasnosti, bez izazivanja dodatnih komplikacija, odnosno kako bi se omogućio pravilan redosled ispisa podataka o sva tri nivoa numerisanja.

Iz maske za unos podataka takođe bi trebalo ukloniti objašnjenje "godište" uz potpolje \$j, a možda čak i rasporediti rubrike u logični redosled: treći, drugi i prvi nivo numeracije (trenutni redosled je drugi, treći i prvi nivo), kako bi se eliminisale sve nedoumice katalogizatora (videti slike 5 i 7).

Ove korekcije učinile bi preciznijim informacije koje pruža COBISS/OPAC, i u slučajevima koji, iako nisu česti u praksi, zahtevaju adekvatno rešenje.

Reference

- COBISS.SR *Virtualna biblioteka Srbije: lokalna baza podataka Fakultet političkih nauka, Beograd*, 1997–2016. [online] Dostupno na: <http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?command=CONNECT&base=70124&lani=sr> [15. 2. 2016].
- COBISS.SR *Virtualna biblioteka Srbije: lokalna baza podataka Gradska biblioteka "Karlo Bijelicki" Sombor*, 1997–2016. [online] Dostupno na: <http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?command=CONNECT&base=70808&lani=sr> [15. 2. 2016].
- COBISS.SR *Virtualna biblioteka Srbije: lokalna baza podataka Matična biblioteka "Svetozar Marković" Zaječar*, 1997–2016. [online] Dostupno na: <http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?command=CONNECT&base=70016&lani=sr> [15. 2. 2016].
- COBISS.SR *Virtualna biblioteka Srbije: lokalna baza podataka Narodna biblioteka "Radoje Domanović", Leskovac*, 1997–2016. [online] Dostupno na: <http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?command=CONNECT&base=70817&lani=sr> [15. 2. 2016].
- COBISS.SR *Virtualna biblioteka Srbije: lokalna baza podataka Narodna biblioteka "Dr. Đorđe Natošević", Indija*, 1997–2016. [online] Dostupno na: <http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?command=CONNECT&base=80310&lani=sr> [15. 2. 2016].
- COBISS.SR *Virtualna biblioteka Srbije: lokalna baza podataka Narodna biblioteka Srbije*, 1997–2016. [online] Dostupno na: <http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?command=CONNECT&base=70000&lani=sr> [15. 2. 2016].
- COBISS.SR *Virtualna biblioteka Srbije: lokalna baza podataka Narodna biblioteka Užice*, 1997–2016. [online] Dostupno na: <http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?command=CONNECT&base=70801&lani=sr> [15. 2. 2016].
- COBISS.SR *Virtualna biblioteka Srbije: lokalna baza podataka Narodna biblioteka "Vuk Karadžić", Kragujevac*, 1997–2016. [online] Dostupno na: <http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?command=CONNECT&base=70010&lani=sr> [15. 2. 2016].
- COBISS.SR *Виртуелна библиотека Србије (Virtualna biblioteka Srbije): Узајамна библиографско-каталожка база података (Uzajamna bibliografsko-kataložka baza podataka) COBIB.SR*, 1997–2016. [online] Dostupno na: <http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?command=CONNECT&base=99999&mode=5&lani=sr> [15. 2. 2016].
- COMARC/H format: *za podatke o stanju fonda*, 2010–. [online] (Poslednje promene sadržaja: decembar 2014, prevod: februar 2015.) Maribor: IZUM. Dostupno na: http://obrazovanje.vbs.rs/EntryFormDesktopDefault.aspx?tabid=38&type=manual&manual=3_Comarc_H_svn (Pristup sa korisničkim imenom i šifrom) [12. 2. 2016].
- IZUM, 1998–2016. *COBISS3 (V6.4.-03(b))*. [programska oprema]. Dostupno na: <http://vbshome.vbs.rs/sr/cobiss3/default-sc.asp> (Pristup sa korisničkim imenom i šifrom) [12. 2. 2016].
- IZUM, 2014. *COBISS.Net, Platforma COBISS – Kooperativni online bibliografski sistem i servisi: uvod*. [online]. Dostupno na: http://www.cobiss.net/platforma_cobiss-SR.htm [15. 2. 2016].

Seljak, M., 2009. Kako racionalizovati katalogizaciju i poboljšati funkcionalnost COBISS sistema. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije*, [online časopis] 11(1), pp. 163–175. Dostupno na: http://nb.rs/view_file.php?file_id=2863 [15. 2. 2016].

Комненић, С. и Драгичевић Љ. (Komnenić, S. i Dragičević, Lj.), 2006. Упутство за примену стандарда ISBD(CR). Београд: Народна библиотека Србије.

Међународна федерација библиотечких удружења и институција (IFLA), 2004. *ISBD(CR)*: Међународни стандардни библиографски опис серијских публикација и других континуираних извора. Прерађено издање ISBD(S) Међународни стандардни библиографски опис серијских публикација. Београд: Народна библиотека Србије.

Ристић, Д. и Петронић Н. (Ristić, D. i Petronić, N.), 1998. Инвентарисање библиотечке грађе. Београд: Народна библиотека Србије.

IZVORI INFORMACIJA U AKADEMSKOM OKRUŽENJU

INFORMATION RESOURCES IN THE ACADEMIC ENVIRONMENT

Beba Ešrefa Rašidović

Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne
studije Univerziteta u Sarajevu

Kontaktni naslov:
brasidovic@fkn.unsa.ba

Abstrakt

Učenje i stjecanje znanja u obrazovnim procesima u novim oblicima učenja zasniva se na personalnoj konstrukciji i dekonstrukciji značenja i sopstvenoj interakciji sa svijetom u određenom društvenom i kulturnom okruženju. Stoga, svako snosi odgovornost za svoje učenje i njime upravlja. Kako aktivno učenje počiva na samostalnom i aktivnom angažmanu u procesu učenja i poučavanja, pronalaženje i prikupljanje informacija iz različitih izvora u kojima su pohranjene, važan je dio u svakom obliku učenja i poučavanja, osobito u akademskom okruženju. Cilj rada je predstaviti izvore znanstvenih informacija i znanja i njihovu kategorizaciju i značaj za izgradnju znanja u akademskom okruženju, jer je predstavljanje različitih izvora znanstvenih informacija i znanja koristan vodič u pronalaženju adekvatnih izvora informacija.

Ključne riječi

znanje, stjecanje znanja, akademsko okruženje, tok znanstvenih informacija, izvori znanstvenih informacija

Abstract

Learning and knowledge acquisition with new forms of learning in the education process is based on one's construction and deconstruction of meaning and the learner's interaction with the world in a certain social and cultural environment. Each person is responsible for their own learning and how to manage it. As active learning is based on independent and active engagement in the teaching and learning process, finding and gathering information from various sources is an important part of any form of learning and teaching, particularly in the academic environment. The aim of this article is to present the sources of scientific information and knowledge and their classification and significance for the construction of knowledge in the academic environment. The presentation of different sources of scientific information and knowledge is a useful guide for finding appropriate information sources.

Keywords

knowledge, knowledge acquisition, academic environment, scientific information flow, scientific information resources

Izveček

Učenje in pridobivanje znanja na osnovi novih oblik učenja v izobraževalnem procesu temeljita na konstrukciji in dekonstrukciji pomena in na lastni interakciji s svetom v določenem družbenem in kulturnem okolju. Zato je vsakdo odgovoren za svoje učenje in za način upravljanja z njim. Aktivno učenje temelji na samostojnem in aktivnem vključevanju v proces učenja in poučavanja, iskanje in zbiranje informacij iz različnih virov pa predstavlja pomemben del kakršne koli oblike učenja in poučavanja, zlasti še v akademskem okolju. Cilj tega članka je predstaviti vire znanstvenih informacij in znanja ter njihovo klasifikacijo in pomen za oblikovanje znanja v akademskem okolju. Predstavitev različnih virov znanstvenih informacij in znanja predstavlja koristno vodilo pri iskanju ustreznih virov informacij.

Ključne besede

znanje, pridobivanje znanja, akademsko okolje, pretok znanstvenih informacij, viri znanstvenih informacij

UVOD

Promjene tehnološke i socio-ekonomske naravi, izazvane razvojem informacijsko-komunikacijske tehnologije, svakodnevno sve snažnije utječu na obrazovanje, profiliranje radnih mjesta, profesije i vrste poslova. Ove su promjene također utjecale i na načine učenja, generiranja, primjene i distribucije znanja. Životni ciklus znanja je skraćen, učenje i rad postaju sinonimi, a znanje se generira, distribuira i koristi na mnogo različitih mjesta izvan univerziteta i visokih škola: na televiziji, internetu, u korporacijama, think tankovima, vladinim i konsultantskim biroima.

Kako nova i postojeća znanja ne mogu stvarati i primjenjivati neobrazovani ili slabo obrazovani ljudi, mijenja se i društvena uloga obrazovanja u globaliziranom svijetu, pa raste svijest o njegovoj važnosti za društveni, kulturni i ekonomski razvoj u kome se mladi ljudi moraju opskrbiti novim vještinama, znanjima i idejama.

Učenje i stjecanje znanja u obrazovnim procesima ovisi u značajnoj mjeri od načina poučavanja i razvijenosti strategija i vještina učenja svakog pojedinca, a strategije i vještine učenja su važne i za učenje izvan obrazovanja. Proces učenja je proces personalne konstrukcije značenja te se odvija na temelju vlastite konstrukcije i dekonstrukcije i rezultat je sopstvene interakcije sa svijetom u određenom društvenom i kulturnom okruženju, pa svako snosi odgovornost za svoje učenje i njime upravlja.

Fosnot i Perry (2005, p. 22) iznose neke opće principe koji se mogu primijeniti u redefiniranju obrazovnih praksi:

- Učenje nije rezultat razvoja, učenje je sam razvoj koji od studenata zahtijeva kreativnost i samoorganizaciju, pa stoga nastavnici trebaju omogućiti studentima propitkivanje, postavljanje vlastitih hipoteza i modela, njihovo testiranje, razgovor o njima i provjeru u praksi.
- Greške (u smislu neuspješnih pokušaja) su sastavni dio studentove koncepcije o nečemu i stoga ih ne treba izbjegavati i minimizirati, nego mu omogućiti istraživanje i stvaranje više mogućnosti; čak i kad su u pitanju kontradiktorne ideje, treba ih osvjetliti, istražiti i uzeti u obzir.
- Razmišljanje je pokretač učenja, a rasprava u grupi izaziva i podstiče dalje razmišljanje, pa je razred aktivna zajednica za razmišljanje i razgovor, a studenti su umjesto nastavnika odgovorni za odbranu, dokazivanje, opravdavanje i predstavljanje svoje ideje.
- Učenje vodi ka izgradnji struktura koje generaliziraju iskustvo i često zahtijevaju reorganizaciju polaznih koncepcija.

Navedeno nas upućuje na činjenicu da je fokus sa poučavanja pomjeren na aktivno učenje, sa nastavnika na

studenta, sa udžbenika i priručnika na široko distribuirane izvore informacija i na njima zasnovanog znanja, pa se od studenta očekuje intenzivniji samostalni angažman, aktivno učešće u nastavi, istraživački pristup, kreativnost, postavljanje problemskih pitanja, podsticanje diskusije, saradnja, razvijanje kritičkog mišljenja i timski rad u kreiranju znanja, bez obzira na načine i raspoložive resurse. Odgovornost za učenje je na studentu i njegovoj samoorganizaciji i samoregulaciji što apostrofiraju autonomiju u procesu učenja, umrežavanje sadržaja i odgovornost za razvoj i stjecanje kompetencija.

Promijenjeno shvatanje uloge učesnika obrazovanja i svrhe obrazovanja nužno je dovelo do razvoja novih pristupa i modela učenja. Kako je fokus pomjeren sa poučavanja na aktivno učenje koje započinje pitanjem, slučajem, problemom, a studenti su inicirani da u tome aktivno i kreativno učestvuju, aktivno učenje je preovlađujuća karakteristika težnji savremenog obrazovanja i obilježeno je mogućnostima koje studente iz pasivnih slušatelja koji prave bilješke pretvaraju u ključne učesnike procesa učenja. Kao aktivni učesnici nastave, studenti se sa svoje strane moraju pripremati za svaki nastavni sat i biti spremni učestvovati u diskusiji, timskom radu, razmišljati o postavljenim zadacima, postavljati pitanja i rješavati zadane problemske situacije. Uloga nastavnika je da ih usmjerava u pravcu koji će obezbijediti da studenti sami otkrivaju rješenja.

Kako aktivno učenje, koje je usmjereno na studenta, podrazumijeva takav pristup učenju koji omogućuje razvoj kompetencija i stjecanje znanja kroz njegovo konstruiranje u samostalnom i aktivnom angažmanu u procesu učenja i poučavanja, pronalaženje i prikupljanje informacija iz različitih izvora u kojima su pohranjene, važan je dio u svakom obliku učenja i poučavanja. Izvori znanja i informacija su široko distribuirani i mogu biti knjige, časopisi, televizija, baze podataka, radio, stručna udruženja, vladine agencije, internet. Unapređenje znanja kroz istraživanje je ključna uloga sistema visokog obrazovanja koji treba kroz svoje programe promovirati inovacije, interdisciplinarnost i transdisciplinarnost uz dugoročnu orijentaciju na ciljeve i potrebe društva.

Kako se sa snažnim razvojem informacijsko-komunikacijske tehnologije priroda informacija drastično promijenila, tako se nužno redefinirala i priroda izvora informacija, te način na koji se izvori informacija upotrebljavaju kao podrška učenju. Izvori se pri tome definiraju kao "*mediji, ljudi, mjesta ili ideje koji imaju potencijal da potpomognu učenje*", a učenje zasnovano na izvorima "*je upotreba i primjena dostupnih izvora koji svojim sadržajima zadovoljavaju različite obrazovne potrebe.*" (Hannafin i Hill, n.d., p. 526)

S obzirom da nastavnik više nije jedini isporučitelj znanja, učenje zasnovano na izvorima odnosi se na principe koji

upravljaju izborom i organizacijom sadržaja učenja i na koncepte koji omogućuju prijenos znanja, što čini da studenti samostalno pristupaju različitim izvorima informacija bez pomoći nastavnika. Učenje, koje je zasnovano na izvorima, razvija sposobnosti za takve aktivnosti, strategije za pronalaženje i prikupljanje informacija, odabir, analizu i vrednovanje, kao i sintezu i predstavljanje pronađenih informacija i njihovo pretvaranje u znanje. Učenje, koje je zasnovano na izvorima, je strukturirano učenje učenja, usmjereno na studenta i uključuje učinkovito korištenje širokog spektra analognih, digitalnih i virtualnih izvora informacija, kao i ljudskih resursa, što podstiče razvoj različitih interesa, iskustava, stilova učenja, potreba i sposobnosti. Studenti su aktivno uključeni i odgovorni za svoje učenje, ali učenje zasnovano na izvorima ne znači samo osigurati pristup i pružiti širok spektar prikladnih izvora za učenje. Učenje na izvorima znanja i informacija je mnogo više od sadržaja i pronalaženja pravog odgovora i podrazumijeva znanja, sposobnosti, strategije i vještine pristupanja, pronalaženja, pretraživanja, vrednovanja, korištenja i primjene informacija, te razvoja kritičkog mišljenja, sposobnosti rješavanja problema, komunikacije i kreativnosti.

Interakcija s različitim izvorima znanja i informacija olakšava učenje i pomaže u rješavanju problema i traženju odgovora na postavljena pitanja, umjesto da ti sadržaji budu pripremljeni kao gotovi i konačni. "*Amaterizam i anonimnost / nejasno autorstvo nisu do te mjere problematični kada je riječ o korištenju sadržaja radi razbibrige ili zabave, ali spomenuti fenomeni u znanstveno-istraživačkim ili obrazovnim procesima mogu utjecati na valjanost, pouzdanost i povjerljivost rezultata*" (Šimić i Špiranec, 2015, p. 69), pa je za studente nužno poznavanje i razlikovanje različitih izvora znanstvenih informacija i znanja i njihovih ključnih karakteristika i pronalaženje informacija primjerenih akademskom okruženju.

IZVORI ZNANSTVENIH INFORMACIJA I ZNANJA

Koliko god bila vrijedna neka nova znanstvena informacija, ne postaje novom spoznajom i novim znanjem dok se kao dokument znanja ne objelodani, ne diseminira i ne podvrgne sudu znanstvene zajednice, čime se omogućuje prenošenje znanstvenih spoznaja i upotreba rezultata od strane drugih znanstvenika (Suppe, 1998).

Dokumenti znanja, kao i sama znanost, imaju sljedeće karakteristike (Dizdar, 2012, pp. 43–44):

- kumulativnost – znanost je historijska i univerzalna kategorija u kojoj se znanja naslanjaju na prethodna i rastu u kontinuumu;
- specijalizacija i diferencijacija – interdisciplinarnost,

transdisciplinarnost i multidisciplinarnost - sa tendencijom stalnog umnožavanja informacija i znanja dolazi do stvaranja novih znanstvenih disciplina, ali i integrativnih procesa i međusobnog prožimanja znanosti, što utječe na generiranje novog znanja;

- rast i zastarijevanje – eksponencijalni rast informacija i znanja doveo je do velikog i stalnog prirasta znanstvene literature i njenog brzog zastarijevanja, jer je skraćen životni ciklus znanja, posebno u nekim znanstvenim disciplinama;
- internacionalnost – bez obzira na moguće jezičke barijere, znanstvena literatura podliježe određenim standardima koji olakšavaju njeno korištenje, kao što je struktura, sažeci na drugim jezicima, organizacija korištenih izvora, što je čini univerzalnom, osobito s obzirom da istraživanje ne poznaje granice, a rezultati se kritički vrednuju u okviru globalne znanstvene zajednice;
- javnost – zabilježeno znanje je javno i dostupno svakom kroz određene institucije (izdavačke kuće, distribuciju i biblioteke), ali i kroz elektronske tokove koji omogućuju nelinearni pristup znanju.

Značajan dio sistema ukupne društvene komunikacije predstavlja znanstvena i akademska komunikacija u kojoj učestvuju istraživači, posrednici i korisnici, pri čemu se komunikacija odvija u okviru institucija kakve su znanstvenoistraživački instituti, izdavači, biblioteke, ali i elektronskim kanalima koji su je pojednostavili i ubrzali.

Proces znanstvene komunikacije teče u tri faze:

1. Samo izvođenje istraživanja tokom kojeg dolazi do razvoja ideja i neformalne komunikacije među znanstvenicima.
2. Priprema i uobličavanje rezultata istraživanja u komunikaciji sa kolegama.
3. Krajnji proizvod istraživanja koji se fiksira u nekom mediju i koji se distribuira bibliotekama i drugim institucijama akumulacije informacija ili se postavlja u neki digitalni repozitorij na mreži ili na vlastiti blog i web stranicu.

Navedeno upućuje na činjenicu da postoje formalni i neformalni načini prijenosa znanstvenih informacija i na njima zasnovanog znanja, pri čemu su formalni kanali znanstveni časopisi i knjige, a neformalni su neposredna diseminacija znanstvenih informacija unutar znanstvene zajednice kroz raspravu sa kolegama i saradnicima tokom istraživanja, sa drugim kolegama na konferencijama i raznim sastancima, te kroz različite lične kontakte što ih omogućuje tehnologija u web 2.0 okruženju (Dizdar, 2012, p. 44). Rezultati ove komunikacije su različite vrste dokumenata znanja, kao što su članci u časopisima, knjige, zbornici radova, bibliografije, katalozi, enciklopedije, priručnici,

koji postaju novi izvori informacija. Formalni način prijenosa znanstvenih informacija može biti kroz objavljene i neobjavljene dokumente pri čemu su objavljeni npr. knjige i časopisi, a neobjavljeni dokumenti su teze, znanstveno-tehnički izvještaji, vladini izvještaji i sl., koji se distribuiraju u ograničenom broju primjeraka i dolaze do korisnika putem klirinških i informacijskih centara. Prije pojave interneta, objavljeni (fizički) dokumenti su svakako imali veću vidljivost od neobjavljenih (Hjørland, et al., 2005, p. 1). Nakon pojave interneta, pojam neobjavljenih dokumenata u fizičkom smislu se mijenja. UNISIST-ov (United Nations Information System in Science and Technology) model toka znanstvenih informacija nastao 1971. godine navodi i treći kanal komuniciranja znanstvenih istraživanja kroz tzv. tabelarni kanal koji se sastoji od tabelarnih, numeričkih podataka u obliku npr. nekog statističkog godišnjaka. Kreatori modela su odlučili promatrati ovaj kanal kao neovisan, iako su svjesni da se tabelarni podaci distribuiraju i u objavljenim i u neobjavljenim dokumentima (Hjørland, et al., 2005, p. 2). Nužno je pomenuti i pojam sive literature (engl. *gray literature*) koja se nalazi negdje između objavljenih i neobjavljenih dokumenata, kao npr. privatno pismo, koje je neobjavljeni dokument i neki izvještaj registriran u klirinškom centru, koji je poluobjavljeni dokument.

Sa pojavom računara, interneta i društvenih mreža, postali su veoma značajni elektronski časopisi, baze podataka, elektronski sastanci, mailing liste, pa danas gotovo svaki autor može biti uvjetno rečeno i sopstveni izdavač preko interneta, vlastitog bloga ili web stranice. E-časopisi, e-biblioteke, blogovi, istraživačke zajednice, e-konferencije, izdavaštvo na zahtjev i sl. doveli su do stalnog proširivanja sivog područja, što je posebna vrsta apsurdna (Christensen, 2014, p. 268). Internet je naravno izmijenio tok znanstvenog komuniciranja, te su mnogi autori nastojali predložiti nove modele (kao Kling, et al., Hard, Meadows i Russel), ali niti jedan od predloženih modela nije mogao potpuno zamijeniti UNISIST-ov model (Hjørland, et al., 2005, p. 9).

Put znanstvene informacije se tako može pratiti od njenog nastajanja u procesu istraživanja, objavljivanja u primarnim izvorima informacija, do predstavljanja u sekundarnim i tercijarnim publikacijama i integriranja u priručnike i udžbenike u zavisnosti od prijenosa određenih konstrukcija znanja u skladu sa obrazovnom politikom determiniranom od strane vladajućih struktura. "Pri tome treba naglasiti da nije moguće jednoznačno tvrditi da jedan dokument sadrži jednu informaciju, ali kada informacije dijelimo po tipovima, prešutno to ipak činimo. Dobar primjer za to su časopisi koji u svom sadržaju imaju originalne i stručne informacije, ali i pregledne radove koji su tercijarne informacije" (Dizdar, 2012, p. 45).

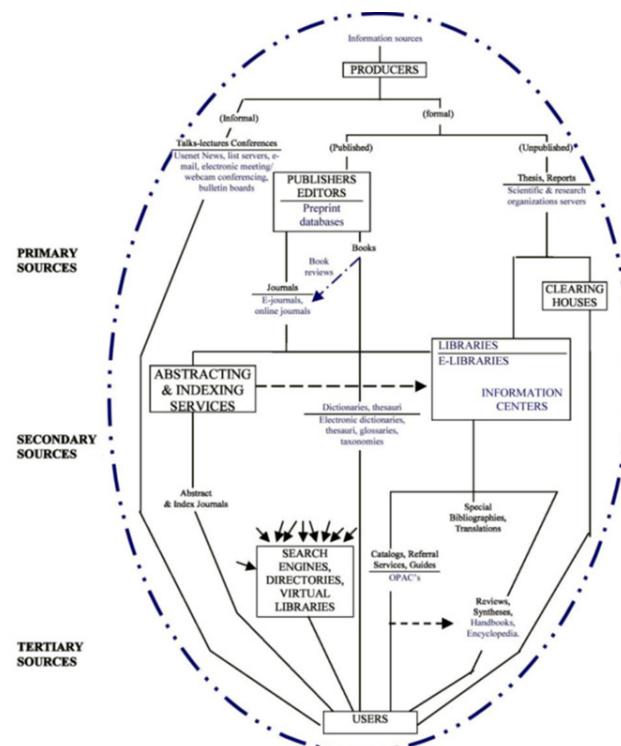
U značenju izvora informacija koriste se i termini publikacije, literatura, dokumenti i resursi. Različite znanstvene discipline imaju svoje standarde po pitanju diferencijacije između primarnih, sekundarnih i tercijarnih izvora, ali su te razlike uglavnom na nivou detalja.

I izvorni UNISIST-ov model toka znanstvenih informacija i onaj revidiran 2003. godine u skladu sa promjenama u komunikaciji povezanim sa razvojem informacijsko-komunikacijske tehnologije, izvore informacija dijele na primarne, sekundarne i tercijarne, što je u znanstvenom svijetu široko prihvaćeno.

Dva su razloga za reviziju UNISIST-ovog izvornog modela: potreba isticanja razlika između određenih područja, te odslikavanje promjena koje su u znanstvenoj i istraživačkoj komunikaciji nastale s pojavom interneta.

Fjordback Søndergaard i saradnici u revidiranom modelu proširuju listu izvora znanstvenih i tehničkih informacija pa uvode i pojam izvora/građe kao takve vrste publikacija koje imaju druge svrhe od istraživačkih, ali ih istraživači mogu iskoristiti za istraživanja. Izvori/građa se ne mogu svrstati ni u jednu drugu kategoriju i takvi su faksimili, transkripti, zakoni, sudske presude, statistički dokumenti (Hjørland, et al., 2005).

Na slici 1. prikazan je UNISIST-ov revidirani model izvora informacija koji integrira štampane i mrežne izvore.

Slika 1.: Revidirani UNISIST-ov model izvora informacija (Izvor: Hjørland, et al., 2005, p. 7)

Primarni su izvori informacija općenito "svi izvori u originalnom obliku u bilo kojem mediju, koji predočuju sadržaj onako kako ga je osmislio autor, originalni materijali i originalni proizvodi nečijeg uma koji nisu filtrirani interpretacijom, kao što su književna djela, znanstvena djela, memoari, govori, pisma, izvještaji, disertacije, patentni, intervjui i upitnici, autobiografije, dnevници, članci iz časopisa koji iznose originalne ideje i prikazuju originalna istraživanja, artefakti kao zgrade, namještaj, alati ili odjeća, fotografije, muzička i druga umjetnička djela" (Rašidović, 2012, p. 33).

Primarni izvori znanstvenih i tehničkih informacija opisani su kroz funkcije izbora, produkcije i distribucije u smislu polazne tačke generiranja znanstvenih i akademskih spoznaja, te predstavljaju dokumente kojima se prvi put u javnosti prezentiraju rezultati izvornog znanstvenog istraživanja, teorijskih analiza, empirijskih podataka, dakle nova znanja ili nova tumačenja poznatih činjenica koja doprinose porastu postojećeg znanja. Primarni izvor može najviše približiti čitaocu originalnu ideju autora i doprinijeti širenju informacija u vremenu i prostoru, te olakšati utvrđivanje prioriteta u budućem istraživanju. Ovdje je od izuzetnog značaja metodološki postupak koji predstavlja ključni dio primarnih publikacija, jer omogućuje provjerljivost istraživačkih pristupa i rezultata s obzirom da istraživanje može biti ponovljeno od bilo kojeg kompetentnog istraživača. U primarne izvore znanstvenih i tehničkih informacija spadaju (Hjørland, et al., 2005, p. 12): monografije (tretiraju jednu temu ili jedan njezin aspekt, i primarni su izvor samo ukoliko prezentiraju originalne rezultate), izvorni znanstveni članci i članci u poglavlja u knjigama pod uredničkim angažmanom (ukoliko također iznose originalne nalaze), kritičke analize, prezentacije na kongresu, simpoziju, konferenciji, siva literatura (uključujući disertacije, rasprave, tehničke izvještaje), izvještaji i razne vrste službenih i vladinih publikacija, patentni, standardi.

Primarni izvori mogu biti u sastavu neke serijske publikacije i takvi su članci, prethodna i kongresna priopćenja i zbornici sa raznih znanstvenih skupova, pri čemu ovi posljednji predstavljaju generičke primarne izvore što se pišu prema propozicijama određenog skupa, koje jesu slične propozicijama za pisanje znanstvenog članka u časopisu, ali se ne podvrgavaju institucionaliziranoj recenziji (Gerc, 2008, p. 39).

Serijske publikacije (kontinuirane, neomeđene) se definiraju kao publikacije koje izlaze u odvojenim sveskama, obično obilježenim brojem i datumom, pod jedinstvenim naslovom, u redovnim ili povremenim intervalima, a obuhvataju periodiku, novine, godišnjake, bibliografije, izvještaje, imenike, zbornike, almanahe, kalendare (Dizdar, 2012, p. 46). Jedan dio serijskih publikacija spada u sekundarne i tercijarne izvore informacija (Gerc, 2008, p. 40).

Periodika je najmnogobrojnija serijska publikacija, a definira se kao neomeđena publikacija koja izlazi u tačno određenim vremenskim periodima – sedmično, petnaestodnevno, mjesečno, kvartalno, polugodišnje ili godišnje – pod istim naslovom i nepoznatim vremenom izlaženja, u kontinuitetu brojeva i volumena, sa unaprijed manje ili više definiranim propozicijama (Burkhardt, et al., 2010). Sadržajno se sastoji od određenog broja različite vrste članaka i priloga različitih autora, a od posebnog je značaja, jer diseminira tekuću informaciju zahvaljujući svome učestalom i kontinuiranom izlaženju, za razliku od knjiga i monografskih publikacija za čije je stvaranje, objavljivanje i diseminiranje potrebno više vremena, a one ne donose ili rijetko donose nove znanstvene spoznaje i najčešće predstavljaju dubinska, temeljna znanja. Periodične publikacije izlaze češće nego knjige i monografije, pristupačnije su i standardizirane forme i područje su u kome se novo znanje ponajprije objelodanjuje. U periodiku spadaju časopisi, magazini (revije), bilteni (novosti). Distinkciju među periodičnim publikacijama čini namjena (za koga i zbog čega se izdaju), kao i vrsta, kvalitet, pouzdanost i tačnost informacija, pa se ove činjenice moraju imati na umu kod korištenja njihovih sadržaja u različite svrhe. U svojoj taksonomiji periodičnih publikacija, Burkhardt i saradnice (2010, p. 64) periodiku dijele na:

- popularne magazine,
- stručne, trgovačke i industrijske časopise,
- znanstvene, akademske, recenzirane časopise.

Prema taksonomiji Burkhardt i saradnica, i autorica Dizdar daje sljedeću klasifikaciju periodike po značajnim kriterijima (tabela 1.)

Tabela 1.: Taksonomija periodike

Elementi	Znanstveni časopisi	Stručni časopisi	Popularni magazini
Izgled	običan, formalan, uzdržan, ozbiljan	industrijsko okruženje, sjajan, uglačan, blješteći	atraktivan, blješteći, pun boje
Omot	običan	prikazuje nešto iz industrijskog okruženja	privlačan
Papir	običan	blještav	blještav
Ilustracije	crno-bijele	kolor	kolor
Oglasi	malo ili nikako	umjereno, većinom vezano za prodaju	mnogo
Dužina članaka	duži	umjeren	kraći
Sadržaj	istraživački projekti, metodologija i teorija	industrijski trendovi, proizvodi ili tehnike, organizacijske novine	ličnosti, mišljenja, novosti, generalno interesantni članci
Naslov	često uključuje termine kao što su: časopis, pregled, bilten, anali, studije	često uključuje riječ novosti, naslov nastoji biti kratak i praktičan i ukazuje na područje kojem služi	imaju popularne riječi u naslovu

Ciljevi, intencije	izvještaji istraživanja, unapređenje znanja	osigurati praktične industrijske informacije	informirati, uvjeriti zabaviti
Djelokrug	uski fokus duboke analize u polju ili disciplini	praktične informacije vezane za industriju ili profesiju	široki pregled tema
Publika	akademski građani, istraživači, profesori, studenti	članovi nekog specifičnog posla, industrije ili organizacije	generalna publika, neprofesionalci
Struktura	strukturirani dijelovi, apstrakt, rezultati	nema specifične formate ili strukturu	nema specifične formate ili strukturu
Odgovornost	bibliografije, endnote, fusnote, kontrolirani od recenzenta	mogu imati kratku bibliografiju, kontrolirano od novinara i novinarska etika	nemaju bibliografije, kontrolirano novinarskom etikom
Bibliografija	uvijek citiraju izvore	rijetko formalno citiraju izvore	ne citiraju izvore
Apstrakt	imaju	rijetko	ne

Izvor: Burkhardt, et. al., 2010, pp. 66–67; Dizdar, 2012, p. 47

Znanstveni časopis je periodična publikacija u štampanom ili elektronskom obliku, koja prezentira i diseminira izvorna istraživanja iz područja jedne znanstvene discipline ili polja, članke u njima pišu znanstvenici i istraživači, a kroz recenziranje od strane drugih eksperata iz područja, potvrđuje se njihova izvornost i kvalitet, što doprinosi kvalitativnom rangiranju samoga časopisa i rastu korpusa znanja. Recenzija predstavlja kritičku evaluaciju nekog članka, a u današnjoj praksi je uobičajena tzv. *dupla slijepa recenzija* (engl. *double blind*), što znači da se radovi, koji su odabrani za objavljivanje, anonimno prosljeđuju dvojici priznatih eksperata istog ili višeg akademskog zvanja iz određene znanstvene discipline, koji vrednuju rad i određuju njegovu tipologiju. Tokom vremena, sa diferencijacijom i specijalizacijom znanosti, specijaliziraju se i znanstveni časopisi i zahvaljujući nadzoru i kontroli znanstvene i akademske javnosti kroz recenzije, izdavačke odbore i standardne procedure, postaju "*priznata, poštovana, nepristrasna, univerzalna i kvalitetna institucionalna inovacija*" (Gerc, 2008, p. 42).

U znanstvenom i akademskom okruženju, objavljivanje u časopisima u kojima prijavljeni radovi podliježu obaveznoj stručnoj recenziji, ima veću vrijednost od objavljivanja u časopisima u kojima se radovi ne recenziraju. Znanstveni časopisi su kroz objavljivanje zapisa provjerenog znanja, ujedno i sredstvo kojim istraživači ostvaruju prvenstvo nekog otkrića, čime grade svoj profesionalni status i ostvaruju napredovanje u znanstvenom i akademskom svijetu. U znanstvenom se časopisu koncentriraju znanstveni interesi, jer su oko njega okupljeni pojedinci koji ih dijele, diseminiraju se informacije, ideje i mišljenja znanstvenoj i akademskoj zajednici, široj stručnoj publici, ali i studentima koji se obrazuju za stručnjake u određenim

znanstvenim disciplinama. Znanstveni je časopis ujedno i komunikacijsko sredstvo, svojstvena mu je i određena tematska zastupljenost, ali i takmičenje sa drugim časopisima sličnih karakteristika, pa neki postaju prestižni u svojoj znanstvenoj oblasti. Vrlo je značajna i obrazovna funkcija znanstvenih časopisa, pa je pristup ovim izvorima informacija i znanja i njihovo korištenje u obrazovnim institucijama, posebno visokoškolskim, od neprocjenjivog značaja za otkrivanje i prikupljanje relevantnih znanstvenih znanja.

Za pronalaženje sadržaja periodičnih publikacija koriste se indeksni i referativni časopisi.

Časopise identificira jedinstveni međunarodni broj za serijske publikacije, ISSN broj koji dodjeljuje Međunarodni ISSN centar po standardu ISO 3297-1986.

Akademski i znanstveni časopisi sadrže članke (radove, priloge) koji se po organizaciji i formatu djelimično razlikuju, uglavnom na nivou detalja, a po pravilu imaju sažetak ili apstrakt sa ključnim riječima, tekst članka, bibliografiju sa svakim korištenim izvorom, te popratne priloge u smislu tabela, grafikona i drugih ilustracija. Struktura i sadržaj samog teksta članka mora biti u skladu sa IMRAD strukturom, što je akronim od engleskih riječi Introduction, Materials and methods, Results, Analysis i Discussion and conclusion, pri čemu ova struktura može imati sedam, pet, četiri, tri ili čak dva dijela. IMRAD struktura od sedam dijelova podrazumijeva: Introduction, Material, Methods, Results, Analysis, Discussion i Conclusion; IMRAD struktura od pet dijelova je već navedena; IMRAD struktura od četiri dijela je: Introduction, Material and methods, Result and analysis i Discussion and conclusion; IMRAD struktura od tri dijela podrazumijeva Introduction, Material and methods i Discussion and conclusion, a IMRAD struktura od dva dijela se sastoji od: Material što implicira i analysis i Discussion što implicira dialog (Suppe, 1998, p. 383; Sharp, 2001, p. 112).

Članci mogu imati jednog ili više autora, a po sadržaju se mogu podijeliti na: izvorne znanstvene članke, prethodna priopćenja, pregledne članke i stručne članke. Ove su kategorije produkt vanjskog kriterija vrijednosti mogućeg interesa znanstvene zajednice i mogućeg utjecaja u znanstvenom svijetu. Iako postoje i drugačije klasifikacije, ovakva podjela je najčešće zastupljena, te ćemo iznijeti glavne značajke svake od pomenutih kategorija.

Izvorni znanstveni članak (engl. *Original scientific paper/ Research paper*) sadrži prvo objavljivanje i opis izvornih rezultata fundamentalnih ili primijenjenih istraživanja, tehnike ili aparata prezentiranih sa dovoljno podataka tako da drugi istraživači mogu proučiti autorov način posmatranja i dokaze, ponoviti istraživanje i procijeniti

donesene zaključke, nalaze i tačnost rada (Martinsson, 1983, p. 2). Ovi članci donose nove još nepoznate činjenice koje predstavljaju doprinos globalnoj znanosti, pa je od osobite važnosti da budu objavljeni u priznatoj primarnoj publikaciji. Izvorni znanstveni članak je najkvalitetnija kategorija, dodjeljuju je recenzenti, neovisno od mišljenja autora, a recenzentski sistem mora biti vidljiv iz uputstva za autore pri samom časopisu u kojem se članak objavljuje. Ovo je kvantitativno najmanja skupina objavljenih članaka.

Prethodno priopćenje ili znanstvena bilješka (engl. *Provisional communication ili Preliminary notes*) je takva vrsta članka koja objavljuje prve informacije o rezultatima nekog istraživanja, a da samo istraživanje još uvijek nije okončano.

Ova vrsta izvora informacija nema dovoljno pojedinosti, jer donosi najznačajnije rezultate i raspravu, ali ne i detaljan opis metoda rada, tako da se ne mogu provjeriti iznesene znanstvene spoznaje, kako je to slučaj u izvornim znanstvenim radovima. Prethodno priopćenje omogućuje autorima osiguranje prvenstva znanstvene spoznaje i intelektualnog vlasništva nad rezultatima istraživanja kada ona jednom budu završena, te upoznavanje znanstvene zajednice sa samim istraživanjem i njegovim tokom. Očekuje se da po završetku istraživanja, nova znanstvena spoznaja bude cjelovito objavljena kao izvorni znanstveni rad u nekom od značajnih časopisa iz odgovarajućeg znanstvenog područja, iako nije rijetkost da prethodno priopćenje ostane jedini trag o nekom istraživanju. Ova vrsta radova može imati i oblik pisma uredniku, kratkih napisa koji su po obliku i veličini slični sažetku u izvornom znanstvenom radu, a štampaju se u posebnim odjeljcima znanstvenih časopisa, ili pisma u jednom od tzv. časopisa pisama, kako bi informacije o nekom istraživanju što prije bile dostupne u znanstvenom i akademskom svijetu.

Pregledni članak (engl. *Review article/paper*) predstavlja prikaz određenog pitanja ili problema istraživanja o kome je već objavljena znanstvena informacija ili rezultati istraživanja. Takve znanstvene informacije su ovdje prikupljene, klasificirane, sistematski preispitane, upoređene, sintetizirane i prezentirane na nov način kroz kritičku i konstruktivnu analizu. Znanstveni se tekst oslanja na ranije objavljenu znanstvenu literaturu i podatke i rjeđe sadrži nove znanstvene informacije, što je glavna distinkcija između izvornog znanstvenog rada i preglednog rada. Svrha preglednoga rada je organiziranje i procjena postojeće recenzirane literature povezane sa odabranom problematikom, identificiranje i sintetiziranje znanstvenih kretanja, kao i prepoznavanje praznina u istraživanjima kao preporuke za nova istraživanja. Ova vrsta rada stoga sadrži detaljan pregled odabrane literature uz primjedbe, komentare, tumačenja i analizu i veliki broj citata, a svaki citat i tvrdnja su popraćeni bibliografskom referencom izvora.

U nekim se časopisima kategorizira i kao pregledni znanstveni članak (engl. *Scientific review*) i predstavlja pregled najnovijih djela o određenom predmetnom području, djela pojedinog istraživača ili grupe istraživača, s ciljem da se već objavljene informacije sažmu, analiziraju, evaluiraju ili sintetiziraju, ali donosi i takve nove sinteze koje također uključuju rezultate sopstvenog istraživanja autora.

U ovu vrstu radova ubraja se i onaj tip sinteze znanstvenih informacija što se uobičajeno naziva metaanaliza ili metastudija, a čine ih statističke analize podataka objavljenih u prethodnim istraživanjima i postupak objedinjavanja i opisivanja rezultata velikog broja sličnih studija, što također može biti koristan izvor informacija za budući rad. Ovo su značajke koje pregledni rad svrstavaju i u sekundarne i tercijarne izvore informacija. Struktura preglednog rada ima opsežan uvod sa analizom ključnih aspekata problematike, a u metodološkom dijelu data su detaljna objašnjenja o tome kako i gdje su identificirane relevantne studije o određenoj problematici i koji su kriteriji primijenjeni za njihovo analiziranje i tumačenje. Pregledni rad ne može pokriti sva istraživanja u nekoj oblasti, pa njegov opseg može biti omeđen vremenski, prostorno, određenom tematikom, određenim tipom ponašanja ili nekom drugom kategorijom. Najveći dio korisnika ove vrste radova čine stručnjaci u pojedinim područjima istraživanja, studenti i znanstveni početnici koji tako stječu uvid u znanstvene trendove, otkrivaju nove prostore istraživanja, uče i stječu znanja o nekoj problematici, te ih i sami pišu.

Stručni članak (engl. *Professional paper/article*) se ne odnosi na primarna istraživanja i stoga ne sadrži nove izvorne znanstvene spoznaje i rezultate. Ova vrsta članka iznosi spoznaje do kojih se došlo tzv. razvojnim istraživanjem, odnosno primjenom određenih teorijskih pristupa u praksi, a cilj mu je prikupljanje i tumačenje već poznatih činjenica, informacija, stavova i teorija, čime doprinosi širenju znanstvenih spoznaja i novih pristupa u njihovom tumačenju i primjeni. Stručni članak pomaže širenje znanja pojašnjavajući rezultate i metodologiju znanstvenih istraživanja, analize i studije slučajeva, koristi istu metodologiju na sličnom uzorku i tako unapređuje struku i praktičnu primjenu znanstvenih spoznaja. Između izvornog znanstvenog rada i stručnog rada nema razlike u strukturi; razlika je u informaciji koja se objavljuje i u literaturi koja je u znanstvenom radu sveobuhvatnija u odnosu na stručni. Stručnim radom se smatra rad objavljen u nekom stručnom časopisu ili rad objavljen u znanstvenom časopisu, ako su mu recenzenti dodijelili takvu kategoriju u procesu recenziranja.

Časopisi se objavljuju i u elektronskom obliku kao elektronski ili e-časopisi, predstavljaju oblik elektronskog dokumenta koji je uređen kao i štampani časopis i najčešće su dostupni preko interneta. Općenito se elektronske serijske publikacije mogu definirati kao "svaki časopis,

*magazin, novosti ili svaki tip serijske publikacije dostupan preko interneta. U skladu sa ovako široko prihvaćenom definicijom, ovim se publikacijama može pristupiti uz korištenje različitih tehnologija kao što su world wide web-
www, gopher, ftp, telnet, elektronska pošta ili mailing liste"* (Cole, 2004, p. 2).

Dok se pojava prvih štampanih časopisa može pratiti od druge polovine 17. stoljeća, najraniji elektronski časopisi se javljaju krajem 20. stoljeća u području bibliotečko-informacijskih znanosti i umjetnosti. Smatraju se primarnim izvorima kao i štampani časopisi; štampana i elektronska verzija časopisa najčešće su identične ili s malim razlikama i dodacima s obzirom na mogućnosti koje tehnologija pruža u smislu animacija i multimedijalnih zapisa i interaktivnog pristupa, ali elektronski časopisi mogu postojati i samostalno bez štampanih inačica. Elektronski časopisi nisu vezani za vrijeme i mjesto i omogućuju pristup svojim sadržajima s radnog stola i velikom broju čitatelja istovremeno, olakšano je pretraživanje, pregledavanje i navigacija, a značajna prednost je veza između srodnih članaka ili njihovih pojedinih dijelova i veza na citirane izvore, koje je moguće otvoriti u punom tekstu. U znanstvenom i akademskom okruženju, ova vrsta izvora informacija ima sve veći značaj za brzu i učinkovitu komunikaciju znanstvenih i tehničkih informacija u određenom znanstvenom području, ali i u obrazovne svrhe. Podaci o radovima objavljenim u elektronskim časopisima se indeksiraju i distribuiraju kroz sekundarne izvore informacija ili tzv. Abstract and Index Services. Veliki dio ovih servisa predstavljaju nove baze podataka koje, kao obimni bibliografski informacijski sistemi, prikupljaju i diseminiraju informacije iz pojedinih znanstvenih disciplina. Pod indeksiranjem se podrazumijeva "skup principa, metoda, postupaka i njihovih primjena u informacijskom procesu, kojima se dokumentu dodjeljuju termini (ključne riječi ili kodovi), a u cilju opisivanja njihova sadržaja i kasnije njihovog ponovnog pronalaženja" (Tuđman, 1990, p. 49). Indeksiranje je proces u kome se čitanjem teksta i sadržajnom analizom izdvajaju koncepti i ideje i opisuju pomoću nekog jezika za indeksiranje i uz odgovarajuću organizaciju materije.

Kad su u pitanju primarni izvori informacija, većina teoretičara se slaže oko njihovoga pojma i definiranja. Sa sekundarnim i tercijarnim publikacijama nije tako, jer što je za neke sekundarni izvor, za druge je tercijarni i obratno, pa ćemo se u njihovom definiranju i razvrstavanju pridržavati UNISIST-ovog izvornog i revidiranog modela komunikacije znanstvenih i tehničkih informacija.

Sekundarni izvori informacija (sekundarne publikacije, sekundarna literatura) su prema UNISIST-ovom modelu resursi koji registriraju, opisuju, organiziraju i obrađuju primarne izvore i prezentiraju u njima sadržane informacije (Hjørland, et al., 2005, p. 12). Oni su korak dalje od

primarnih izvora, jer se u sekundarnim izvorima primarni izvor opisuje (katalogizacija, indeks), sažima (apstrakt ili sažetak), analizira i vrednuje (anotirana bibliografija, pregledni rad) ili zapravo, u sekundarnim izvorima se informacije iz primarnih izvora prepakiraju, reorganiziraju, reinterpretiraju, sažimaju, indeksiraju i tako im se dodaje novi kvalitet (Gerc, 2008, p. 43). Ovi izvori ne donose novo znanje; oni već postojeće znanje prerađuju i oblikuju na nov način, s ciljem da se korisniku omogući i olakša njegovo pronalaženje u izvorima informacija ili u informacijskoj infrastrukturi kakve su biblioteke i informacijsko-dokumentacijski centri ili na webu.

U sekundarne izvore informacija spadaju bibliografije i bibliografske baze podataka, referativni časopisi ili časopisi sažetaka, indeksne publikacije, citatne baze, tekući sadržaji, bibliografski vodiči, katalogi, pregledni radovi (Hjørland, et al., 2005. p. 13).

Bibliografija je najstarija sekundarna publikacija (Dizdar, 2012, p. 51), a predstavlja analitičko i sistematsko proučavanje i popisivanje primarnih izvora informacija po različitim kriterijima, ali po strogim pravilima bibliografskog opisa. Sastoji se od bibliografskih jedinica, a po opsegu se može kretati od nekoliko citata na kraju neke knjige do vrlo obimnih samostalnih publikacija sa nekoliko hiljada bibliografskih jedinica. Po sadržaju, bibliografija može biti opća i specijalna (kada se odnosi na jednu disciplinu), stručna, predmetna i personalna (kad se odnosi na jednoga autora); po značaju popisanih primarnih izvora može biti registraciona, jer bilježi sve bez izbora i rekomendirana ili preporučena, kojom se korisnik upućuje na određene primarne izvore; po potpunosti može biti iscrpna i selektivna, jer predstavlja izbor građe po nekom principu npr. vrijednosti, starosti i sl.; po vremenu koje obuhvata, bibliografija može biti retrospektivna, zatim kumulativna, jer se stalno dopunjava novim sveskama i tekuća koja podrazumijeva relativnu sadašnjost i obuhvata neko kraće vremensko razdoblje. Po rasporedu građe, odnosno bibliografskih jedinica, bibliografija može biti autorska, hronološka i unakrsna kad kombinira ova dva principa, a po pripadnosti građe, nacionalna, regionalna ili čak međunarodna. Po vrsti opisa, bibliografije se dijele na indikativnu koja ima samo obavezne elemente po pravilima bibliografskog opisa bez dopunskih elemenata, deskriptivnu, a takva je kad je dopunjena opisom fizičkog izgleda građe, podacima o ilustracijama i sl., anotiranu kad pored osnovnih elemenata ima i bilješke (anotacije) o prikazima i recenzijama ili polemici koju je napisani tekst izazvao, te referativnu kada uz obavezne elemente daje i kratki sadržaj. Prema vrsti građe koju popisuje, bibliografija može popisavati knjige, časopise, novine, članke iz časopisa, disertacije, baze podataka na CD-u ili na internetu, zapravo bilo koju građu čije pronalaženje može biti interesantno potencijalnom korisniku, a može

obuhvatati i druge sekundarne, pa i tercijarne izvore informacija. Bibliografija članaka i priloga iz znanstvenih časopisa određene znanstvene discipline značajna je polazna tačka za uspješno pronalaženje ciljanih informacija (Reitz, 2004–2014).

U kontekstu znanstvene publikacije (ili neke druge publikacije, doktorske disertacije, magistarskog ili diplomskog rada), bibliografija predstavlja popis referenci koje ukazuju na izvore, koji se navode u tekstu publikacije ili su predloženi od strane autora za dalje čitanje i obično se pojavljuju na kraju rada. Popis korištene literature je izuzetno značajan dio rada, jer na korištenoj literaturi počiva sam rad i njegov sadržaj, te korištena literatura zapravo ukazuje na vrijednost rada i pokazuje kakva su znanja, sposobnosti, vještine i navike informacijske pismenosti i informacijsko ponašanje autora rada, kako vrednuje izvore informacija i informacije i koliko se zaista udubio u materiju i posvetio pronalasku relevantnih izvora informacija bez obzira odakle ti izvori dolaze. Bibliografija ukazuje na sposobnost i kriterije vrednovanja informacija i njihov odabir. Svi citati u tekstu moraju biti navedeni u bibliografiji ili popisu literature u svrhu izbjegavanja plagijarizma i nedozvoljene upotrebe tuđeg intelektualnog vlasništva. Priručnici koji opisuju stilove citiranja i referenciranja i format za različite discipline (APA, MLA, itd) dostupni su na stranicama većine akademskih biblioteka i online putem weba, a potrebno je i poznavanje elemenata bibliografskog opisa za pojedine vrste izvora informacija, kako bi se uspješno citiralo i referenciralo. Postoje i programi za upravljanje referencama od kojih su neki besplatni, a neki su komercijalnog tipa ili su dostupni u okviru pretplate na pojedine baze podataka. Neki od ovih programa su: Mendeley, Zotero, EndNote, RefWorks i sl.

Časopisi sažetaka ili apstrakta ili referativni časopisi (engl. *Abstracting journals*) sadrže duže ili kraće apstrakte ili sažetke iz primarnih izvora, što korisniku omogućava da spozna osnovne informacije i sadržaj primarnog dokumenta i procijeni njegovu vrijednost i relevantnost za vlastito istraživanje i rad, te tako odluči koje će članke pročitati u cjelini. Časopisi sažetaka su obično povezani s jednom znanstvenom disciplinom ili nekim užim znanstvenim područjem. "Apstrakt se najčešće definiše kao kratak, objektivan i originala prikaz sadržaja knjige, članka, referata za naučni sastanak, izvještaja, disertacije ili nekog drugog dokumenta" (Gerc, 2008, p. 52) "koji specificira njegov karakter, kao i tehnike, pronalaska, te vrijeme i mjesto istraživanja ... sažetak je posebna vrsta vodiča kroz naučnu literaturu i naučne dokumente" (Dizdar, 2012, p. 174). Najčešći apstrakti su indikativni/deskriptivni i informativni, a mogu biti autorski ukoliko ih je napisao sam autor ili je napisan od strane profesionalca. Postoje i kritički sažeci, ali su oni rjeđi od ova dva. Svaki rad, koji je objavljen u znanstvenom časopisu, mora da sadrži apstrakt kao obavezni

dio strukture, a donosi osnovne informacije o predmetu i cilju istraživanja, postupku i metodama, rezultatima i zaključcima, te ključne riječi koje kao pojmovi identificiraju važne aspekte rada. Opseg apstrakta, ovisno o vrsti, može biti do 100 ili najviše do 250 riječi i nalaze se na početku svakoga rada, obično na jeziku samoga teksta i na nekom drugom jeziku (danas najčešće na engleskom). Značajna je karakteristika sažetka da treba biti jasno i jednostavno napisan. Apstrakti ne podliježu autorskim pravima, pa su slobodno dostupni, a u informacijskom smislu imaju dvojaku funkciju: retrospektivnu i tekuću, jer omogućavaju pronalaženje ranije objavljenih primarnih izvora, kao i najnovije informacije u nekom relativnom vremenskom periodu, s obzirom da uvijek postoji zakašnjenje između primarnih i sekundarnih izvora. Prvi komercijalni časopisi sažetaka su se pojavili krajem 19. stoljeća kao serijske publikacije s različitim vremenom izlaska.

Indeksne publikacije mogu biti u štampanom i elektronskom obliku, čini ih razrađeni sistem različitih kazala (autorskih, predmetnih, citatnih), a omogućuju lakše i brže pretraživanje objavljene literature (Marušić, 2008, p. 143). Kazala su stručni sistematski vodiči do štampanih, elektronskih, mrežnih dokumenata, a predstavljaju abecedno, hronološki ili numerički razvrstanu listu pojmova koji se mogu sastojati od vlastitih imena, mjesta i predmeta tretiranih u nekom pisanom radu, s brojevima stranica koje čitatelja vode do tačke u tekstu gdje se ti pojmovi nalaze (Reitz, 2004–2014). Temeljna čestica indeksa je indeksna jedinica, a čine je elementi za identifikaciju jedinice, npr. ključna riječ, izraz ili simbol i elementi koji povezuju indeksnu jedinicu i dokumenat na koji se odnosi (Dizdar, 2012, p. 52). Indeks se nalazi iza teksta, u višetomnim djelima iza posljednjeg toma, a nekada cijeli posljednji tom sadrži indeks. Izdavači časopisa često štampaju indeks uz posljednji broj iz jednoga godišta. Autorsko kazalo ili indeks ili registar (engl. *author index*) sadrži po strogoj abecedi razvrstana prezimena i početna slova imena ili više imena autora i omogućuje pretraživanje neke publikacije ili elektronske zbirke bibliografskih podataka po svakom autoru unutar teksta ili zbirke (Marušić, 2008, p. 144). Predmetni indeks (engl. *subject index*) omogućava pretraživanje po nekom predmetu, temi ili problemu, a može biti formiran od pojmova koje je definirao sam autor ili to čini profesionalac kroz sadržajnu obradu teksta uz upotrebu prirodnog jezika, jezika za indeksiranje ili specijalnih jezika razvijenih kroz tezaure, za pojedine znanstvene ili stručne oblasti, pri čemu tezaurus predstavlja "kontroliran i dinamički dokumentacijski jezik semantički i generički povezanih naziva koji pokrivaju određeno područje znanja" (Tuđman, 1990, p. 85). Citatna kazala (engl. *citation index*) sadrže abecedni popis prezimena svih citiranih autora koja se pojavljuju u referencama na kraju nekoga rada, a omogućavaju potragu za radovima koji tretiraju sličnu problematiku.

Termin indeks označava i tekuće vodiče kroz literaturu ili neku znanstvenu disciplinu ili oblast, kao i analizu sadržaja serijskih publikacija.

Bibliografske baze podataka sadrže bibliografske podatke o radovima objavljenim u različitim publikacijama; opisi radova su detaljni, a struktura zapisa je ujednačena i obuhvata podatke kao što su: ime i prezime autora, naslov rada i publikacije, ako je rad u sastavu neke druge publikacije, godinu objavljivanja, godište, broj, stranice, te sažetak i elektronsku adresu dokumenta. Ovim elementima može biti pridružen i link na puni tekst dokumenta ili na adresu izdavača gdje se puni tekst može nalaziti. Bibliografske baze su vrlo slične klasičnim i online bibliotečkim katalozima, kao i bibliografijama, te pružaju širi uvid u određeno znanstveno područje i omogućuju praćenje njegovog razvoja (Rašidović, 2012, p. 136).

Bibliografske baze sa punim tekstom najčešće sadrže članke iz elektronskih časopisa u punom tekstu, bibliografske podatke, indekse i apstrakte, a predstavljaju organizirane zbirke podataka čiji su sadržaji prošli provjeru valjanosti od strane znanstvenika i eksperata za određeno područje. Ove recenzirane baze podataka (engl. *peer reviewed*) objavljuju najnovije znanstvene spoznaje i rezultate znanstvenih istraživanja, a mogu biti agregatne ili izdavačke. Agregatne baze prikupljaju informacije iz raznih izvora i organiziraju ih tako da se mogu zajednički pretraživati preko jednog sučelja, te predstavljaju bibliografski servis koji osigurava online pristup punom digitalnom tekstu radova raznih izdavača. Izdavačke baze pripadaju izdavačkim kompanijama, koje kroz vlastite pretraživače omogućuju pristup svojoj izdavačkoj produkciji. Kako agregatne, tako i izdavačke baze, su komercijalne baze u kojima se obim pristupa i korištenje određenog paketa elektronskih časopisa kupuje pretplatom. Visina pretplate određuje sadržaj paketa. Neke baze sa punim tekstom omogućavaju i slobodan pristup na zahtjev (engl. *free trial*) obično u trajanju do tri mjeseca, pa tako ove baze mogu koristiti u ograničenom obimu i oni koji nisu pretplaćeni, te mogu imati uvid u zapise barem na nivou apstrakta. Željeni članci iz znanstvenih časopisa se onda mogu kupiti i pojedinačno.

Postoji, međutim, i inicijativa otvorenog pristupa Open Access Initiative u kojoj se zagovara otvoreni pristup znanstvenoj i stručnoj literaturi, zapravo elektronskim časopisima kroz direktorij časopisa sa otvorenim pristupom. Open Access Directory je nastao kao rezultat prve međunarodne deklaracije o otvorenom pristupu tzv. Budimpeštanske inicijative donesene u Budimpešti 2002. godine. Ova deklaracija omogućava korisnicima čitanje, preuzimanje, kopiranje, distribuiranje, štampanje, pretraživanje, postavljanje linka i indeksiranje literature koja je u otvorenom pristupu, uz priznavanje kontrole autora nad integritetom rada i odgovarajuće citiranje (Gerc,

2008, p. 255). Univerzitetska biblioteka Univerziteta u Lundu, Švedska, održava stranicu sa linkovima do slobodno dostupnih recenziranih časopisa iz svih oblasti znanosti.

Dok bibliografske baze omogućuju uvid u određeno znanstveno područje, a baze u punom tekstu pristup i korištenje radova tačno određenog autora ili iz tačno određenog časopisa, postoje i citatne baze koje osiguravaju praćenje odjeka određenog rada ili znanstvenika/autora unutar znanstvenog područja i na taj način također doprinose stjecanju uvida u određenu znanstvenu oblast. One omogućavaju uvid u rast i razvoj određenog područja istraživanja prateći neko istraživanje naprijed u vremenu ili natrag kroz vrijeme. Citatne baze su također bibliografske, ali pored standardnih elemenata, ove baze obrađuju popise korištene literature, referenci, citata navedenih na kraju svakoga rada, te je na osnovu toga moguća i procjena kvalitete nekoga rada. Pomoću citatnih baza može se otkriti i koje su se grupacije znanstvenika bavile određenom tematikom u nekom vremenskom razdoblju, ali i koji su radovi najviše citirani unutar određenog znanstvenog područja. Treba, međutim, znati da citatne baze ne bilježe razliku između pozitivnih i negativnih citata, a mali je broj onih koje isključuju samocitate.

Znanstvenoj i akademskoj javnosti ogroman broj različitih baza podataka olakšava pronalaženje i pristup člancima iz časopisa, repozitorija ili digitalnih biblioteka. Mnoge akademske i istraživačke biblioteke aktivno sudjeluju u izgradnji digitalnih zbirki knjiga, časopisa, teza i drugih radova od interesa za instituciju, a te zbirke služe kao sredstvo za očuvanje i širenje znanstvenih informacija. Sadržaj može biti rođen digitalno ili preoblikovan, pristup je općenito neograničen, u skladu s Open Archives Initiative (OAI), uz poštovanje protokola za metapodatke, što čini takve arhive interoperabilnim i unakrsno pretraživim (Reitz, 2004–2014).

Katalozi biblioteka i informacijskih centara, bilo da su klasični ili elektronski, imali su kroz cijelu svoju historiju četiri glavne zadaće: naći, identificirati, izabrati i dobiti (Gerc, 2008, p. 17). Klasični bibliotečki katalozi su tradicionalni informacijski servisi koji svoju informacijsku zadaću ostvaruju kroz sistem kataloga formiranih tako da se uzajamno dopunjuju, jer svaki počiva na drugom kriteriju i daje odgovore na druga pitanja. To su svojevrсни selekcijski agenti, a predstavljaju sveobuhvatan popis građe jedne biblioteke i njenih zbirki na sistematičan način kroz međunarodno propisana stroga pravila kataložnog opisa. Dugotrajna je historija razvoja bibliotečkih kataloga od antičkih biblioteka do modernih vremena i pojave informacijsko-komunikacijske tehnologije i njenih servisa koji omogućuju nastanak online bibliotečkih kataloga kao bibliotečko-bibliografskih baza u kojima se može pretraživati po više kriterija. Online dostupni bibliotečki

katalozi ili tzv. OPAC-i (engl. *Online Public Access Catalog*) su kompjuterski generirani modularni bibliotekski katalozi, javno su dostupni, ali se ne mogu pretraživati preko površinskog weba, odnosno preko tražilica, nego preko njihove adrese ili adrese biblioteke kojoj pripadaju, jer spadaju u tzv. duboki ili nevidljivi web. Iako neki autori naziv nevidljivi web smatraju neodgovarajućim, glavna razlika je u tome što je nevidljivi web dinamični web, dok je vidljivi web statički, te je to razlog zašto pauci, koji uglavnom indeksiraju statičke HTML stranice, ne mogu pronaći sadržaj dinamičkih stranica. Informacije, koje se mogu dobiti pretraživanjem dubokog weba, su kvalitetnije i brojnije od onih sa površinskog weba, pa je njihovo pretraživanje nezamjenjivo kad su potrebne kvalitetnije, relevantnije i sveobuhvatnije informacije o nekom predmetu ili temi (Bergman, 2001). Većina informacija dubokog weba je pouzdana i verificirana za sve znanstvene discipline i ne može se naći nigdje više na webu. Pored znanstvenih i komercijalnih baza podataka za koji je potrebna registracija i šifra, dio dubokog weba, su baze podataka za koje su vlasnici odlučili da ne budu lako dostupne i sprečavaju tragače da indeksiraju njihove sadržaje, a u duboki web spadaju i nepovezane stranice koje nemaju poveznice na druge stranice, privatne stranice sa ograničenim pristupom, informacije sa intraneta (Gerc, 2008, p. 210).

Online dostupni bibliotekski katalozi su se počeli razvijati u drugoj polovini prošloga stoljeća, te danas gotovo da ne postoji država bez takvog sistema, a govori se već o trećoj generaciji OPAC-a, jer su i oni sa razvojem tehnologije doživljavali preobrazbu (Rašidović, 2012, p. 111). Online bibliotekski katalozi omogućuju i pristup građi u elektronskom obliku u punom formatu kroz poveznice na takvu građu, ukoliko postoji slobodan ili ovlašten pristup. Online javno dostupni katalozi biblioteka omogućavaju samostalno kretanje kroz građu i fondove biblioteka po vlastitom izboru, kako po lokaciji, tako i po vremenu kad se pretraga obavlja i koliko dugo traje. Postoji i svjetski online bibliotekski katalog kao mreža biblioteka i njihovih fondova i usluga koja omogućuje pretragu građe svih umreženih biblioteka, te informacije o tome koja najbliža biblioteka tu građu posjeduje.

U općenitijem smislu, katalozi su svaki sistematično uređen popis predmeta za određenu svrhu, obično s kratkim informacijama koje opisuju te predmete, kao što su katalozi izložbi, prodajni katalozi, katalozi izdavača i sl. (Reitz, 2004–2014).

Tercijarne publikacije ili tercijarni izvori informacija, tercijarna literatura ili dokumenti su najproblematičnija kategorija po pitanju šta sve pripada ovoj kategoriji, ali za njihovu upotrebu korisniku i nije važno da li se neki izvor informacija svrstava u sekundarne ili tercijarne. Oni nastaju "kao rezultat pretvorbe (npr. konsolidacije ili prepakiranja)

raspoloživih primarnih i sekundarnih informacija s ciljem da se izradi ili prezentira u obliku koji bolje odgovara potrebama korisnika" (Tuđman, 1990, p. 77). Informacije su ovdje preoblikovane i kondenzirane, kako bi bile što korisnije za čitanje i dalje kretanje i snalaženje u svijetu informacija. U tercijarne izvore ponajprije spada referentna literatura koju čine enciklopedije, rječnici, leksikoni, atlasi, hronologije, almanasi, a pored referentne literature i udžbenici, priručnici, imenici, godišnjaci, vodiči, monografije, multigrafije, kompilacije podataka.

Enciklopedije su "opsežna referentna djela koja se sastoje od abecedno poredanih natuknica o pojmovima, pojavama, osobama, stvarima na svim ... ili jednom području znanosti ili djelatnosti" (Marušić, 2008, p. 146). One daju njihov sistematski pregled, te nastoje "sintetizirati ljudska znanja i umijeća prikazom kompleksnih, zaokruženih cjelina u kojima se osim detaljnih faktografskih podataka, povijesnih i stvarnih objašnjenja daju i kritičke analize i idejne ocjene obrađenih pojava, događaja i ličnosti" (Tuđman, 1990, p. 45). Informacije su u enciklopediji date u obliku eseja, čiji je raspored abecedni ili predmetni, a uz tekstualni dio koriste se i ilustracije. Uz klasične štampane enciklopedije, vrlo su korisne i elektronske i online enciklopedije, čije je dopunjavanje i pretraživanje znatno olakšano i ubrzano.

Rječnici su najčešće abecednim redom poredana zbirka riječi ili kategorija riječi iz nekog jezika sa objašnjenjima i prijevodom na jedan ili više jezika (Tuđman, 1990, p. 76). Rječnici mogu biti sistematizirani i po nekom kriteriju, a u zavisnosti od načina na koji su izrađeni, područja koje obuhvataju i svrhe kojoj su namijenjeni, postoje različite vrste rječnika. Sa razvojem kompjutera i interneta, pojavljuju se i elektronski i online rječnici koji često uključuju i izgovor, gramatičke, sintaksičke i semantičke interaktivne vježbe, brže je pretraživanje i pronalaženje, čime je njihovo korištenje unaprijeđeno. Mnoštvo je različitih rječnika na internetu, od onih nastalih od priznatih i poznatih leksikografa i izdavača, do amaterskih uradaka.

U potrazi za znanstvenim informacijama o određenoj tematici ili predmetu interesiranja, preporučeno kretanje kroz izvore informacija ide od tercijarnih, preko sekundarnih ka primarnim, iako ne nužno pravolinijski i kumulativno. Početna čitanja su uvijek kroz referentnu literaturu, a izoštravanje fokusa zahtijeva korištenje publikacija dubinskog i temeljnog znanja, kakve su knjige i monografije, preko sekundarnih publikacija, ka recentnom znanstvenom znanju periodičnih publikacija, časopisa i radova u njima. Ali znanje je u novom vremenu pohranjeno na mnogo mjesta, pa je nužno pomenuti i medijsku prezentaciju znanosti i znanstvenih činjenica (u smislu masovnih medija), kako kroz štampane medije, tako i kroz elektronske kakvi su radio i televizija i online mediji. Priroda medija je da tragaju za novostima, pa oni vrlo često objavljuju

informacije o rezultatima nekih novih istraživanja, o nekom znanstveniku, njegovom radu i postignućima. Međutim, "korisnik može iz medija dobiti informacije o znanosti, znanstvenim istraživanjima i znanstvenim autoritetima, ali tu proces istraživanja od strane samog korisnika može početi, a nikako završiti" (Turčilo, 2012, p. 68).

Razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije učinio je da su u komunikacijske procese uključeni svi oni koji su za to zainteresirani, a imaju potrebnu infrastrukturu u smislu uređaja koji je omogućuju, pa je korisnik informacija zapravo i njihov jedini kontrolor i rekli bismo "recenzent". Multimedijalnost i hipertekst su novina koju su donijeli online mediji; najpoznatiji primjer hipertekstualne aplikacije je world wide web - www, bilo da je riječ o površinskom ili vidljivom ili dubokom (nevidljivom ili skrivenom) webu, dok su multimediji višedimenzionalna prezentacija informacija koja povezuje tekst, govor, grafiku, muziku, video sa kompjuterskim tehnologijama. Za pretraživanje prostora vidljivog dijela weba, ali i jednog dijela dubokog weba, koriste se alati za pretraživanje kao što su: tražilice, direktoriji i metatražilice.

Tražilice ili opći pretraživači ili opće mašine za pretraživanje (angl. *search engines*) su automatizirani način traženja informacija na webu kao jednom od servisa interneta koji počivaju na programima (*paucima, robotima, crawler, worm*) koji se kreću po mreži i indeksiraju mrežna mjesta, odnosno stranice sa određenim sadržajima (Vučina, 2006, p. 21). Omogućuju potpuno pretraživanje tekstova mrežnih stranica, a dokumenti nisu svrstani u kategorije. Međutim, niti jedna tražilica ne pretražuje cjelokupan mrežni prostor, nego samo jedan njegov dio, pa je potrebno koristiti više mašina za pretraživanje kako bi se dosegle različite informacije i znanje.

Direktoriji (angl. *directories*) su kataloške predmetne mašine za pretraživanje koje sadrže hijerarhijski organiziran spisak baza podataka prema nekoj klasifikacijskoj šemi. Iza direktorija stoje ljudi, stručnjaci, urednici koji vrše kategoriziranje mrežnih stranica, oni posjećuju stranice i ocjenjuju njihov kvalitet, pa se kaže da su direktoriji manuelno kompilirani i održavani, a često su i anotirani. Pregledavanje se vrši listanjem po kategorijama i podkategorijama, a uključene stranice su vrednovane i rangirane prema određenom kriteriju (Gerc, 2008, p. 214). Direktoriji akcenat stavljaju na kvalitet, a ne na kvantitet, s obzirom da ne mogu kao tražilice indeksirati ogroman broj mrežnih mjesta budući da ovisе o ljudima, ali su zbog garantirane kvalitete informacija vrlo korisni i pogodni za pretraživanje dubokog weba.

Metapretraživači (engl. *metasearch engines*) su takav alat ili softver za pretraživanje koji omogućuje istovremeno prikazivanje rezultata pretraživanja više

mašina za pretraživanje. Početkom 21. stoljeća razvijaju se metapretraživači koji omogućuju tzv. federativno pretraživanje, odnosno pretraživanje više mašina za pretraživanje i kombiniranje dobivenih rezultata. Metapretraživači ne stvaraju vlastite baze podataka web stranica, već simultano pretražuju više umreženih izvora informacija preko jednog sučelja, a te nove federativne pretraživačke mašine pretražuju istovremeno bibliotečke kataloge, indekse, bibliografske baze sa sažecima, baze sa punim tekstom, agregatne i digitalne repozitorije, pri čemu se dobijeni rezultati mogu sortirati na nekoliko načina (Gerc, 2008, p. 216). Za kvalitetno i uspješno pretraživanje bilo kojeg dijela web prostora, potrebne su dobro razvijene tehnike pretraživanja. Zablude da je relevantne informacije lako pronaći vrlo su raširene i teško se ispravlja.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Znanje kako učinkovito i uspješno pronaći prave informacije i na njima zasnovano znanje nije povezano samo sa pronalaskom trenutno potrebnih informacija kao odgovora na postavljena pitanja ili za obavljanje nekog posla, niti sa informacijsko-komunikacijskom tehnologijom i obukom za njenu upotrebu, nego je zapravo dio šireg pitanja osobnog upravljanja znanjem, što je skup aktivnosti i napora neke osobe za upravljanje znanjem koje posjeduje ili želi steći "Osobno upravljanje znanjem pretpostavlja da su pojedinci razvili samosvijest o svojim granicama i sposobnostima, odnosno šta znaju i šta su u stanju učiniti. Ova samosvijest predstavlja razumijevanje osobnog znanja, kako pristupiti tome znanju, strategije za stjecanje novih znanja i strategije za pristupanje novim informacijama kada su potrebne. U ogromnoj količini dostupnih informacija i sredstava za njihovo prikupljanje, svaki pojedinac mora mapirati svoje područje stručnosti i razviti vlastite metode za dodatno učenje" (Cheong i Tsui, 2011, p. 177). Pretpostavka osobnog upravljanja znanjem u akademskom okruženju je poznavanje izvora znanstvenih informacija i znanja i njihovog značaja i karakteristika.

Reference

- Bergman, M. K., 2001. White Paper: the Deep Web: Surfacing Hidden Value. *Journal of Electronic Publishing*, 7(1). DOI: <http://dx.doi.org/10.3998/3336451.0007.104>.
- Burkhardt, J. N., MacDonald, M. C. i Rathemacher, A. J., 2010. *Teaching Information Literacy: 50 Standards-based Exercises for College Students*. 2nd ed. Chicago: American Library Association.
- Cheong, R. K. F. i Tsui, E., 2011. From Skills and Competences to Outcome-based Collaborative Work: Tracking a Decade's Development of Personal Knowledge Management (PKM) Models. *Knowledge and Process Management*, 18(3), pp. 175–208. DOI: 10.1002/kpm.380.

- Christensen, H. D., 2014. The Framing of Scientific Domains: About UNISIST Domain Analysis and Art History. *Journal of Documentation*, [online] 70(2), pp. 261–281. Dostupno na: Emerald Insight, <http://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/JD-03-2013-0038> [20. 4. 2016]. DOI: 10.1108/JD-03-2013-0038.
- Cole, L., 2004. Back to Basic: What is the E-journal? *The Serials Librarian*, 47(1/2), pp. 1-19. DOI: 10.1300/J123v47n01_05.
- Dizdar, S., 2012. Izvori znanstvenih informacija. U: Dizdar, S., Turčilo, L., Rašidović, B. E., i Hajdarpašić, L. *Informacijska pismenost: smjernice za razvoj inovativnih mrežnih modula*. Sarajevo: Univerzitet. pp. 39–56.
- Fosnot, C. T. i Perry, R. S., 2005. Constructivism: A Psychological Theory of Learning. U: Fosnot, C. T. ur. *Constructivism: Theory, Perspectives and Practice*. 2nd ed. New York: Teachers College Press, pp. 1–28.
- Gerc, A., 2008. *Biblioteka u digitalnom okruženju: priručnik za predmet Informatizacija bibliotečke djelatnosti*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine.
- Hannafin, M. J. i Hill, J. R., n.d. *Resource-based learning*, 40, pp. 525–536. Dostupno na: <http://faculty.ksu.edu.sa/Alhassan/Hand%20book%20on%20research%20in%20educational%20c> [30. 6. 2014].
- Hjørland, B., Fjordback Søndergaard, T. i Andersen, J., 2005. UNISIST model and knowledge domains. U: *Encyclopedia of Library and Information Science*. Taylor and Francis. DOI: 10.1081/E-ELIS-120024989.
- Martinsson, A., 1983. *Guide for the Preparation for Scientific Paper for Publication*. 2nd ed. Paris: UNESCO. General Information Programme and UNISIST.
- Marušić, M., 2008. *Uvod u znanstveni rad u medicini*. 4. izd. Zagreb: Medicinska naklada.
- Rašidović, B. E., 2012. Definiranje informacijske potrebe. U: Dizdar, S., Turčilo, L., Rašidović, B. E. i Hajdarpašić, L. *Informacijska pismenost: smjernice za razvoj inovativnih mrežnih modula*. Sarajevo: Univerzitet. pp. 25–38.
- Reitz, J. M., 2004–2014. *ODLIS Online Dictionary for Library and Information Science*. Dostupno na: http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_p.aspx [13. 9. 2013].
- Sharp, D., 2001. Formal Structure of Scientific Journals and Types of Scientific Papers. *Treballs de la Societat Catalana de Biologia*, 51, pp. 109–117.
- Suppe, F., 1998. The Structure of a Scientific Paper. *Philosophy of Science*, 65(3), pp. 381–405. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/188275> [10. 1. 2015].
- Šimić, J. i Špiranec, S., 2015. *Informacijska pismenost: priručnik za studente*. Mostar: Sveučilište.
- Tudman, M., 1990. *Obavijest i znanje*. Zagreb: Filozofski fakultet. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti.
- Turčilo, L., 2012. Problem informacija u medijskom dobu: od obezbjeđenja dostupnosti do prezasićenja. U: Dizdar, S., Turčilo, L., Rašidović, B. E., Hajdarpašić, L. *Informacijska pismenost: smjernice za razvoj inovativnih mrežnih modula*. Sarajevo: Univerzitet. pp. 57–72.
- Vučina, Ž., 2006. *Pretraživanje i vrednovanje informacija na internetu*. Zagreb: CARNet. Hrvatska akademska i istraživačka mreža. Dostupno na: http://www.smb.hr/libraries/0000/2950/Pretra%C5%BEivanje_informacija_na_internetu.pdf [27. 3. 2015].

STRUKTURNA KRIZA AVTORSKE PRAVICE, 1. DEL

STRUCTURAL CRISIS OF COPYRIGHT, PART 1

Tvrtko-Matija Šercar

Institut informacijskih znanosti,
Maribor

Kontaktni naslov:
tvrtko.sercar@izum.si

Izvleček

Avtorska pravica je vrsta intelektualne lastnine. Beseda "avtorska pravica" ni najbolj posrečen prevod izraza "copyright" (pravica do kopiranja izvoda), hkrati pa je tudi zavajajoča, kot da bi bil osrednja oseba avtor, ne pa imetnik pravice do kopiranja. Avtor je vsekakor imetnik moralne avtorske pravice, vendar je zelo redko tudi imetnik materialnih pravic. Moralne avtorske pravice nimajo tržne vrednosti in so s stališča družbenega sistema, v katerem šteje le denar, nepomembne. Stališče do avtorske pravice je odvisno tudi od poslovnega modela, kot sta npr. model "dolgega repa" ali model "zastonj". Model "zastonj" velja predvsem za ekonomijo interneta in je po okusu net generacije, ki je že vajena brezplačnih storitev, hkrati pa nima rada avtorskih pravic in, širše gledano, varstva intelektualne lastnine. V primeru informacij v kiberprostoru je narobe skoraj vse, kar mislimo, da vemo o intelektualni lastnini. Modro bi bilo razglasiti moratorij nad zakonodajo in mednarodnimi sporazumi o zaščiti intelektualne lastnine, dokler ne razvijemo ustreznih konceptov za kiberprostor. Področje avtorske in sorodnih pravic je polno protislovij. Veljavna (tradicionalna) paradigma avtorske pravice, ki jo predstavlja doktrina Svetovne organizacije za intelektualno lastnino (WIPO), je v strukturni krizi. Avtorje unilateralno izkoriščajo imetniki avtorske pravice in pred takšno prakso jih je treba zaščititi zakonsko in drugače. Kontroverzni Trgovinski sporazum za boj proti ponarejanju (ACTA) iz leta 2011 je poskus opredelitve "zlatih standardov" v zvezi z uveljavitvijo Sporazuma o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine (TRIPS) iz leta 1994, ki predstavlja minimalni okvir za uveljavljanje teh pravic na mednarodni ravni. Ameriški zakonski predlogi, katerih namen je preprečiti, da bi tuje spletne strani kršile avtorske pravice, ter podoben avstralski zakon, sprejet junija 2015, predstavljajo grožnjo svobodi izražanja in prostemu dostopu do online informacij, ki sta na internetu sicer zajamčena, in to ne le uporabnikom v ZDA, temveč povsod po svetu ter škodijo svobodnemu in odprtemu internetu. Strukturna kriza avtorske pravice je povezana predvsem s tem, da zakoni ščitijo imetnike avtorskih pravic, ne pa avtorjev zaščitenih del; najbolj izrazito se to kaže pri delih neznanih imetnikov avtorske pravice (osirotela dela). Veljavna zakonodaja o avtorski pravici in sorodnih pravicah vpliva tudi na vsebino baz podatkov s polnimi besedili. Potem ko so v Evropi začeli mednarodno tržiti baze podatkov, sta v EU avtorskoppravna zaščita baz podatkov in uskladitev zakonov s tega področja postali pomembnejši. Povezanost avtorske pravice in sorodnih pravic z nalogami knjižnic se kaže predvsem v odnosu do prostega dostopa do informacij, cenzure, pravice dajanja v najem in posojanja, zaščite zasebnosti, kulturne dediščine in poklicne etike. Tehnološki ukrepi za varovanje avtorskih del so močni generatorji digitalne sence. Koncept avtorske pravice, primeren za digitalno dobo, je hrvaški informacijski znanstvenik Božo Težak predvidel že konec šestdesetih let 20. stoletja.

Ključne besede

copyright, avtorska pravica, internet, na znanju temelječa ekonomija, zakoni in sporazumi, osirotela dela, naloge knjižnic

Abstract

Copyright is a type of intellectual property. Not only is the Slovene term "avtorska pravica" (author's right) not the best translation of the term copyright (i.e. the right to copy an item), it is also misleading, as if the central person is the author and not the holder of the right to copy something. While the author is undoubtedly the holder of the moral copyright, he is rarely also the holder of the material rights. Moral copyright has no market value and is insignificant from the perspective of a social system where only money counts. The attitude towards copyright also depends on the business model, e.g. "long-

tail" or "freechange". The freechange business model applies primarily to the Internet economy and appeals to the Net generation that is already used to free services and, at the same time, does not like copyright or, from a broader perspective, intellectual property protection. In the case of information in cyberspace, everything we thought we knew about intellectual property proved wrong. It would be wise to declare a moratorium over the legislation and international agreements on intellectual property protection until we develop the appropriate concepts for cyberspace. The area of copyright and related rights is full of contradictions. The valid (traditional) copyright paradigm, as presented by the World Intellectual Property Organisation (WIPO) is going through a structural crisis. The authors are unilaterally exploited by the copyright holders and must be protected against such exploitation with legal and other measures. The controversial 2011 Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA) is an attempt to define the "golden standards" with regards to the adoption of the 1994 Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS) that represents the minimum framework for establishing these rights at an international level. American law proposals with the aim of preventing copyright violations by foreign websites, and a similar Australian legal act, adopted in June 2015, present a threat to the freedom of speech and to free access to online information, which are safeguarded on the Internet not only for American users but for users worldwide, and pose a great threat to the free and open Internet. The structural copyright crisis is primarily related to the fact that the legislation protects the copyright holders and not the authors of the copyright protected works. This is most prominent in the case of copyright protected works for which rightsholders are positively indeterminate or uncontactable (orphan works). The valid legislation on copyright and related rights also impacts the contents of full-text databases. Once databases were internationally marketed in Europe, the area of copyright protection of databases and the harmonisation of laws and regulations in this area became more significant within the EU. The connection between copyright and related rights and the tasks of libraries are visible in their relationship to open access to information, censorship, the right to rent and lend, privacy protection, cultural heritage and work ethics. The technological measures for protecting copyright protected works are strong generators of a digital shadow. A concept of copyright suitable for the digital age was predicted by the Croatian information scientist Božo Težak already at the end of the 1960s.

Keywords

copyright, author's right, Internet, knowledge-based economy, acts and agreements, orphan works, library tasks

OSNOVNI POJMI V ZVEZI Z AVTORSKO PRAVICO (ANGL. COPYRIGHT)

V zahodni kulturi je avtor od Sumercev dalje glavno sredstvo za identifikacijo dela (Carpenter, 2000).

V razpravi med znanim škotskim zgodovinarjem Thomasom Carlylom (1795–1881) in takratnim glavnim knjižničarjem v Britanski knjižnici A. G. M. Panizzijem (1797–1879) ob rekonstrukciji kataloga konec tridesetih let 19. stoletja se je, kar je zanimivo, Carlyle zavzemal za naslov dela kot iztočnico, Panizzi pa za abecedni katalog po avtorju. Sprejet je bil Panizzijev koncept. Panizzi je bil zelo vpliven tudi pri uveljavitvi dokumenta *Copyright Act* iz leta 1842, ki je britanske založnike zavezal, da Britanski knjižnici kot *de facto* nacionalni knjižnici posredujejo obvezni izvod vsake knjige, tiskane v Združenem kraljestvu.

V primeru avtorske pravice gre za staro, kot menijo nekateri, tudi naravno pravico (Jer 23, 30; Šercar in Brbre, 2007). Za razliko od zgolj pozitivne pravice naj bi bila naravna pravica izraz poseganja morale s svojimi normami v naravo samo (Trstenjak, 1985).

Sodobni bibličisti si prizadevajo ugotoviti starost posameznih knjig Biblije (gr. *biblion*, množina: *biblia*) oz. njihovih delov. Poleg tega jih zanima, v kakšnem pomenu je njihov avtor tisti, katerega ime nosi posamezna knjiga, glede na naše sedanje pojmovanje avtorstva. Avtor Peteroknjžja (Postava, Tora) naj bi bil Mojzes.

Prehod na digitalne sisteme in vire je prinesel veliko novih problemov tudi na področju avtorske pravice in sorodnih pravic. Digitalni objekti doživljajo nenehne spremembe, zato so bolj zapleteni. Še vedno ni jasno, kaj je objavljeno delo in kaj neobjavljeno delo. Prav tako še ni konsenza o definiciji e-knjige.

Pri avtorski pravici gre izvirno za pravico do kopiranja izvoda (angl. *copyright*). Beseda "avtorska pravica" je ponesrečena in tudi zavajajoča, saj napeljuje na to, da naj bi bila osrednja oseba avtor, ne pa imetnik pravice do kopiranja. Avtor je vsekakor imetnik moralne avtorske pravice, vendar je zelo redko tudi imetnik materialnih pravic, ki je po vrednostnih merilih sodobne družbe najbolj pomemben.

Obstajajo štiri glavne vrste pravic do intelektualne lastnine, ki jih lahko uporabljamo za zaščito svojih izumov ali ustvarjalnih del. To so:

- patenti,
- blagovne znamke,
- vzorci (angl. *designs*) in
- avtorska pravica.

Avtorska pravica do nespremenljivih napisanih ali drugače zabeleženih del, kot so knjižna, gledališka, glasbena in umetniška dela ter filmi, zvočni posnetki ter radijske in televizijske oddaje, je samodejna pravica in je ni treba posebej prijaviti.

Dela, ki jih ni mogoče avtorskoppravno zaščititi, so:

- ideje, načela, odkritja,
- uradna besedila z zakonodajnega, upravnega in sodnega področja ter
- ljudske književne in umetniške stvaritve (Chitrakar, et al., 2010).

Avtorskoppravno zaščiteni delo lahko ima več kot eno avtorsko pravico ali drugo vrsto pravice intelektualne lastnine, ki je z njo povezana. Glasbeni album npr. ima lahko posebne avtorske pravice do posameznih pesmi, zvočnih posnetkov, umetnin itd. Logotip lahko zaščitimo z avtorsko pravico in ga tudi prijavimo kot blagovno znamko.

Avtorska pravica lahko ščiti:

- književna dela (romani, uporabniški priročniki, računalniško programje, besedila pesmi, članki v časnikih in določene vrste baz podatkov),
- dramska dela, vključno s plesom in pantomimo,
- glasbena dela,
- umetniška dela (slika, grafika, fotografija, kip, kolaž, arhitektura, tehniška risba, diagram, načrt in logotip),
- tehnično (tipografsko) ureditev objavljenega dela,
- posnetke dela, vključno z zvokom in filmom,
- radijsko in televizijsko delo,
- izvajalca npr. govornice besede (napovedovalca).

Zakon o avtorski in sorodnih pravicah ne omejuje vrste zaščitenih del, ampak jih navaja le kot primere (zlasti govornice, pisna, glasbena, gledališka, koreografska, avdiovizualna dela itd.). Z avtorsko pravico je lahko varovano vsako delo, ki je nastalo kot posledica intelektualne dejavnosti posameznika (avtorja) in je izraženo tako, da omogoča kakršno koli zaznavanje (Chitrakar, et al., 2010).

Avtorskoppravno zaščiteni delo lahko kopiramo ali uporabljamo samo, če smo pridobili ustrezno dovoljenje imetnika avtorske pravice.

Avtorska pravica velja za vse medije. To pomeni, da je brez dovoljenja prepovedano reproducirati avtorskoppravno zaščiteni delo na katerem koli mediju (objava fotografije na internetu, izdelava zvočnega posnetka knjige, slikanje fotografije itd.).

Vrste imetnikov avtorskoppravno zaščitenih del:

- avtor in prvi imetnik (avtor je običajno tudi prvi imetnik),
- delodajalec, za katerega je delo ustvarjeno,
- oseba, ki ji je avtorska pravica prodana, licencirana ali kako drugače prenesena,
- več kot en avtor.

Rok veljavnosti avtorske pravice je odvisen od kategorije ali vrste dela.

Eno kategorijo predstavljajo pisna, gledališka, glasbena in umetniška dela ter film. V kategorijo pisnih del sodijo tudi računalniška programja in baze podatkov.

Vrste del, kot so zvočni posnetki, radijske in televizijske oddaje ter objavljene izdaje, imajo različne roke veljavnosti avtorske pravice.

Uporaba in nakup avtorske pravice, ki je v posesti drugih:

- Avtorskoppravno zaščiteni delo se ne more uporabljati brez dovoljenja imetnika avtorske pravice.
- Imetnik avtorske pravice lahko zavrne izdajo dovoljenja.
- Z nakupom izvornika ali kopije avtorskoppravno zaščitenega dela nismo pridobili dovoljenja za kakršno koli uporabo; z nakupom izvoda knjige, CD-ja, videa, računalniškega programja itd. še nismo pridobili pravice do izdelave dodatnih izvodov (niti za zasebno uporabo), do javnega predvajanja ali do vsakodnevne uporabe avtorskoppravno zaščitenega gradiva, kot so fotokopiranje, skeniranje, kopiranje s CD-ja ali iz online baz podatkov.
- Avtorsko pravico lahko kupimo od imetnika ali, kar je še bolj običajno, lahko se dogovorimo za licenco in način uporabe avtorskoppravno zaščitenega dela z imetnikom avtorske pravice ali organizacijami, ki ga zastopajo, najpogosteje v obliki pogodbe, ki vključuje roke in pogoje plačevanja ali tantieme za uporabo.
- Zakon o avtorski pravici in sorodnih pravicah ne ureja rokov, pogojev in cen, vendar so za tovrstne pogodbe lahko pomembni nekateri drugi zakoni (npr. zakon, ki ureja področje konkurence (angl. *competition law*)).
- Imetniku avtorske pravice pripadajo moralne pravice do dela, tudi če je avtorsko pravico prodal. Avtor ima tako pravico, da se ga navaja kot avtorja (to mora prej izrecno zahtevati), in pravico, da opozori na kakršno koli neustrezno ali poniževalno uporabo dela. Moralne pravice se ne morejo prenesti, vendar ima avtor pravico,

da se odloči, ali bo vztrajal glede moralne pravice; to mora predhodno podati v pisni obliki.

Vrste licenc, ki jih lahko pridobimo od imetnikov avtorske pravice, so:

- izključna licenca,
- licenca za omejeno uporabo,
- licenca za omejen dostop brez plačevanja (angl. *Creative Commons licence*) in
- licenca, ki jo podeljuje organizacija, pooblaščenca za dodeljevanje dovoljenj, licenc in zbiranje tantiem v imenu imetnikov avtorskih pravic.

V nadaljevanju so navedeni nasveti za ugotavljanje imetnika avtorske pravice:

- Kontaktiramo lahko ustrezno organizacijo za dodeljevanje dovoljenj ali licenc in za zbiranje tantiem v imenu imetnikov avtorskih pravic.
- Kontaktiramo lahko avtorjevega založnika, agenta, zastopnika itd.
- Opravimo lahko poizvedbo na internetu z različnimi iskalniki.
- Obrnemo se lahko na družino imetnika avtorske pravice.
- Uporabimo lahko datoteko WATCH File (pisatelji (angl. *Writers*), umetniki (angl. *Artists*) in drugi nosilci njihove avtorske pravice (angl. *and Their Copyright Holders*), ki vsebuje tudi sezname njihovih naslovov).

Obstajata sodno in upravno varstvo avtorske in sorodnih pravic.

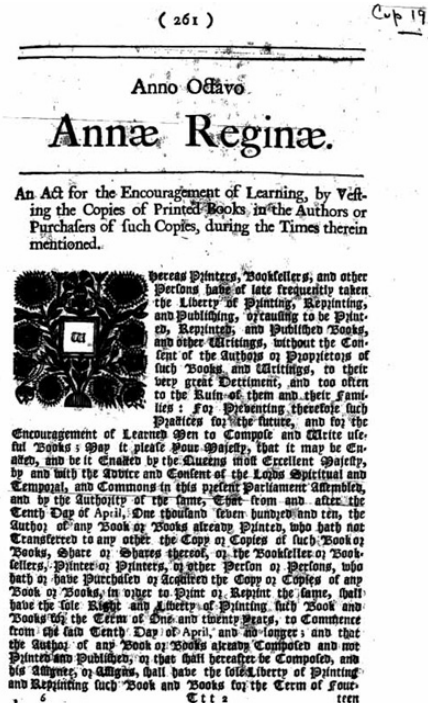
Zoper kršitve avtorske pravice so avtorjem in imetnikom pravic na voljo številni civilni ukrepi. Civilni zahtevki proti kršilcem vključujejo: prepoved kršitve, odpoklic predmetov kršitve iz gospodarskih tokov, nepreklicno odstranitev predmetov kršitve iz gospodarskih tokov, uničenje predmetov in sredstev kršitve, odškodnino za škodo in civilno kazen (tj. honorar ali nadomestilo, povečano za do 200 odstotkov) ter denarno zadoščenje za nematerialno škodo inčasne odredbe. Po veljavnem slovenskem Kazenskem zakoniku je kršitev avtorske in sorodnih pravic kaznivo dejanje zoper človekove pravice in svoboščine.

Nezakonita uporaba del, ki so varovana z avtorsko pravico, ali njihovih primerkov, ki pomeni znatno premoženjsko korist, se lahko kaznuje z zaporom do treh let ali več (največ osem), kadar tržna vrednost avtorskih del iz kaznivega dejanja pomeni znatno premoženjsko korist. V vseh teh primerih se primerki del, varovani z avtorsko pravico, in naprave za reprodukcijo zasežejo. Enako velja za kršitve sorodnih pravic.

DRUŽBENO-GOSPODARSKO OZADJE POJMOV AVTORSTVO, AVTOR, DELO IN AVTORSKA PRAVICA

Razvoj doktrin na področju prava o avtorskih pravicah (angl. *copyright*) ima povsem določene kulturno-zgodovinske, ekonomske in socialne korenine.

Po Jasziju (Jaszi, 1991) je avtorstvo povezano predvsem z anglo-ameriško doktrino o avtorski pravici (angl. *copyright*). Po sprejemu Aninega statuta (The Statute of Anne) leta 1710 so se pisatelji začeli obravnavati kot avtorji.

Slika 1: Anin statut (The Statute of Anne), 1710 (Vir: Tallmo, s. a.)

Ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja je bilo avtorstvo tesno povezano z romantičnim gibanjem v književnosti in umetnosti. Romantika je povezala pojem avtorstva z mitično vizijo "avtorja, ki je genij", in je bolj kulturni, politični, ekonomski in družbeni konstrukt, ki naj bi obenem zagotovil javni dostop do imaginativne ustvarjalnosti in zaseben nadzor nad njo, kar je naravna pravica, ki obstaja od vekomaj.

Vendar je večina novih del izpeljana iz prejšnjih del; večina novih del vsaj deloma temelji na drugih delih. "Kopirajtilnost" takih del je vprašljiva, saj niso originalna. To velja zlasti za dela uporabne umetnosti, ki imajo veliko praktično pomembnost in bi zaslužila avtorskopravno zaščito, čeprav predstavljajo kombinacijo že obstoječih elementov. To v veliki meri velja tudi za znanstvena dela, pri katerih moramo upoštevati rezultate raziskav, ki so bile o isti temi že izvedene. Gre za zlati standard znanosti.

Romantični konstrukt avtorstva vključuje hierarhijo umetniške ustvarjalnosti. Umetniško delo ima večjo vrednost, če je rezultat domišljije. Oznako avtor bolj zasluži slikar, ki slika motiv iz narave, kot tisti umetnik, ki z umetniškim navdihom slika že znane motive, recimo, na porcelanu.

Jaszi (1991) izpostavlja naslednje strukturne značilnosti avtorskoppravne doktrine:

- Obstaja protislovje javnega in zasebnega interesa. Namen avtorske pravice zajema po eni strani javno objavo in distribucijo avtorskega dela, po drugi strani pa pravico avtorja oz. imetnika avtorske pravice, da omeji ali prepove distribucijo tega dela.
- Avtorska pravica naj bi bila spodbuda za ustvarjalnost, vendar naj bi bila zasebna motivacija v funkciji kolektivnega interesa široke javne dostopnosti; nagrada (plačilo) kot individualni interes avtorja bi morala biti sorazmerna javni dostopnosti dela (kolektivni interes).
- Obstaja dihotomija ideje in izrazne oblike. Avtorskoppravno je zaščiten izrazna oblika, medtem ko je ideja na razpolago brez omejitev. Čeprav avtorska pravica omili protislovje med zasebnim in kolektivnim interesom, pa protislovni namen avtorske pravice povzroča velike težave pri implementaciji tega načela v praksi.
- Avtorska pravica predpostavlja avtorstvo, vendar pa je avtorstvo, kot rečeno, predvsem konstrukt, ki izvira iz mitične vizije romantike.
- Pojav zakona o avtorski pravici in pojma avtor v začetku 18. stoletja sovpada z razvojem klasičnega kapitalizma. Zakon o avtorski pravici je oblika pravne uveljavitve materialnega lastništva nad proizvodi ustvarjalnega dela avtorjev kot blaga, ki ima svojo tržno ceno. Za tržno ceno ustvarjalnega dela so se borili in jo izbrili umetniki romantike kot izbrani pooblaščenec božanskega navdih pri pretvorbi proizvodov duha v prenosljive predmete lastništva, ki jih lahko tudi podedujemo.

Kot trdi Thomas Hobbes (1588–1679), angleški filozof, najbolj znan po delu *Leviathan* in izrekih "Homo homini lupus" (Človek človeku volk) in "Bellum omnium contra omnes" (Vojna vseh proti vsem), je oseba "aktor" (oseba, ki sodi v naravo), če ima besede in dejanja za svoje, in "avtor" (umetniška oseba), če besede in dejanja drugih ljudi ali stvari prikazuje ljudem, kot da so resnični ali izmišljeni.

O možnosti prenosa pravice pregona piratstva avtorskih del je prvi spregovoril Daniel Defoe v eseju o predpisih za tisk iz leta 1704. Z Defojem se povezuje pojav puritanskega ekonomskega individualizma predindustrijskega kapitalizma poznega 17. stoletja. Njegov *Robinson Crusoe* je inkarnacija nove vizije odnosa posameznika do družbe. V knjigotrštvu je beseda "authorship" (avtorstvo) pomenila "authority" (moč, ugled, vpliv), beseda "author" (avtor) pa moč. Po uporabi pojma "avtorstvo" v prvem zakonu (iz leta 1710), ki je urejal

intelektualno lastnino in v romantiki v pomenu nadzora nad individualno umetniško ustvarjalnostjo, izvirmostjo in navdihom je avtorstvo postalo nova ideologija.

Začetek avtorske pravice (angl. *copyright*) je povezan z "avtorstvom". Razvoj tehnologij za reprodukcijo in distribucijo ter razvoj sekundarnega trga kopij sta terjala pojem "dela" kot predmeta avtorskoppravne zaščite. Vse to se je začelo konec 15. stoletja, razširilo pa se je sredi 18. stoletja kot posledica komercializacije in komodifikacije tiska. Delo kot rezultat dela avtorjev je postalo oblika blaga in založniki so si presežek vrednosti tega dela lahko lastili. Kot osrednji pojem v zakonih, ki urejajo avtorsko pravico (angl. *copyright*), se je namesto pojma "delo" začel uporabljati pojem "avtor", in sicer najprej v Združenem kraljestvu, potem pa v ZDA. To je olajšalo redefinicijo ločnice med nadzorom nad intelektualnim lastništvom in prostim javnim dostopom. Idej (in slogov) ne moremo zaščititi, delo kot proizvod avtorskega dela, spretnosti in kapitala pa lahko. Predmet lastnine niso besede kot takšne, temveč vrstni red besed v avtorjevi kompoziciji. V razmerju med javnim dostopom in zasebnim lastništvom je koncept dela dajal prednost interesu imetnikov.

Anglo-ameriška zakonodaja se nanaša na "copyright", medtem ko so predmet evropske kontinentalne zakonodaje avtorske pravice, ki vključujejo tudi moralne pravice; vsaj glede moralnega vidika moralne pravice ovirajo avtorjevo popolno odtujitev od rezultatov ustvarjalnega dela. Razlikovanje med fizičnim objektom (izrazna oblika), v katerem je delo utelešeno, in samim delom za evropsko zakonodajo ni tako pomembno kot za anglo-ameriško zakonodajo (za "copyright"). To dejstvo je bistvenega pomena tudi za ameriške in Iffline iniciative za razvoj nove doktrine katalogizacije FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records).

Dvojna narava koncepta dela je vplivala na doktrino "copyrighta" nasploh in na obliko nadomestila za pisatelje in umetnike. Namesto skromnega enkratnega plačila so avtorji na podlagi pogodb o materialnih pravicah začeli sodelovati pri delitvi morebitnega dobička. Medtem ko se s tem ekonomski položaj avtorjev ni bistveno spremenil, je razvoj dela kot pravnega koncepta okrepil položaj izdajateljev in drugih kupcev avtorskih pravic, saj je uvedba abstraktnega pojma "delo" omogočila, da imetniki avtorskih pravic razširijo teritorij svoje "oblasti" (angl. *authority*) nad rezultati avtorske ustvarjalnosti in avtorje izključijo iz tega teritorija.

Po Jasziju se je z zmago koncepta abstraktnega dela kot pravnega opredmetenja rezultatov kreativnega dela končala prva faza zgodovine doktrine "copyrighta". Pravno opredmetenje avtorskih del tako prispeva k odtujevanju proizvodov ustvarjalnega dela od njihovih

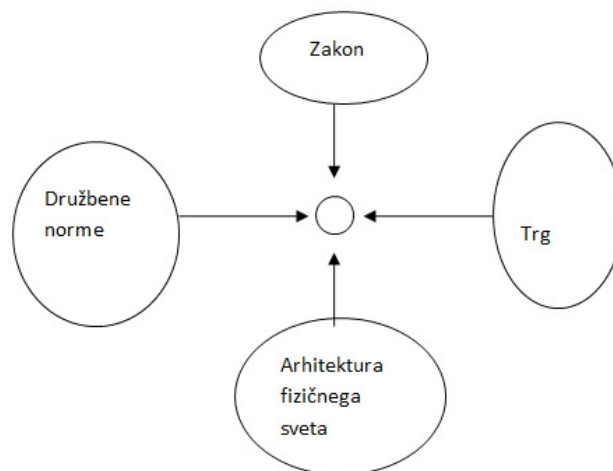
ustvarjalcev. Opredmetenje je za delavca pomenilo, da je izgubil predmet svoje ustvarjalnosti, ki so si ga prilastili kupci avtorskih pravic. S tem so se ustvarjalci odtujili od tega predmeta (Marx, 1969), vendar pa je opredmetenje omogočilo tudi širitev pravne zaščite avtorstva na manj ustvarjalna dela, zlasti na področju filma in računalniške programske opreme. V ZDA so koncept avtorstva razširili tudi na rezultate masovne in komercialne umetnosti. To je bil konec romantičnega koncepta avtorske ustvarjalnosti in danes so avtorskoppravno zaščitene tudi čisto dokumentarne fotografije in filmi brez kakršnega koli umetniškega prispevka. Pri izpeljanih delih je zaščita osredotočena na delu, in ne na avtorstvu. Kljub takšnemu razvoju je koncept avtorstva ne samo preživel, ampak se je njegov ideološki pomen celo še povečal.

V nasprotju s splošno tendenco uveljavljanja individualizma je v liberalnem kapitalizmu individualistični romantični koncept avtorstva in ustvarjalnosti zamenjala doktrina dela, ki ga ustvarja delojemalec med svojim delom za delodajalca, in sicer predvsem v zakonodaji ZDA. Govorimo lahko o svojevrstni reafirmaciji avtorstva, saj se za avtorja pravno šteje podjetje ali organizacija, za katero je bilo delo narejeno. Takšno avtorstvo je znano tudi kot korporativno avtorstvo. Delo, narejeno za delodajalca, je skrajna pravna oblika odtujevanja, kajti v tem primeru je avtor dela delodajalec, ne pa oseba, ki ga je ustvarila; avtorske pravice delodajalca so rezultat njegovega položaja v družbenem odnosu do delojemalca.

DEJAVNIKI RAVNANJA

Po Lessigu (Lessig, 1999) naše ravnanje v analognem prostoru določajo štiri vrste dejavnikov. To so:

- zakoni (zakon o avtorski pravici, zakon o klevetanju, zakon o nespodobnostih itd.); grozijo s kaznovanjem dejanj, ki niso v skladu z zakoni; zakonodajna veja oblasti sprejema zakone, izvršna grozi, sodna pa obsoja;
- družbene norme ravnanja; na naše vedenje vplivajo z grožnjami kaznovanja po izvršenem dejstvu (*ex post facto*), toda decentralizirano, saj jih uveljavlja družbena skupnost, ne pa oblast;
- trg(i); na naše ravnanje vplivajo na osnovi cen, saj je cena lahko dejavnik, zaradi katerega si nečesa ne moremo privoščiti;
- omejitve, ki jih vključuje fizični svet okoli nas; ne moremo videti skozi stene, ne moremo brati tujih misli, da bi vedeli, ali nam drugi ljudje govorijo resnico ali ne.

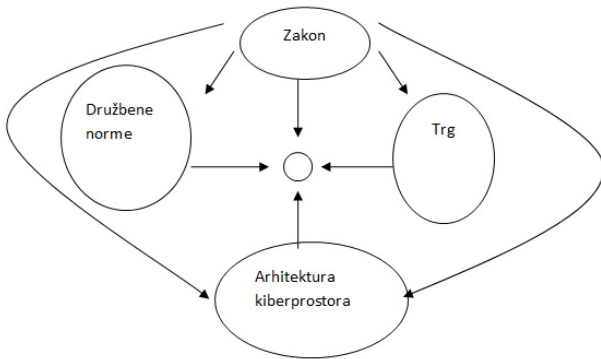
Slika 2: Model dejavnikov, ki vplivajo na naše ravnanje v analognem prostoru

Arhitektura kiberprostora, takšna, kot je, je posledica dane programske in strojne opreme. Lessig temu pravi "koda kod" (v nadaljevanju: "koda").

Regulatorna paradigma je način, kako se s "kodo" zagotovi posebnost kiberprostora (internet) v odnosu do analognega realnega prostora. Nekateri so mnenja, da kiberprostora zakonsko ne moremo urediti. Našega ravnanja v kiberprostoru ni mogoče zakonsko urediti in je zunaj dosega oblasti. Vlade ne morejo vnašati sprememb v arhitekturo kiberprostora, saj je nespremenljiva. Zaradi anonimnosti in velikega števila zakonodaj (jurisdikcij), ki veljajo v kiberprostoru, vlade tega prostora ne morejo nadzirati. Po Lessigu je to mnenje napačno. Oblasti lahko izvajajo ukrepe, ki prispevajo k zakonski ureditvi kiberprostora.

Naše ravnanje v kiberprostoru določajo *mutatis mutandis* (s potrebnimi spremembami v danem primeru) isti dejavniki kot v fizičnem svetu:

- zakoni (zakon o avtorski pravici, zakon o kleveti, zakon o nespodobnostih ...), ki za kršitve grozijo s sankcijami *ex post facto*; kako in koliko učinkovito pa je vprašanje zase – v nekaterih primerih so ti zakoni učinkoviti, v drugih niso ...;
- družbene norme ravnanja v kiberprostoru; le-te omejujejo naše vedenje tako, da grozijo s sankcijami *ex post facto*, ki se tudi izvajajo decentralizirano kot pri fizičnem prostoru;
- trg(i), ki nam npr. s cenami omejujejo dostop;
- arhitektura kiberprostora vključuje dejavnike, ki vplivajo na ravnanje posameznikov, kot so tehnološki pogoji dostopa, gesla (angl. *password*), zahteve po identifikaciji, obvezne transakcije in transakcije po želji, možnost izbire jezika ...

Slika 3: Model dejavnikov, ki vplivajo na naše ravnanje v kiberprostoru, ter neposrednih in posrednih interakcij

Dejavniki ne delujejo neodvisno eden od drugega, pač pa vplivajo eden na drugega. Družbene norme lahko delujejo na proizvode in storitve, ki se tržijo kot blago. Obstaja npr. potreba po normi zoper prodajo krvi in organov. Trg lahko vpliva na izgradnjo stavb. Cenejši gradbeni material pomeni večjo fleksibilnost pri oblikovanju. Arhitektura vpliva na družbene norme, npr. za zaščito zasebnosti. Trg, arhitektura in družbene norme vplivajo na zakone ... Dejavniki lahko eden na drugega delujejo neposredno, npr. neposredno določajo vrsto možnega trga. Vpliv arhitekture na družbeno normo, ki na trg deluje neposredno, je primer posrednega vpliva določenega dejavnika na neki drugi dejavnik. Zakon lahko vpliva na preostale tri dejavnike, saj je najbolj očiten dejavnik sprememb. Zakon deluje neposredno, če nam pove, kako naj ravnamo, posredno pa, če je sredstvo, ki vpliva na moč, s katero drug dejavnik vpliva na naše ravnanje. Zakon z grožnjo posledic za ravnanje, ki ni primerno, deluje neposredno. Primer posrednega delovanja zakona na kajenje je zakon o obdavčenju cigaret. Višja cena vpliva na upad potrošnje cigaret. Vsaka aktivnost ima ceno, vendar slednja ne sme presežati koristi. Zakon lahko deluje na vse druge dejavnike hkrati ali le na posamezni dejavnik. Katero od teh tehnik bomo uporabili, je odvisno od namena, ki ga želimo doseči. Dejavniki delujejo sinergično, in to tako v fizičnem prostoru kot v kiberprostoru. Delujejo lahko komplementarno in tudi kompetitivno.

Ni možno izbrati samo enega načina, temveč vedno obstaja mešanica neposrednega in posrednega medsebojnega vpliva dejavnikov. Katera mešanica je optimalna, je odvisno od konteksta urejanja. Na naše ravnanje v majhnih skupnostih optimalno delujejo družbene norme. Če se povezanost med člani zmanjšuje in skupnost večja, sta lahko zakon in trg najboljša alternativa. Po Lessigu (Lessig, 1999) je vpliv na kodo najučinkovitejši način urejanja ravnanja posameznikov v kiberokolju, bodisi da gre za neposredno urejanje kode bodisi za urejanje kode preko institucij, ki razvijajo kodo. Na programerje lahko zakon vpliva neposredno, kot kaže primer "zoninga", ali posredno, kot kaže primer zaščite zasebnosti. Državne oblasti lahko uporabljajo različne načine urejanja ravnanja posameznikov v kiberprostoru pod pogojem, da

je področje arhitekture sploh mogoče zakonsko urejati, saj obstajajo deli interneta, kjer je naše ravnanje zunaj dosega oblasti, in deli, ki so za oblast dosegljivi. Z ustrezno tehnologijo lahko povečamo možnost zakonskega urejanja v zvezi z identifikacijo in kontrolo dostopa (npr. otrok do pornografskega gradiva za odrasle), v zvezi z zasebnostjo (arhitektura interneta omogoča zbiranje podatkov brez privolitve uporabnikov) itd. Vendar se brez sodelovanja oblasti ustrezne tehnologije ne morejo razviti, saj je njihov razvoj povezan z delovanjem pravne države, ki ravnanje v kiberprostoru ureja posredno preko urejanja kode za arhitekturo interneta.

Urgentno vprašanje, na katero morajo odgovoriti ustavni zakoni držav, je meja, do katere dovoliti, da z zakonom urejamo uporabo tudi drugih dejavnikov, ki vplivajo na naše ravnanje v kiberprostoru.

Intelektualno lastnino je lahko krasti, problemi z njeno zaščito pa so zelo zapleteni. Za krajo avta izvemo takoj in takoj lahko pokličemo policijo. Če pa nekdo naredi kopijo našega zaščitene delo brez dovoljenja oziroma plačila, ni nujno, da bomo za kršitev kadar koli izvedeli. Nekateri strokovnjaki se zavzemajo za povsem nov zakon, ki bi veljal v kiberprostoru, vendar obstaja malo razlogov, da bi verjeli v odpravo starega zakona, ki ureja avtorsko pravico (angl. *copyright*), saj se v zvezi s poročtv, računi, zaščito intelektualne lastnine, ponarejanjem, pogodbami ipd. globalna e-trgovina najprej zanaša na konvencionalne zakone.

Barlow (1994) meni, da je v zvezi z internetom narobe vse, kar vemo o intelektualni lastnini. Lastnine na internetu ni mogoče kontrolirati. Uporaba zakona o avtorski pravici na internetu je nesmiselna. Tehnologija za kontrolo izdelave kopij je uničila možnost zaslužka. Zaščiteni posnetek lahko prenesemo v datoteko in ga na Usenetu brezplačno ponudimo milijonom uporabnikov. Avtorska pravica je na internetu mrtva črka na papirju. Vse to omogoča obstoječa arhitektura interneta, vendar jo po Lessigu lahko spremenimo. Obstaja tehnologija (npr. zaupanja vredni sistemi (angl. *trusted systems*)) za upravljanje avtorske pravice, ki lastnikom omogoča popolno kontrolo dostopa in merjenje uporabe kontrolirane lastnine. Zastavlja se vprašanje, kako ta tehnologija vpliva na uveljavljanje zakona o avtorski pravici na internetu.

Pojem intelektualne lastnine vključuje tudi splošno dobro in intelektualne lastnine si ni mogoče povsem lastiti. Zakon o avtorski pravici predvideva ukinitve avtorske pravice po poteku roka veljavnosti, ko delo postane splošno dobro in sodi v javno domeno.

Javno področje je področje svobode, na zasebno področje vpliva volja lastnika. V javni domeni avtorska pravica (angl.

copyright) ne velja več. Zasebno domeno zaznamuje ravno avtorska pravica, ki preprečuje materialno brezpogojno uporabo avtorskih del. Javna domena je podobna javnim površinam v mestih. Simbol teh površin je Hyde Park v Londonu, ki predstavlja simbol svobode govora, kjer naj bi lahko počeli kar koli, za razliko od zasebnih površin, ki jih ne moremo uporabljati brez dovoljenja lastnikov in so označene z ustreznimi napisi, kot so "Zasebno zemljišče", "Pozor! Hud pes!" ipd., ki prepovedujejo in zastrašujejo. Javno je razkrito, zasebno pa zaupno.

Razen časovne omejitve veljavnosti avtorske pravice je omejitveni faktor tudi pravica uporabnikov do uporabe v zasebne namene (angl. *fair use*). Slednja kaže tudi na prepoznavnost splošnega dobrega v intelektualni lastnini. Avtorska pravica naj bi zagotavljala ravnovesje med izrazno obliko, ki jo imetniki lahko kontrolirajo, in izrazno obliko, ki je odprta za javno uporabo. Tehnologije za kontrolo in zaščito intelektualne lastnine na internetu grozijo, da bodo povsem odpravile splošni interes in s tem porušile omenjeno ravnovesje, saj časovno omejena veljavnost avtorske pravice in pravica uporabe v zasebne namene na internetu nista zajamčeni. Nove tehnologije za zaščito intelektualne lastnine potemtakem predstavljajo obliko zakona o zasebnem lastništvu; to dejstvo bi moralo biti zaskrbljujoče. Družba bi morala zakonsko odgovoriti na izzive privatizacije in porušenega ravnovesja. Po Lessigu (Lessig, 1999) ni izziv v tem, da se ohrani avtorska pravica (angl. *copyright*), temveč da se z omejevanjem zaščite, ki jo tehnologija za popolno privatizacijo lahko zagotovi na internetu, zaščiti javni interes (angl. *copyduty*). Ravnovesju, ki ga uresničuje tradicionalna avtorska pravica, grozi tudi zamenjava zakona o avtorski pravici z zakonom o pogodbah (angl. *law of contracts*). Nekateri teoretiki so mnenja, da nas že vpis našega imena ob vstopu v neki sistem na internetu zavezuje kot neke vrste pogodba. Kiberprostor naj bi postal prostor, kjer naše ravnanje upravljajo pogodbe, ne pa zakon o avtorski pravici.

Vendar je zakon o pogodbah javni zakon. Dokler tehnologija za zaščito intelektualne lastnine na internetu ne zamenja vrednosti javnega zakona, smo upravičeni, da se zavzamemo za zakon, ki bo ščitil javni interes in pošteno uporabo v skladu z našo tradicijo. Rast moči interneta zmanjšuje pomen realnega prostora. Nihče ne trdi, da to ni dobro, vendar tudi nihče (in nič) ne jamči, da bo režim kode na internetu ščitil svobodo, saj ni razlogov, da bi pričakovali razvoj v to smer.

PSIHOLOGIJA LASTNIŠTVA

"Toda da bi se prepričali o tezi, da tam, kjer ni lastnine, ni nobene krivice, moramo samo definirati termine in razložiti krivico kot nasilje nad lastnino."

David Hume

Nekatera izmed pomembnejših vprašanj so:

- Zakaj smo ljudje posesivni?
- Kakšno vlogo v življenju igra lastnina?
- Kaj povzroča oz. določa ravnanje človeških bitij v povezavi z lastnino?

Šercar in Trojar (2009) sta ugotovila povezanost psihologije in predmetov proučevanja informacijske znanosti ter potrebo po spoznanju psihičnih vidikov le-teh, saj nam filozofija, zgodovina, politične vede, sociologija, pravo in ekonomija brez psihologije ne povedo veliko o poreklu motivov, v tem primeru za lastninjenje avtorske pravice in sorodnih pravic.

Heilbroner (1975) je o tem problemu zapisal, da elementarni odgovori in namigi konstituentov političnih, socialnih in ekonomskih procesov, ki jih opisujejo družbene vede, nimajo nobene pojasnjevalne moči in da celo zaostajajo za konceptualnim razumevanjem teh disciplin. Sociološka ali ekonomska teorija individualnega človekovega dejanja ne obstaja. Sociologija, ekonomija in politične vede preprosto predpostavljajo obstoj določenih atributov vedenja posameznikov in potem poskusijo pojasniti posledice interakcij teh atributov. Ekonomija je glede teh prizadevanj najbolj ambiciozna in izgrajuje zapletene deduktivne modele domnevnega lakomnega ravnanja človeštva, vendar ekonomija nima teorije pridobivanja/bogatenja kot takšnega niti odgovora na vprašanje, ali je pomembna vedenjska lastnost (motivacija za pridobivanje lastnine) proizvod določenega socialnega miljeja ali gre za transhistorijsko lastnost nespremenljive človekove narave.

Lita Furby (1978) se je oddaljila od te teme. Proučevala je poreklo in naravo, pomen in definicijo lastništva (angl. *possession*) in lakomnosti (angl. *acquisitiveness*) v naši kulturi. Izhaja iz ugotovitve, da je bila ta tema do zdaj večinoma obravnavana kot privesek političnih, ekonomskih, pravnih, filozofskih in zgodovinskih razprav.

Prikazala je teoretične in empirične raziskave porekla in narave posesivnosti ter posesti/lastništva in lakomnosti iz perspektive razvoja v življenjskih obdobjih živali in ljudi v različnih kulturah. Pri Furbyjevi je težišče na pomenu in definiciji lastnine ter na motivacijskih determinantah. Bistveni pojasnjevalni spremenljivki sta učinkovitost in osebna kontrola v različnih okoljih.

Vrsta in pomen interakcij med naravo in vzgojo povesta več o ravnanju ljudi kot izolirano proučevanje katerega koli izmed omenjenih dejavnikov; lahko rečemo tudi, da obstajajo biološke in instinktivne osnove ter socialne in okoljske determinante motivacije posesivnosti.

Teorije o tem, da gre v primeru lastnosti za instinkt, so razvili James (1890), Letourneau (1892), McDougall (1916) in Rivers (1920). Kasnejša instinktivna definicija in teorija posesti sta zapletenejši in subtilnejši od omenjenih pogledov. Ta teorija instinktov se odmika od poskusa preprostega naštevanja instinktov pri ljudeh (Fletcher, 1966).

Koncepti (tako laični kot znanstveni) o človeški naravi vključujejo trdno prepričanje o lakomnosti kot prirojeni determinanti.

"Človek si po naravi želi imeti in zadržati lastnino" je nesporno spoštovanja vredna izjava o človekovi naravi ter ena izmed najbolj neposredno analiziranih in najpogostejše citiranih domnev o človekovi naravi v zgodovini človeške misli (Wrightsmann, 1974).

Malo je tistih, ki nasprotujejo ugotovitvi, da sta posesivna naravnost in vedenje očitna v velikem odstotku človekovega delovanja, vsaj v naši družbi (v tem primeru beri: ameriški). Torej se moramo v primeru posesivnosti vprašati o:

- njeni naravi,
- njenem poreklu in
- razvoju skozi celotno življenje.

Zaradi multidimenzionalnosti lastnina za empiričnega znanstvenika ne predstavlja privlačne teme. Do pred kratkim se ji je posvečala predvsem spekulativna teoretična pozornost, v glavnem političnih mislecev, filozofov in zgodovinarjev. Slednji so le malo prispevali k razumevanju psihologije lastništva in pridobivanja, posebej glede na to, da so sistematične empirične raziskave bistvenega pomena za njihovo razumevanje.

Pregled anekdotalnih dokazov obstoja posesivnosti med živalmi poudarja vso težavnost definiranja lastništva in vodi do nezadovoljivega zaključka, da si živali predmete lastijo samo zaradi njihove povezanosti z osnovnimi potrebami, kot sta lakota in razmnoževanje.

Furbyjeva je komparativno prikazala obstoječe etnografske dokaze o posesivnosti in lastništvu v različnih človekovih družbah.

Pomanjkanje sistematičnega zbiranja podatkov o poreklu in naravi posesivnega vedenja izključuje možnost kakršnih koli splošnih zaključkov, razen nekaj zanimivih hipotez.

Podobno kot v primeru živali so tudi medkulturne primerjave lastništva med ljudmi poudarile težave pri definiranju pomena lastništva.

Obstaja nesporna potreba po empirični utemeljitvi definicij

značilnosti ali dimenzij pojava potrebe (nagnjenja) po lastništvu med ljudmi. Da bi to naredili, se zdi nujno s perspektive življenjskih obdobij osvetliti vprašanje o tem, kakšna je narava odnosa do lastništva skozi celotno življenje. Obstajajo številne domneve glede na določeno obdobje starosti ter začetki splošne teorije o poreklu in funkciji lastništva.

Funkcija lastništva označuje sposobnost imetnika, da kontrolira neko stvar; to je osrednja značilnost, ki definira lastništvo. Motiv sposobnosti je glavni motiv posesivnega vedenja. Po izkušnjah kavzalne učinkovitosti je želja, ki spodbuja prizadevanja, da bi kontrolirali stvari v okolju, v katerem živimo, univerzalna. Naše pojmovanje jaza vsaj delno definira tisto, kar kontroliram; lastništvo je tako eden izmed sestavnih delov našega jaza. Lastništvo namreč doživljamo kot podaljšek našega jaza.

Na prvi pogled se zdi, da so avtorska pravica in sorodne pravice nekaj samoumevnega, vendar temu ni tako. Avtorska pravica in sorodne pravice niso nekaj samoumevnega, saj je odnos do lastništva odvisen od:

- starosti posameznika,
- družbenega razreda in
- kulture.

V vseh družbah je obdobje, ko otrok začne hoditi, z vidika lastništva pomembno. V tem obdobju otrok naenkrat postane mnogo večja grožnja za vse stvari, ki jih lahko doseže. Čeprav je motiv, da bi vplivali na okolje, ena glavnih determinant vedenja vse od rojstva naprej, pa je vendarle razmeroma najbolj izrazito fizično delovanje otroka na stvari in okolje v tem obdobju. Odrasli veliko časa porabimo za to, da preprečimo destruktivna dejanja otrok. Ravnanje otrok z materialnimi stvarmi je najbolj destruktivno, ko so stari okoli 18 mesecev. Možna posledica tega je, da se otrok čedalje bolj ukvarja s tistimi stvarmi, ki jih lahko kontrolira; otrok tako postaja vse bolj vključen v doživljanje kontrole nad temi stvarmi. Obdobje posesivnosti tipa "to je moje" nastopi, ko so stari okoli dve leti. Na otroka vplivajo tudi modeli posesivnega vedenja drugih posameznikov iz neposrednega okolja. Otrok se začne učiti družbenih pravil o posedovanju in lastništvu, po katerih nekatere stvari lahko kontrolira mati, nekatere sestra, nekatere pa otrokov jaz.

Zelo verjetno je, da takšna osnovna situacija za otroka, starega od enega do dveh let, obstaja prav v vsaki kulturi. Sposobnost gibanja malčka predstavlja nevarnost za določene objekte v fizičnem okolju (lonc na štedilniku, kitajska vaza itd.).

V vsaki družbi poskušajo omejiti dejanja malčka, ki bi lahko bila nevarna.

Povsem mogoče je, da to predstavlja univerzalno izkušnjo, ki pelje k razvoju čuta lastništva.

Treba pa je poudariti, da temelji podani model na podatkih o posesivnem vedenju v ameriški kulturi. Za bolj splošno teorijo na tem področju je bistvena skrbna analiza določenih socialnih in kulturnih determinant lastništva in motivov, povezanih z lastništvom.

Naše socialne interakcije upravljajo pravila posesivnega individualnega oz. zasebnega lastništva (angl. *possessive individualism*) (Macpherson, 1962). Naše izhodišče je, da biti človek pomeni:

- imeti nekatere sposobnosti,
- imeti svobodo, da te sposobnosti proda, in
- biti neodvisen od volje drugih.

Posameznik poseduje svojo osebnost in družbi za to ne dolguje nič. V odnose vstopamo izključno prostovoljno in zaradi lastnega interesa.

Takšna slika ljudi velja seveda le za kapitalistično tržno gospodarstvo, v katerem živimo in v katerem sta zasebna lastnina in blagovna izmenjava osrednji značilnosti socialnih interakcij.

Tako močan poudarek individualne samostojnosti in avtonomije – osebne kontrole in sposobnosti – pa ni ustrezen za vse družbene razrede v naši družbi (Israel, 1978), da ne omenjamo drugih družb z manj individualistično ekonomsko infrastrukturo (npr. Kitajska) in/ali z bolj dialektičnimi pogledi na stopnjo, do katere posamezniki in okolje med seboj kontrolirajo drug drugega (npr. določene kulture ameriških domorodcev).

Tukaj si prizadevamo opisati in razumeti pomen motivacije za lastništvo, kot obstaja v naši kulturi. Vendar pa obstaja tudi potreba po empiričnih raziskavah, in sicer zlasti v kulturah, ki imajo drugačen pogled na mesto posameznika v družbi in v naravi.

Obveznostni in konfliktni odnosi, ki jih oblikuje nagnjenje (motiv) do lastništva, v večji meri utrjujejo pot družb v zahodni civilizaciji kot sorodstvene strukture v drugih kulturah.

EKONOMIJA IDEJ

Za podnaslovom članka *The Economy of Ideas: A Framework for Patents and Copyrights in the Digital Age* (Ekonomija idej: ogrodje za patente in avtorske pravice v digitalni dobi), objavljenega leta 1994 v znani reviji *Wired*, je John Perry Barlow v oklepaju dodal "Vse, kar veste o intelektualni lastnini, je narobe."

John Perry Barlow je soustanovitelj organizacije Electronic Frontier Foundation v ZDA, kjer je bil tudi izvršni direktor. Od leta 1998 je sodelavec raziskovalnega centra za internet in družbo (Berkman Center for Internet & Society) pri Harvard Law School v ZDA.

Barlow se sklicuje na nauk Thomasa Jeffersona o intelektualni lastnini, po katerem so ideje in izumi po svoji naravi podobni svetlobi v rudniku in zraku, ki ga dihamo na zemeljski obli; potemtakem ne morejo biti predmet izključnega lastninjenja. Tisti, ki prižge svojo svečko v rudniku, prejema svetlobo, ki svetlobe drugega ne zatemni. To naj bi veljalo načelno, in ne samo za digitalno dobo.

Thomas Jefferson (1743–1826) je glavni avtor dokumenta Declaration of Independence (Deklaracija o neodvisnosti ZDA) (1776). ZDA naj bi bile "cesarstvo svobode", ki spodbuja republikanstvo. Thomas Jefferson je bil med drugim prvi zunanji minister ZDA (1789–1793) med predsednikovanjem Georga Washingtona in tudi tretji predsednik ZDA (1801–1809).

Novodobni neoliberalni evforiki bi danes Thomasa Jeffersona imeli za "komunajzerja", saj so ideje, izumi, znanje in druge kompetence ljudi poleg kapitala in materialnih virov glavni proizvodni viri v sodobni globalni profesionalni in informacijski družbi.

Thomas Jefferson pravi (cit. po Barlowu, 1994): "*Če je narava ustvarila kakšno stvar, ki je manj občutljiva kot vse druge izključne lasti, je to dejanje miselne moči, ki ji pravimo ideja; posameznik jo lahko izključno poseduje, dokler jo drži zase; v trenutku, ko pa se razširi, se vsili v last vseh in prejemnik se je ne more razlastiti. Njena svojska lastnost je tudi ta, da je nihče nima v lasti manj, ker jo imajo vsi drugi v lasti celo. Kdor od mene prejme idejo, dobi vedenje sam, ne da bi se zmanjšalo moje; kot tisti, ki prižge svojo svečo ob moji, prejme luč, ne da bi zatemnil mene. Ideje se morajo svobodno širiti od enega do drugega po planetu, kajti zdi se, da sta bila moralna in vzajemna izobrazba človeka ter izboljšanje njegovega stanja posebno in dobrohotno v načrtu narave, ko jih je ustvarjala, kot ogenj, ki se lahko razširi po vsem prostoru, ne da bi se njegova klenost kjer koli zmanjšala, in kot je zrak, v katerem dihamo in ki premika in ima naša fizična bitja, nezmožen omejitve ali izključne prilastitve. Zato iznajdbe, v naravi, ne morejo biti predmet lastništva." "Človek dela konec temi / in raziskuje do skrajne meje / kamne v temi in smrtni senci." (Job 28,3). V rudnik vnašamo svetlobo, in kar je skrito, prihaja na dan.*

Nad dogajanje in družbenim razvojem v ZDA se je navduševal tudi Karl Marx. Pri svojih socioloških premišljanjih se je opiral na številna dogajanja v ZDA, od npr. ameriške vojne za neodvisnost (1775–1783), ki je oznaka za vojaški del

ameriške revolucije, med Združenim kraljestvom in ZDA zaradi nezadovoljstva s kolonialno politiko, ki je vplivala na gospodarstvo ZDA, iz katere je nastalo ameriško republikanstvo in se je uresničila emancipacija srednjega sloja, do ameriške državljanske vojne Unije severnih držav proti sužnjelastniški ideologiji in družbenemu redu Konfederacije ameriških (južnih) držav (1861–1865), ki naj bi prinesla emancipacijo delavskega razreda. Obnova ZDA po koncu državljanske vojne je doživela dvojni poraz. Na jugu se je začela segregacija črncev, na severu pa so sile antisindikalizma ustavile delavsko gibanje. In obratno: Abraham Lincoln ter vojna in družbena gibanja med vojno med severom in jugom so bili pod neposrednim vplivom Marxovih privržencev, ki so po revolucionarnih procesih iz leta 1848 v Evropi emigrirali v Ameriko. Lincoln je v svojih govorih poudarjal, da kapital ne sme biti nad delom in mu poveljevati, pač pa mora biti delo družbeno in politično nadrejeno kapitalu, saj je kapital sad dela in ga brez dela, ki ustvarja presežek vrednosti, ne bi bilo. Tako je bil Komunistični manifest bolj vpliven v Ameriki kot v revolucionarnih gibanjih v tedanji Evropi (Štefančič, 2013).

Svoje videnje problematike avtorskih pravic in zaščite intelektualne lastnine je Barlow (1994) povzel v petih točkah, za katere je prepričan, da bi jih imeli nekateri skorajda za neumne:

- Ob odsotnosti običajnih nosilcev in starih vsebnikov je skoraj vse, kar mislimo, da vemo o intelektualni lastnini, narobe. Morali se bomo marsičesa naučiti. Morali bomo gledati na informacije drugače kot prej.
- Pri zaščiti, ki jo bomo razvili, se bomo veliko bolj zanašali na etiko in tehnologije kot na pravo.
- Šifriranje (angl. *encryption*) bo strokovna podlaga za večino zaščite intelektualne lastnine. (Iz številnih razlogov mora biti na voljo širšemu krogu.)
- Ekonomija prihodnosti bo temeljila na odnosu, in ne na imetju, bo stalna in neprekinjena.
- V prihodnjih letih bo izmenjava med ljudmi povečini virtualna namesto fizična, in ne bo iz gmotne snovi, ampak iz snovi, iz katere so sanje. Naše dejavnosti se bodo odvijale v zelo dinamičnem svetu, ki je narejen bolj "iz glagolov" kot "iz samostalnikov".

Z avtorsko pravico ščitimo "steklenico", ne pa "vina".

Avtorska pravica se nikoli ne nanaša na ideje (= informacije), ki jih vir vsebuje, temveč na članek ali knjigo kot fizični objekt. Branje knjige, gledanje slike, kipa ali stavbe in poslušanje glasbe niso predmet avtorskopravne zaščite.

Kljub izumu, ki ga pripisujemo Gutenbergu (čeprav je ta, resnici na ljubo, le izpopolnil že obstoječo tehnologijo tiskanja knjig), je narediti knjigo zahtevno delo in bi lahko rekli, da so avtorska pravica in sorodne pravice (npr.

izdajateljska), ki vključujejo prepoved izdelave novih izvodov, s tega stališča upravičene. Razen tega vsebina v knjigi zamrzne in če jo hočemo imeti, ne da bi knjigo kupili, je moramo reproducirati.

Konverzija mentalnega v fizično je še bolj značilna za patent. Patent vključuje opis oblik, v katere je treba spraviti snovi, in opis postopka za pridobivanje želenega proizvoda v fizični obliki, ki deluje. Tako npr. steklenic iz svile ni mogoče patentirati, saj ne držijo vode.

Tako pravico do avtorstva v primeru knjig kot pravico do izuma v primeru patentov pripisujemo aktivnostim v fizičnem svetu. Nihče ne plača ideje, temveč sposobnost, da nekaj spravimo v realnost. Vrednost je v možnosti prenosa ideje, misli, informacije, ne pa v ideji, misli ali informaciji, ki jo prenašamo.

Pri informacijah v kiberprostoru, pristnem domu duha, "steklenic" ni več. S prihodom digitalizacije je možno nadomestiti vsa prejšnja skladišča informacij z eno samo metasteklenico (angl. *metabottle*) – z zapletenimi in fluidnimi vzorci bitov. Bodo izginile tudi fizične/digitalne "steklenice", kot so diski, CD-ji in drugi paketi bitov, in bomo vse računalnike priklopili na globalno omrežje? Pričakujemo lahko, da bo kmalu internet glavni in, kar je zelo verjetno, tudi edini medij za prenos informacij (gl. tudi Šercar, 1997). Vsebine knjig, filmov ali časnikov bodo obstajale bodisi kot čiste ideje, misli, informacije bodisi kot nekaj, kar je zelo podobno mislim, ki se prenašajo skozi mrežo s hitrostjo električnega toka.

Lahko ugovarjamo, da informacije tudi v kiberprostoru zahtevajo fizično podlago, npr. trde diske in strežnike, vendar so to "steklenice", ki za uporabnike niso vidne.

Edina stara oblika medija za prenos informacij brez "steklenice" je radio, vendar za avtorskopravno zaščito radijskih informacijskih vsebin nismo naredili ničesar, niti zakonsko niti tehnološko. RTV praviloma financirajo potrošniki, in sicer dvakrat: neposredno v obliki prispevka RTV in posredno v obliki državne subvencije iz denarja davkoplačevalcev; sredstva dobijo še od oglaševalcev in morebitnih različnih donatorjev.

Po Barlowu (Barlow, 1994) je ta model slab v celoti, kajti tako vlade kot oglaševalci in donatorji vplivajo na to, da je program čedalje slabši. E-trženje preko interneta in druge oblike neposrednega trženja postopoma uničujejo model ekonomskega oglaševanja. RTV uporablja drugačno obliko plačila za virtualne proizvode, in sicer tantieme, ki jih plača skladatelj skozi ustrezne organizacije. Vendar pa dobrih metod za spremljanje predvajanja skladb in podobnih vsebin ni. Ni natančnih števcov, metode ne delujejo.

Stare metode v digitalni dobi ne ustrezajo več, novih uspešnih modelov pa nismo razvili. Tako preprosto ne vemo, kako zagotoviti zanesljivo plačilo za intelektualno delo, ki je glavni vir nove vrednosti. Najbolj zaskrbljujoče pa je, da naraščajoče težave izvajanja zakonov o avtorski pravici in patentih že resno ogrožajo najpomembnejši vir intelektualne lastnine – svobodo izmenjave idej in svobodo govora, na kar so v ZDA posebej občutljivi že od nastanka države. V prihodnosti največje grožnje svobodi ne predstavlja država, temveč oddelki za pravne zadeve korporacij, ki se intenzivno ukvarjajo z avtorskoppravno zaščito.

Glavni namen ameriškega pristopa k intelektualni lastnini, ki ga je oblikoval Thomas Jefferson, je bil zagotoviti prosto širjenje idej (informacij), ne pa dobiček. Dobitek je lahko gonilo, ki pripelje ideje v knjižnice z nakupom knjig in drugega knjižničnega gradiva in tako nagrajujejo avtorje za njihovo delo pri ustvarjanju idej. Te ideje, ki jih ni mogoče omejiti, so tako brezplačno dostopne za javnost. Toda, kakšna naj bi bila vloga knjižnic, če ni knjig in njihove brezplačne uporabe? Kako bo družba plačala širjenje idej, ko ni fizičnih "steklenic" za intelektualno lastnino in ko digitalna tehnologija izničuje zakonsko ureditev fizičnega sveta, namesto katerega se širi kiberprostor brez zakonov? V kiberprostoru ni ne nacionalnih in ne lokalnih metod sankcioniranja kaznivih dejanj, saj ni jasnega koncepta, kaj sploh je kaznivo dejanje.

Zgodovina odnosa do lastnine se giblje od meča (nekoč) do sodne odredbe za bite (danes).

Pojmi lastnine, vrednosti in blaginje se niso bistveno spremenili od časa Sumercev in prvega zapisa na glinenih ploščicah do pojava globalnih računalniških mrež. Le malo ljudi se zaveda pomena tehnološkega premika, ki ga predstavlja internet, še manj pa je odvetnikov in državnih uslužbencev, ki se tega zavedajo. Tisti, ki se zavedajo pomembnosti sprememb, bi morali imeti odgovore za zmoto, ki jo povzroča zaščita novih oblik intelektualne lastnine s starimi metodami.

V temnejših časih človekove zgodovine sta bili lastnina in delitev lastnine predmet krvavih vojn. Vir blaginje je bilo poljedelstvo. Trgovci in nižje podeželsko plemstvo na prehodu prvega tisočletja našega štetja so reševali lastniške spore z etičnimi koncepti, ki v začetku niso bili v pisni obliki. Razsvetljeni srednjeveški vladarji, kot npr. angleški kralj Henrik II., so začeli običajno pravo zapisovati v zakone v pisni obliki. Kajti lastnina je bila lokalna, zato so tudi zakoni veljali lokalno.

Prva industrijska revolucija, ki se je začela v drugi polovici 18. stoletja, je prinesla masovno proizvodnjo množice istovrstnih izvodov, ki so bili predmet izmenjave in vir blaginje.

Veliko zahodnih držav je sprejelo zakone o moralni in materialni avtorski pravici in patentih, ki so se, kot rečeno, nanašali na "vinske sode", ne pa na "vino" (intelektualno vsebino).

Danes pa je mogoče prenašati ideje brez "steklenic", zato si želimo posedovati informacije, in ne več "steklenic". Na določenih področjih je koncept pravic do lastništva ostal dvoumen do te mere, da se lastnina priznava tistim, ki imajo močnejšo "vojsko". Bojevnike z mečem so zamenjali odvetniki, ki delujejo, kot da ideje nastajajo v popolni izolaciji od drugih, prej obstoječih informacij in znanja.

Kaj početi? Neoliberalci, ki posnemajo legaliste, si prizadevajo globalno razširiti svojo moč. ZDA in druge podpisnice Splošnega sporazuma o carinah in trgovini (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT) novim državam članstvo pogojujejo s sistemom zaščite intelektualne lastnine v skladu s Sporazumom o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine (GATT TRIPS Agreement), ki v večini držav velja od 1. januarja 1996. Kitajski je bil odvzet status najbolj privilegirane države, dokler ni sprejela avtorskopravnih načel GATT-a (Kitajska je postala članica organizacije World Trade Organization (WTO) konec leta 2001.). Načela GATT-a pa so tuja kitajski kulturi, poleg tega niso več uporabna niti v državah, iz katerih izvirajo. Nešteto transakcij, ki se danes dogajajo med zahodom in vzhodom, lahko le ublaži razlike med zahodno in azijsko kulturo ter nerešena vprašanja glede intelektualne lastnine. Težko je oceniti tudi lokalne razmere na vzhodu na področju digitalnih vsebin.

Po Barlowu (Barlow, 1994) bi bilo modro razglasiti moratorij nad zakonodajo in mednarodnimi sporazumi o zaščiti intelektualne lastnine, dokler ne razvijemo ustreznih konceptov za kiberprostor.

Zakoni praviloma le potrjujejo že dosežene družbene konsenze. Pred zakonom naj bi bili vsi enakopravni ne glede na strankarsko pripadnost, družbeno skupino ali razred.

Družba, v kateri obstaja globok prepad med zakonom in prakso, ne more biti dober zgled. Zakoni o piratstvu programske opreme so neučinkoviti in se ne upoštevajo. Barlow pravi, da je, kadar je imel govor o tej temi, poslušalce vedno vprašal, koliko jih lahko javno izjavi, da na svojih računalnikih nimajo neavtoriziranih programov. Nikoli ni dvignilo rok več kot 10 % poslušalcev.

Intelektualna lastnina v kiberprostoru se zelo razlikuje od fizične lastnine, tako da se preprosto ne more ščititi, kot da te razlike ni. Če bomo še vnaprej mnenja, da vrednost temelji na pomanjkanju, kot to velja pri fizičnih objektih (npr. zlato), bodo zakoni v nasprotju z naravo informacij; vrednost informacij se velikokrat povečuje prav

z razpečevanjem. Dobesedno sledenje zakonom predvsem za tehnološko napredne družbe in ustanove (kot je npr. IZUM) ne predstavlja učinkovite strategije, saj se zakoni dejanskemu stanju prilagajajo zelo počasi in postopoma; zakoni vedno zamujajo glede na hiter razvoj tehnologij in na hitre spremembe v okolju.

Obetavna gospodarstva, ki temeljijo na čisti digitalni tehnologiji, se rojevajo v stanju paralize ali pa vztrajajo, da se lastniki prostovoljno odpovedo igram moči, povezanim z lastništvom. Manjše organizacije in podjetja ščitijo svoje proizvode s hitrostjo, s katero so sposobna plasirati svoje proizvode na trg. Velika podjetja so počasna, svoje izdelke in storitve ščitijo na osnovi strahu pred zakonom. Tisti, ki imajo probleme, si prizadevajo, da bi se zavarovali z zakoni in sodišči, tisti, ki so sposobni praktično reševati probleme, pa ustvarjajo novo družbo, ki ne izključuje piratov in piratstva.

Barlow je napovedal, da se po propadu obstoječega sistema zakonov o intelektualni lastnini na njegovem mestu ne bo razvila nova zakonska struktura. Ljudje pa morajo poslovati. Tehnološki razvoj razveljavlja stare zakone in hkrati vključuje metode za varovanje ustvarjalnih pravic. Družba brez zakonov vedno razvija lastna nepisana pravila, dobre prakse in etične sisteme.

Pri zaščiti, ki jo razvijamo, se veliko bolj zanašamo na etiko in tehnologijo kot na pravo. Barlow je mnenja, da je tehnološko mogoče povsem preprečiti kopiranje.

Oppenheim (2000) je pokazal, da temu ni tako.

Kiberprostor je prinesel paradoks. Pokazalo se je namreč, da je treba tehnološko preprečiti celo branje, gledanje in poslušanje, če hočemo preprečiti brezplačno uporabo in kopiranje; da bi v digitalnem svetu kiberprostora brali, gledali in poslušali, moramo najprej plačati. V analognem svetu smo lahko brali, gledali in poslušali brez kakršnega koli plačevanja in drugih omejitev, saj zakon o avtorski pravici prepoveduje le kopiranje.

Zmeraj pa moramo poskrbeti, da okrepi tehnološke zaščite intelektualne lastnine in cenzura v vlogi zaščite ne preprečijo svobodne izmenjave informacij vključno s svobodo govora ter s tem tudi procesa širjenja informacij in znanja.

Bog (Jer 23, 30) obsoja preroke, da pri izvajanju svojega poslanstva uporabljajo njegove besede, kot da so izvorno njihove: "Zato, glej, pojdem nad preroke, govori GOSPOD, ki drug drugemu kradejo moje besede."

Oppenheim (2000) to navedbo tolmači kot dokaz, da sodi avtorska pravica med naravne pravice. To božjo ugotovitev je treba razumeti ravno obratno. Gre za božje besede. Namen

teh je, da si jih vsi delimo na enak način in si jih ne more nihče lastiti in krasti drug drugemu, tudi ne preroki, saj so božje besede resnica, ki pripada verujočim. Tisto, kar je last vseh, se, kot rečeno, ne more krasti.

Šele sredi praznika je prišel Jezus v tempelj in učil. Judje so se začudeni spraševali: "Kako ta pozna spise, saj se ni učil?" Jezus pa jim je odgovoril in rekel: "Moj nauk ni moj, temveč tistega, ki me je poslal." (Jn 7,16).

Tudi naše najbolj izvirne ideje niso naše, ampak božje. Božje je tudi poreklo navdiha.

Prav tako naše "izvirne" ideje ne bi bile možne brez množstva idej drugih avtorjev, ki so nastale pred našimi, in si vsaj spoznanj na področju znanstvene resnice ne moremo lastiti.

Po Mertonu (Merton, 1942; Šercar, 1988) gre za komunalizem oz. komunitarianizem v znanosti. "Komunizem" v netehniškem in razširjenem občutku skupnega lastništva je drugi sestavni del znanstvenega etosa. Vsebinske ugotovitve znanosti so proizvod družbenega sodelovanja in so skupna dediščina, v kateri je intelektualni kapital posameznega znanstvenika močno omejen. Znanstvena etika reducira lastninske pravice v znanosti na najmanjšo možno mero – na priznanje in samozavest. Po Mertonu etos znanosti temelji na štirih stebrih. To so: "komunizem", univerzalizem, neprizadetost in organiziran skepticizem (CUDOS; "Communism", Universalism, Disinterestedness, Organized Skepticism).

Pogosto ne vemo, ali je do istega spoznanja oz. ideje prišel še kdo drug, ker npr. ne znamo njegovega jezika; nekateri pa spoznanje drugega preprosto ignorirajo.

Teorijo evolucije najpogosteje pripisujemo izključno Charlesu Darwinu, čeprav je podobno teorijo sočasno postavil tudi britanski biolog Alfred Russel Wallace. V zvezi s periodnim sistemom elementov običajno citiramo ruskega kemika Dimitrija Ivanoviča Mendelejeva, čeprav ga je leto prej (tj. leta 1869) razvil tudi nemški kemik Julius Lothar Meyer.

PROTISLOVJA AVTORSKE PRAVICE V DIGITALNI DOBI

Področje avtorske pravice in sorodnih pravic je polno protislovij, začenši s protislovji družbenega porekla in psihološke osnove zasebne lastnine ter pravne ureditve družbenih odnosov na področju avtorske pravice in sorodnih pravic z ustreznim zakonom in s psevdo-, para- in metazakoni (Jaszi, 1998) ter tehnološkimi ukrepi.

Vsekakor je formalno najbolj legitimna pozicija legalistov, ki upoštevajo veljavne konvencije, sporazume in zakone

o avtorski pravici in sorodnih pravicah. S tega vidika je strokovno in brez kakršnega koli problematiziranja Bahor (2002) za potrebe slovenskih knjižničarjev prikazal mednarodne in slovenske zakone o avtorski pravici in sorodnih pravicah.

Pseudocopyright je zaščita baz podatkov z zakonom o pravici do baze podatkov in drugimi ureditvami, ki niso avtorskopravne. *Paracopyright* je zaščita z elektronskimi sistemi za upravljanje avtorske pravice (angl. *Electronic Copyright Management System* (ECMS)) in informacijami za upravljanje avtorske pravice (angl. *Copyright Management Information* (CMI)). *Metacopyright* je razširjanje zaščite z uporabo licence na klik (angl. *Click-on Licence*).

Uporaba tehnoloških ukrepov z namenom zaščite pravic v kiberprostoru zasluži posebno pozornost.

Zasebna lastnina je psihološko pridobljeno (in ne prirojeno) doživetje, povezano z razvojem potrebe po identiteti.

Pravna ureditev družbe z zakoni je izraz razvoja vladavine prava v državi ter predvsem odnosa razreda na oblasti in njegove ideologije do lastnine.

V sodobnih demokratičnih družbah zahodnega sveta se menjujejo leve, desne, sredinske in različne koalicijske vlade programsko kompatibilnih, pa tudi nekompatibilnih, klientelističnih strank, ki jim je le do oblasti – izvršilne, zakonodajne in sodne. Po demokratičnem postopku se menjujejo in sprejemajo zakoni, tolmačenja in načini uveljavitve, razvija se vladavina prava, vendar v mejah, ki ne ogrožajo osnovnega vladajočega kapitalističnega družbenega odnosa delodajalcev in delavcev pri delitvi zaslužka in dobička v prid kapitalistov.

Od položaja v osnovnem družbenem odnosu in interesa onkraj tega položaja je odvisno tudi stališče do avtorske pravice.

Nacionalni zakoni o avtorski pravici niso usklajeni z mednarodnimi konvencijami in sporazumi; nacionalni zakoni namreč veljajo na področju sodne pristojnosti posamezne države, z izjemo zakona o avtorski pravici (angl. *copyright law*) ZDA, ki naj bi veljal tudi za kršitve, storjene kjer koli po svetu. Poleg tega se ti zakoni med sabo razlikujejo; včasih so te razlike zelo velike, čeprav zakoni temeljijo na mednarodnih in svetovnih konvencijah in sporazumih. V državah Evropske unije je poleg teh skupnih osnov treba upoštevati tudi relevantne smernice in direktive.

Pogosto ne razlikujemo zakonov o avtorski pravici od različnih sporazumov in pogodb o licencah in cenah ter drugih pogojev uporabe avtorskopravno zaščitenih del, proizvodov in storitev z novimi pravicami do baz podatkov vred.

Moralna in materialna pravica se razlikujeta po roku veljavnosti. Moralna pravica do avtorstva je večna, materialna pa se prej ko slej izteče ne glede na zakonsko možnost podaljševanja.

Avtor, ki ni imetnik materialne pravice in ima interes le do zaščite svojega avtorstva oziroma moralne avtorske pravice, je zainteresiran, da se njegova ustvarjalna, izvirna in zadosti velika dela čim več berejo, gledajo ali poslušajo; domnevno naj ne bi imel nič proti kopiranju čim večjega števila izvodov. Založnik kot najbolj pogost imetnik materialne avtorske pravice v sodobnem korporativnem kapitalizmu, ki je motiviran izključno z zaslužkom, pa se sklicuje na zakon o avtorski pravici in sorodnih pravicah, ki s prepovedjo kopiranja in grožnjo zakonskih sankcij ščiti materialne interese.

Motivi za ustvarjalno delo so priznanje, ugled in sloves.

Na naše ravnanje vplivajo motivi, ki so zelo različni in so lahko neposredni, nam bližji in globlji oz. dolgoročnejši. V mladih letih se ukvarjamo z ustvarjalnostjo in športom najbrž zaradi motivov, kot je predstava o užitku, zdravju, zmagi, slavi in drugih oblikah nagrade, vključno z denarjem. Vendar smo bolj del narave (biološka bitja), kot si mislimo in kot se zavedamo. Po širši evolucijski teoriji naj bi bil globlji motiv za ukvarjanje z ustvarjalnimi in športnimi dejavnostmi v naši spolnosti, saj si prizadevamo v tekmi z ljudmi istega spola pokazati drugemu spolu, da smo boljši in lepši od drugih (Goldberg, 2005).

S čim bolj množičnim branjem, gledanjem in poslušanjem se povečujejo tudi priznanje, ugled in sloves avtorja, ki temeljijo na njegovi moralni avtorski pravici.

Družbeni odnosi v sodobni profesionalni družbi, ki nezadržno nastaja kot edina realna humanistična in pravična alternativa neoliberalni (post)kapitalistični družbi, omogočajo preoblikovanje priznanja, ugleda in slovesa v materialni ekvivalent v obliki napredovanja. V profesionalni družbi bo tudi kapitalist le eden izmed poklicev, ki naj bi poleg denarja imel tudi ustrezne kompetence (stališča, znanje in veščine) za naložbe denarja kot kapitala (Šercar, 2001).

V takšnih razmerah je avtor kot imetnik moralne pravice zainteresiran za čim večje kopiranje svojih del in povečevanje ugleda, imetnik materialne pravice pa si zakonsko in tehnološko (v kiberprostoru) prizadeva preprečiti, da bi uporabniki nepooblaščenno kopirali dela in da bi jih drugi založniki na novo izdajali.

Mednarodne konvencije naj bi zagotavljale univerzalni minimum kompatibilnosti nacionalnih zakonov in recipročno veljavnost zakonov različnih držav.

Po Oppeheimu (Oppenheim, 2000) je pomembnost mednarodnih konvencij tudi v tem, da je ključnega pomena, kje je zaščiteno delo ustvarjeno. S tem v zvezi obstaja analogija z internetom. Če nekdo opravi prenos podatkov v Združenem kraljestvu, se uporablja britanski zakon, ne pa ameriški. Vendar se ta scenarij podre v bolj zapleteni situaciji v mednarodnem omrežnem okolju. Oppenheim poda naslednji primer: Nekdo v Združenem kraljestvu je poslal ukaze računalniku v ZDA za kopiranje velike količine strojno čitljivih podatkov preko računalnika v Savdski Arabiji. Predpostavimo, da je to kršitev avtorske pravice po britanskem in ameriškem zakonu, vendar pa ni kaznivo dejanje po zakonu Savdske Arabije. Prenos podatkov ni sprožen niti zaključen v Združenem kraljestvu. Iz Združenega kraljestva je prišel le ukaz. Lastnik računalnika v Savdski Arabiji ne more ničesar vedeti o ukazih za prenos podatkov na računalnik, pa tudi dejanja ni odobril. Podobno tehnično osnovo ima kibernetologovanje (Šercar, 2004). O tem, kateri zakon velja v tem primeru, ni konsenza. Ta vidik mednarodnih zakonov je znan kot konflikt zakonov. Primer se pogosto uporablja kot očitni dokaz v prid potrebe po enotnem svetovnem zakonu za internet.

Oppenheim (2000) našteje naslednje kršitve in izjeme zakona o avtorski pravici na internetu:

- za kršitev gre, če se kopira znaten del dela;
- izjeme so "fair use" (ameriško), "fair dealing" (angleško) oz. kopiranje za zasebne potrebe (evropsko); večina kopiranja na internetu ne sodi v to kategorijo in v primeru kopiranja na internetu gre velikokrat za očitno nelegalno dejanje.

Zakon o avtorski pravici ni ustrezno zakonsko sredstvo za kontrolo uporabe interneta. Zakon je v teoriji jasen, v praksi pa na sodišču konča zanemarljiv del storjenih kršitev. Dejstvo, da veliko kršitev ostane nekaznovanih, uporabljajo kritiki proti uporabi avtorske pravice na internetu.

Problema harmonizacije ni rešila niti Direktiva EU o bazah podatkov (The European Union Database Directive) iz leta 1996, saj so podrobnosti implementacije na nacionalni ravni diskrecijska pravica držav članic. Države članice imajo veliko svobode pri odločanju o izjemah, ki jih lahko vključijo v pravice do baz podatkov (nove avtorske pravice). Rezultat je, da v tem pogledu v EU ni usklajenosti.

Direktiva EU o avtorski pravici (EU Copyright Directive, EUCD) glede baz podatkov zelo omejuje izjemo uporabe kopiranja za zasebne potrebe. Direktiva bazo podatkov definira kot zbirko neodvisnih delov, podatkov in drugega gradiva, prirejenega na sistematičen in metodičen način. Ti podatki so individualno dostopni z elektronskimi in drugimi sredstvi. Sleherni del je lahko avtorskoppravno zaščiten,

vendar to ni nujno. Definicija vključuje gradivo v strojno čitljivi in tiskani obliki.

Niti britanski zakon ne razlikuje med elektronskimi in tiskanimi mediji.

Obstajata dve možnosti zaščite:

- Zaščita baze podatkov lahko vključuje zaščito pravice do baze podatkov kot nove pravice in tradicionalno avtorskoppravno zaščito vsebine (angl. *copyright*), če so sestavni deli baze podatkov individualno avtorskoppravno zaščiteni.
- Če je baza podatkov sestavljena iz delov, ki niso avtorskoppravno zaščiteni, kot je to v primeru vzajemne baze podatkov COBIB, jo lahko zaščitimo s pravico do baze podatkov.

Dejstvo, da so baze podatkov v večini primerov zaščitene dvojno, in sicer z novo pravico do baze podatkov in z avtorsko pravico, ne pa z eno ali drugo pravico, povzroča zmedo.

Raven zaščite baz podatkov po Direktivi EU je odvisna tudi od merila ustvarjalnosti, saj baze podatkov brez intelektualne ustvarjalnosti zakon, ki ureja avtorsko pravico, ne more ščititi. Glede na merilo intelektualne ustvarjalnosti je Oppeheim (2000) naštel štiri vrste baz podatkov. To so:

- zbirka, sestavljena iz avtorskoppravno zaščitenih delov (časniki); tovrstna zbirka je zaščiteni dvojno: članki so zaščiteni z avtorsko pravico, časnik v celoti pa s pravico do baze podatkov;
- zbirka, sestavljena iz avtorskoppravno zaščitenih delov, vendar zbiranje in priprava ne vključujeta ustvarjalnosti (letna poročila); avtorskoppravno so deli in baza podatkov zaščiteni kot celota s pravico do baze podatkov;
- zbirka, sestavljena iz delov, ki niso avtorskoppravno zaščiteni, vendar kot celota vključuje ustvarjalnost; primeri za to vrsto so poslovni imeniki in direktoriji (rumene strani), dober primer je tudi vzajemna baza podatkov COBIB; takšna zbirka kot celota je po kriteriju ustvarjalnosti zaščiteni dvojno: avtorskoppravno in tudi s pravico do baze podatkov;
- zbirka avtorskoppravno nezaščitenih delov, ki tudi kot celota ne vključuje ustvarjalnosti (telefonski imenik); vendar takšno zbirko ščiti pravica do baze podatkov, če je za izdelavo potrebna znatna naložba.

Direktiva EU o bazah podatkov je z uvedbo merila intelektualne kreativnosti z novo pravico do baze podatkov in z uvedbo možnosti časovno neomejene zaščite zelo spremenila zakon o avtorski pravici. Pravica do baze podatkov se izteče v 14 letih, vendar pa je v primeru znatne naložbe v izdelavo rok veljavnosti te pravice mogoče

podaljševati praktično v nedogled.

Internet je vsekakor eden izmed najpomembnejših dogodkov s konca 20. stoletja.

Uporabnike, ki so na tekočem z razvojem interneta in seznanjeni z avtorsko pravico, lahko razdelimo v dve skupini: tiste, ki so za avtorsko pravico, in tiste, ki so proti njej. To naj bi veljalo tudi za avtorje, ki so hkrati tudi imetniki avtorske pravice; pričakovati je, da je med avtorji, ki niso tudi imetniki avtorske pravice, razmeroma najmanj tistih, ki so za avtorsko pravico na internetu.

Kljub očitni neučinkovitosti je uporaba avtorske pravice na internetu dejstvo. Poleg avtorjev in uporabnikov so najaktivnejši v uporabi avtorske pravice ponudniki internetnih storitev.

URL-naslovi, e-naslovi in podobno se lahko kopirajo, saj se na te podatke avtorska pravica ne nanaša. Zbirke URL-naslovov in e-naslovov ter indeksi, ki jih ustvarjajo na Usenetu, npr. Yahoo in zbirke FAQ (Frequently Asked Questions), so avtorskoppravno zaščiteni; to so namreč baze podatkov, ki so lahko zaščitene bodisi z avtorsko pravico bodisi s pravico do baze podatkov ali pa z obema pravicama hkrati.

Kopiranje spletne strani in potem dodajanje vsebin za lastne namene je kršitev omenjenih pravic. Drugi vidik kopiranja na internetu je moralna pravica, ki vključuje pravico do identitete avtorja, z izjemo gradiva, ki ga ustvari zaposleni delavec.

Avtor naj bi imel pravico do pritožbe in prijave škode na sodišču tudi v primeru podcenjevalne obravnave, ki zmanjšuje ugled avtorja.

Najbolj zanimivi primeri v zvezi z uporabo avtorske pravice na internetu so primeri neželenih povezav na spletne strani.

Enostavno povezovanje naj ne bi predstavljalo kršitve avtorske pravice; primer je uporaba knjižničnega kataloga, ki vključuje podatke o zalogi knjižničnega gradiva v knjižnici, vendar ne vabi k fotokopiranju te zaloge.

Pravica do kopiranja v celoti izključuje pravico do kopiranja delov. Urednik lahko objavi celotno pesem, ne sme pa objaviti dela pesmi, prav tako ne sme ničesar dodati.

Avtorska pravica predvideva uporabo za zasebne namene (angl. *fair use*). Pravica do baze podatkov uporabe za zasebne namene ne predvideva. Sicer pa vključuje pravica do baze podatkov manj prepovedanih dejanj kot avtorska pravica.

PROTISLOVJA NA ZNANJU TEMELJEČE EKONOMIJE

V dobi industrijskega in finančnega kapitalizma je prevladovalo mnenje, da so zemljišče, delovna sila in kapital osnovni dejavniki proizvodnje. Sodobni informacijski kapitalizem oz. družba pa je na znanju temelječa ekonomija oz. družba (angl. *Knowledge-Based Economy – KBE*). Prav znanje je najpomembnejši dejavnik proizvodnje in ključ do ekonomske konkurenčnosti. Znanje naj bi bilo tudi najpomembnejša kompetenca, od katere sta odvisna gmotni položaj in ugled slehernega posameznika v družbi.

Izraz "gospodarstvo znanja" se običajno uporablja za opis gospodarskih dejavnosti, ki niso odvisne od naravnih virov (npr. zemlje in mineralov), temveč temeljijo na intelektualnih virih, kot so strokovna znanja in spretnosti. V skladu z enim od temeljnih konceptov ekonomije znanja se lahko znanje in izobrazba (za kar se uporablja tudi izraz "človeški kapital") obravnavata kot tržno blago oziroma kot izobraževalni in intelektualni proizvodi in storitve, ki jih je mogoče izvažati z visokim donosom. Ekonomija znanja ima seveda večji pomen v regijah, kjer so naravni viri redki. (Evropska komisija, 2008a; Commission of the European Communities, 2008b)

Znanje ima zapleten ekonomski status: je fiktivno blago – podobno kot zemljišče, delovna sila ali denar. Čeprav ga je mogoče kupiti in prodati kot druge proizvode, resnično ni ustvarjeno z izrecnim namenom, da se ga proda (Jessop, 2007). Zemljišče je brezplačno darilo narave, delovna sila so ljudje, ljudje pa niso na prodaj, denar in sistem, v katerem denar kroži, ne delujeta izključno zaradi dobička.

Informacije in znanje se razlikujejo tudi od zemljišča in delovne sile, saj jih uporaba ne obrablja in so glede tega podobni denarju, ki je pravzaprav zgolj informacija.

Po Marxu (Marx, 1976) nastaja ekonomska vrednost iz konkretnih, zgodovinsko pogojenih družbenih odnosov; s tega stališča je kritiziral prevladujočo tendenco v tedanji ekonomski misli, po kateri so zemljišče, delovna sila in kapital imanentne in večne lastnosti stvari, iz katerih izvira ekonomska vrednost vsakega proizvoda.

Zemljišče, delo in denar so tudi po Polanyiju (Polanyi, 1957) fiktivno blago, čeprav so bistveni deli tržnega gospodarstva, ki pa lahko obstaja le v tržni družbi. Kot rečeno, jih imenujemo fiktivno blago, saj se navidezno ne razlikujejo od proizvodov, namenjenih za trženje, in imajo svojo tržno ceno. Delo je le drugo ime za človeka, zemljišče za naravo, denar za merilo vrednosti. V tržnem gospodarstvu oz. družbi je proizvodnja namenjena za prodajo na trgu, vsi prihodki pa izhajajo iz prodaje na trgu. Tržni mehanizmi veljajo ne samo za blago, vključno s storitvami, pač pa tudi za zemljišče, delo

in denar, saj jih je mogoče tudi kupiti ali prodati. Tržna cena dela je plača, zemljišča renta (cena uporabe zemljišča sodi v prihodek tistih, ki ga dajejo v najem), denarja obresti (cena uporabe denarja sodi v prihodek tistih, ki ga izposodijo). Del prihodka, ki ga imenujemo dobiček, je razlika med ceno proizvedenega blaga na trgu in stroški proizvodnje. Stroški so cene blaga in storitev, potrebnih za proizvodnjo.

Znanje je tudi fiktivno blago. Ustvarjanje in kroženje znanja se lahko kakovostno zagotovita ne samo tržno, temveč tudi drugače, npr. z državnim in zasebnim sponzorstvom. Čeprav ima znanje v informacijskem gospodarstvu oz. družbi ceno, se ne ustvarja za prodajo, temveč je darilo človekove narave oziroma bistven vidik človeka. "Informacijsko gospodarstvo" lahko obstane le v tržnem gospodarstvu oz. družbi, informacije in znanje pa morajo imeti ceno zaradi zagotavljanja ravnovesja med ponudbo in povpraševanjem.

Kot kaže, je očitno, da obstajajo meje komodifikacije znanja, saj znanje ni navadno potrošniško blago ali blago, ki ga uporaba obrablja. Kljub temu le malo držav uspešno ščiti znanje podobno kot sodobne socialne države ščitijo delovno silo ali ekološko osveščene države naravo. Prav tako je le malo držav, ki se upirajo kapitalistični podreditvi znanja kot kolektivnega vira dobičkonosno orientirani, tržno posredovani logiki ekonomske konkurenčnosti.

Znanje ni naraven vir, temveč je rezultat zmogljivosti inteligentnih bitij.

Znanje je, kot rečeno, fiktivno blago, ki ga ne ustvarjamo zaradi dobička. V kapitalističnih družbenih odnosih pa pridobi obliko kapitalističnega blaga, čeprav vnaprej nastaja na univerzah, institutih in podobnih ustanovah, ki začetno niso podrejene tekmovalnemu imperativu tržnih sil za doseg racionalizacije proizvodnje in za krajšanje časa vrnitve naloženega kapitala.

Vendar informacije in znanje nimajo vrednosti, preden ne pridobijo oblike fiktivnega blaga med družbenim procesom preoblikovanja v kapitalizmu. V kapitalističnem svetu se vrednost njihove uporabe ocenjuje glede na dobičkonosnost – nedobičkonosnost, ne pa glede na svetost – posvetnost, resničnost – lažnost ali zdravje – bolezen. Proces ustvarjanja znanja je intelektualno delo za plačo, rezultat tega dela pa pripada delodajalcu, podobno kot rezultati fizičnega dela. Skozi komodifikacijo in vključevanje nematerialnih rezultatov intelektualnega dela v omrežene digitalne procese proizvodnje – potrošnje je znanje podrejeno kapitalistični kontroli.

Poleg komodifikacije znanja grozita tudi komodifikacija življenja in biopiratstvo za dobiček. Patentno pravo se je toliko razširilo, da danes lahko patentiramo DNK in tako monopoliziramo žive organizme.

Intelektualni viri (informacije in znanje) so ključni dejavniki proizvodnje in potrošnje v tržni ekonomiji informacijskega kapitalizma, informacijski delavci kot ustvarjalci znanja pa bi morali pridobiti vsaj povprečni odstotek dobička. Drugače ni mogoče zagotoviti motiviranosti informacijskih delavcev, ki ustvarjajo informacije in znanje.

Plače so tržna cena uporabe delovne sile, renta tržna cena uporabe zemljišča in obresti tržna cena uporabe kapitala, avtorski honorarji in druge oblike denarnega nadomestila pa so tržna cena uporabe informacij in znanja kot kvazibлага oziroma realnega blaga, če je uporaba znanja za proizvodnjo nematerialnega blaga in storitev posebna funkcija znotraj družbene delitve dela in če so vse takšne funkcije poplačane skozi tržne mehanizme. Obstajajo različne zakonske oblike intelektualne lastnine kot fiktivnega kapitala za dodeljevanje lastniških pravic do idealnih nematerialnih in neotipljivih objektov ter odgovarjajočih prihodkovnih prilivov. Poleg tradicionalnih pravic do intelektualne lastnine (patenti, zaščitene znamke, poslovne skrivnosti, vzorci, avtorska pravica (angl. *copyright*)) obstajajo tudi novejšje oblike, ki vključujejo druge posebne vire informacijske ekonomije, kot so pravice do baz podatkov, zaščita topografije polprevodnikov, pravice gojiteljev rastlin, zaščita oznak geografskega porekla, pravice do predvajanja.

Intelektualno delo se zgodovinsko izvaja na univerzah in institutih, plačuje pa se predvsem na osnovi nazivov, in ne po ekonomski uspešnosti. To pa je v nasprotju s pomembnostjo pravic do intelektualne lastnine kot prave osnove za nagrajevanje dobaviteljev informacij, znanja in intelektualne ustvarjalnosti.

Za razliko od lastniških pravic do zemljišča, delovne sile in denarja naj bi pravice do intelektualne lastnine znanstvenikom in drugim informacijskim delavcem zagotavljale povprečni odstotek dobička za nematerialno blago in storitve, vendar ga neposredni dobavitelji dobijo le izjemoma. V kapitalizmu gre za zakonsko zajamčen monopol, po katerem superdobički, ki jih zagotavlja trajno povpraševanje po intelektualnem blagu in storitvah, pripadajo imetnikom intelektualne lastnine, ki praviloma niso informacijski delavci (angl. *knowledge workers*).

Kapitalizem temelji na protislovju med uporabno in tržno vrednostjo blaga. Tržna vrednost se nanaša na tržno posredovano denarno vrednost blaga za prodajalca, uporabna vrednost pa na fizično in/ali simbolično uporabnost blaga za kupca. Brez tržne vrednosti se blago ne more proizvajati za prodajo, če pa nima uporabne vrednosti, blaga nihče ne bo kupil. V primeru znanja se to protislovje izraža v obliki znanja kot intelektualnega splošnega dobrega in znanja kot intelektualne lastnine. To protislovje je bistvenega pomena predvsem za na znanju temelječe gospodarstvo (angl. *Knowledge-Based Economy*,

KBE), saj KBE temelji na reflektivni uporabi znanja pri ustvarjanju znanja, ki ga je mogoče tržiti (Castells, 1996). Protislovje se kaže na različne načine, saj znanje ni navadno blago. Znanje je fiktivno blago in kot takšno je temelj fiktivnega kapitala. Zaradi svojskosti informacij je tržno vrednost komodificiranega znanja težko določiti. Uporaba znanja ne zmanjšuje njegove uporabne vrednosti, saj ga ne obrablja; drži celo, da znanja brez razkrivanja ni, prenaša pa se brez kakršne koli izgube in omejitve. Podobno tudi velja, da denar nima nobene vrednosti, če ni v uporabi. Mrežne ekonomije celo povečujejo uporabno vrednost informacij in znanja, hkrati pa je izračun prispevka znanja k presežni vrednosti in dobičku zaradi mrežnih ekonomij bolj zapleten.

Marx in Polanyi sta pisala v dobi industrijskega oziroma finančnega kapitalizma in sta v svoji kritiki politične ekonomije več pozornosti posvetila glavnim dejavnikom proizvodnje kot protislovjem informacijskega kapitalizma oziroma KBE in znanja kot blaga.

Jessop (2007) je v zvezi z intelektualno lastnino v KBE navedel pet skupin protislovij:

1. Protislovja v zvezi s prvotno akumulacijo intelektualnega kapitala skozi zasebno lastninjenje kolektivnega nedokumentiranega in neurejenega znanja, ki so ga ustvarile prejšnje generacije; ta akumulacija znanja je potekala z lastninjenjem delov plemenske kulture in njihovim preoblikovanjem v komodificirano znanje brez nadomestila, ločevanjem dela proizvajalcev znanja od kontrole nad proizvodnimi sredstvi, ki so jih razvili (pametni stroji, ekspertni sistemi), z uporabo avtorske pravice v zvezi z drugimi oblikami intelektualne lastnine s posledično erozijo javnega dobrega.
2. Protislovja v zvezi z vlogo informacijske tehnologije pri nadzoru, ki ga izvajajo kapitalisti nad fizičnim delom.
3. Protislovja v zvezi z dinamiko tehnoloških najemnin za nova znanja ter tehnologije in opredelitev družbeno potrebnega časa za ustvarjanje tega znanja – problem zaplete reflektivna uporaba znanja za ustvarjanje znanja.
4. Protislovja v zvezi s kapitalom v informacijski industriji, ki se, če je to le možno, izogiba plačilu informacijskih prispevkov, potrebnih za razvoj informacijskih proizvodov, obenem pa si prizadeva povečati svojo intelektualno lastnino. V ponazoritev tega problema Jessop (2007) navaja primer Microsofta, ki je v tržni tekmi z Linuxom uporabil hekerje za beta testiranje svoje komercialne programske opreme.
5. KBE ima posledice v zvezi z družbeno enakostjo in polarizacijo nacionalnih družb. Če podjetja v informacijskem gospodarstvu ohranijo stopnjo dobička, čeprav se pojavlja težnja, da bi se tehnološke najemnine odpravile, bi bil dobiček tehnološko manj razvitega sektorja pod povprečjem. To je eno izmed gonil globalizacije in teženj po neenaki izmenjavi in

enakomernem razvoju. Dolgoročno naj bi to povzročilo probleme v zvezi s povpraševanjem po proizvodnih informacijskega gospodarstva na svetovni ravni.

Posebna skupina protislovij je povezana z vlogo države v KBE, saj ima ključno vlogo pri sprejemanju zakonov o pravicah do intelektualne lastnine.

Bolj socialne države ščitijo intelektualno lastnino kot splošno dobro ter spodbujajo razvoj informacijske družbe in socialnega kapitala. Razvoj družbenih mrež ni v prid kapitalu, ker izpodriva prevlado kapitalistov v družbenih odnosih, mrežne oblike upravljanja pa izpodrivajo zasebno kontrolo.

Neoliberalne kapitalistične države spodbujajo prvobitno akumulacijo intelektualne lastnine, privatizacijo javnega znanja in komodifikacijo vseh oblik znanja. ZDA se zavzemajo za neoliberalne oblike revolucije znanja v globalnih razmerah. To je očitno predvsem iz tega, da se ZDA zavzemajo za *Sporazum o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine (Agreement on Trade-related Aspects of Intellectual Property Rights, TRIPs)* in da si prizadevajo za svoje interese na področju pravic do intelektualne lastnine.

Razlike med državami se kažejo tudi v odnosu do komodifikacije znanja ter do uvajanja znanja in intelektualnega dela v proizvodnjo. S tem vprašanjem sta povezani predvsem usposabljanje informacijskih delavcev in vseživljenjsko izobraževanje. Države se razlikujejo tudi glede strategije do tehnoloških najemnin za novo znanje in tehnologije.

V vsakem primeru se države morajo spoprijeti s protislovji na področju intelektualne lastnine in znanja kot fiktivnega blaga. Med sabo se razlikujejo predvsem glede naložb v informacijsko infrastrukturo, razvoja socialnih sistemov inovacij in socialnega kapitala ter reorganiziranja javnih raziskovalnih zavodov in univerz, da bi zagotovili tesnejše sodelovanje s podjetniškim sektorjem. Razlikujejo se tudi glede spodbujanja menedžmenta in uporabe informacijske lastnine skozi izločitev dejavnosti v novo podjetje (angl. *spin-off*), licenc in partnerstev ter glede razvoja metavladnih struktur, kot so znanstveni, tehnološki in industrijski parki.

Za čim bolj plastičen opis meja komodifikacije znanja je Jessop (2007) uporabil naslednje modre besede, ki so jih napačno pripisali Indijancem plemena Cree:

"Šele takrat, ko bomo posekali zadnje drevo,
šele takrat, ko bo zastrupljena zadnja reka,
šele takrat, ko bo ujeta zadnja riba,
šele takrat boste spoznali, da denarja ni mogoče jesti."

Če smo spoznali tudi meje kapitalističnega na znanju temelječega gospodarstva, naj bi spoznali tudi potrebo po vključevanju narave in človekove ustvarjalnosti v moralno prenovo družbe, Marxovo in Polanyijevo kritiko politične ekonomije pa razširili s politično ekologijo in novo moralno ekonomijo. Adam Smith, oče politične ekonomije, se je imel za filozofa morale, in ne za ekonomista.

Treba bo narediti premik od KBE v smeri proti na znanju temelječi družbi (angl. *Knowledge-Based Society*, KBS) in na modrosti temelječi družbi (angl. *Wisdom-Based Society*, WBS), ki naj bi temeljila na poštenosti in akumuliranemu znanju človeštva.

NOVI POSLOVNI MODELI IN AVTORSKA PRAVICA

Po modelu dolgega repa (angl. *long tail*) (Anderson, 2006; Šercar, 2009) sodi profesionalno delo, ki je povezano z avtorsko pravico, npr. objava knjige na papirju, v "glavo" (angl. *head*) krivulje, ustvarjalna dela, kot so npr. blogi ali odprta koda, ki jih avtorskoppravno ne ščitimo, pa sodijo v "dolgi rep". Če smo v "glavi" modela, imamo eno stališče do intelektualne lastnine, če smo v "repu", pa drugo.

Ali se bomo kot ustvarjalci sklicevali na avtorsko in sorodne pravice do našega ustvarjalnega dela, je odvisno od razloga ali motiva ustvarjanja.

Če je razlog ustvarjanja ta, da bi zaslužili denar, se bomo sklicevali na avtorsko pravico, če pa ni in ustvarjamo npr. za to, da bi si pridobili ugled, sloves, dobro ime, je naše stališče do intelektualne lastnine drugačno. Vendar se je treba zavedati, da se ugled po potrebi tudi lahko spremeni v vrednosti, kot so zaposlitev, napredovanje, poslušalstvo ali druge dobičkonosne ponudbe vseh vrst.

Avtorji za svoja objavljena ustvarjalna dela, ki so močno avtorskoppravno zaščitena, ne dobimo nič denarja (najpogosteje) ali le malo denarja (bolj redko). Knjige, objavljene v e-obliki v samozaložbi na servisu Lulu.com, se prodajo v od 5.000 do 50.000 izvodih, kar ni slabo. Osemdeset odstotkov dobička gre naravnost avtorjem, od komercialnih založnikov pa avtorji dobimo zgolj 15 % (če sploh).

Digitalni dostop spodbuja tudi razvoj digitalnih tiskarskih strojev.

Kot rečeno, se stališča avtorjev oz. imetnikov avtorskih pravic, lektorjev, prevajalcev, založnikov, distributerjev, knjigarn, knjižnic in bralcev do digitalnih knjig zelo razlikujejo. Razlikujejo se tudi stališča knjižnic glede na vrsto knjižnic (splošne, specialne). Pričakovati je namreč, da bodo v specialnih knjižnicah bolj upoštevali

napovedane mehanizme avtorskoppravne zaščite kot v splošnih knjižnicah.

Poleg tehničnih ovir, kot sta omejena hitrost omrežja in majhnost zaslonske slike, predstavlja glavno oviro dostopnosti digitalnih knjig predvsem avtorska pravica, ki zna pogosto biti tudi zelo neprosojna.

Strategiji tradicionalne in digitalne knjižnice sta si zelo različni.

Svojevrstno strategijo imata tudi Google in Amazon. Njuna strategija temelji na astronomskih vsotah v oglaševanju in trgovini; javni informacijski online servisi (kot je npr. IZUM) pa so uporabnikom prisiljeni zaračunavati licenčnino za pravico do dostopa in uporabe proizvodov in storitev.

Google za odprti svetovni splet zagotavlja integracijo vsebine iz več virov in je vodilna hiša za njihovo distribucijo.

Knjižnice se morajo prilagoditi spreminjajočim se načinom ustvarjanja oz. proizvodnje ter distribucije in dostopa do digitalnih vsebin. Internet ponuja nove priložnosti za objavlanje del brez posredovanja tradicionalnih založnikov (samozaložba, ki se nam je ni treba več sramovati) in demokratizacijo sredstev za distribucijo (internet je iz vsakega naredil tudi distributerja). S tem so proizvodi in storitve lažje dosegljivi, stroški potrošnje nižji, povezovanje ponudbe in povpraševanja pa lažje, tako da sleherni potrošnik v obstoječi preobilici raznolikosti lahko pride do proizvodov in storitev, ki si jih želi, in to brez kakršnih koli tehniških težav in sprostitev trga "dolgega repa".

Vendar ostajajo hude težave, ki jih povzročajo motivi po čim bolj dobičkonosnem poslovanju in s tem povezana zaščita avtorske pravice in sorodnih pravic.

Digitalni viri terjajo razvoj novih specializacij glede kompetenc za pospeševanje uporabe in pridobivanja za vrsto praks, ki jih vključujejo novi mediji.

Ni povsem jasno, ali so digitalni viri ustvarjalna dela ali baze podatkov z vsebino.

Internet je povzročil migracijo (prehod) s hierarhične (v podobi drevesa) na rizomatične (gr. *rhiza*, korenina), rizoidne (tj. v podobi korenine, ne drevesa) ali mrežne topologije za oblikovanje informacij in za dostop do informacij. Vprašanje je, kako si lahko predstavljamo poreklo, avtentičnost in mnogovrstnost razlag, ko stopimo v svet, kjer se vsebina z lahkoto spreminja in rekontekstualizira in kjer lahko preskakujemo z ene vsebine na drugo preko omrežja povezav, ki jih vključuje digitalni vir. Nekonsistentna uporaba avtorske pravice in sorodnih pravic lahko povzroči številne zaplete in težave.

Hierarhični sistemi v obliki drevesa izolirajo informacije. Neka enota prejema informacije od višje enote in na te informacije vplivajo vnaprej oblikovane poti. To je očitno na primeru sodobnih problemov informacijskih in računalniških ved, ki upoštevajo stari recept, po katerem je treba največjo moč dodeliti spominu oz. centralnem organu. Rizomatični sistemi v obliki korenine ne delujejo po hierarhičnih strukturah in omogočajo popolno povezanost informacij, saj uporabljajo zelo različne režime znakov in celo režime brez znakov. Sestavljeni so iz dimenzij oz. predvsem smeri gibanja. Način delovanja rizomatične strukture je podoben načinu delovanja človekovega živčnega sistema. Umetni sistemi indeksiranja temeljijo na hierarhični strukturi, rizomatični sistemi pa na asociacijah in spominu. Če so se proizvajalci znanja opredelili za rizomatične odprte nehierarhične modele informacijskih sistemov, so potrebne tudi "požarne stene" za zaščito osebnih računalnikov (Sukovic, 2008).

Knjiga Chrisa Andersona o dolgoročni strategiji brezplačnega ponujanja proizvodov in storitev v pričakovanju kasnejše večje prodaje (angl. *freeconomics*) (Anderson, 2009; Šercar, 2010) je pravzaprav nadaljevanje njegove knjige o dolgem repu. Pravilo dolgega repa se nanaša na ekonomsko moč brezplačnih proizvodov in storitev. Beseda *zastonj* ima zelo slabo konotacijo, saj spominja na piratstvo in podobne druge načine izparevanja vrednosti. Vendar je brezplačno ponujanje ena izmed najpomembnejših značilnosti digitalnih trgov. Stroški na teh trgih so namreč blizu ničle in zato so take lahko tudi njihove cene. Če so digitalne storitve poceni, so stroški brezplačnih proizvodov in storitev za družbo tako majhni, da jih ta z lahkoto krije. Stroški predvajanja 10 odstotkov filma vsakomur, ki si ga želi ogledati online, so zanemarljivi v primerjavi s tržno vrednostjo drugih načinov privabljanja publike v kinodvorane. Rezultat teh načinov je itak negotov, saj se potencialni gledalec lahko premisli le zaradi stroškov prevoza do kinodvorane. Veliko televizijskih programov je že brezplačnih, saj dovolj zaslužijo z oglaševanjem. Na trgih, kjer je prisotno ogromno proizvodov in storitev, konkurenca pa je zelo huda, so cene odvisne od stroškov. Zahvaljujoč moči digitalne ekonomije se tudi stroški zelo zmanjšujejo. Anderson navaja zgodbo o Kingu Campu Gillettu, izumitelju britvic. V prvem letu po izumu (1903) je Gillette prodal le 51 brivnikov in 168 britvic. V naslednjih dveh desetletjih je izvajal najrazličnejše marketinške prijeme, ki si jih je izmislil, vendar zaman. Potem ko je dal na škatlo svojo sliko in ko je ameriški vojski ponudil velik popust za nakup brivnikov (brez britvic), jim je prodal na milijone brivnikov brez britvic. Brivnik brez britvic je bil seveda nekoristen; s tem je spodbudil veliko povpraševanje po britvicah, tako da je po vojni prodal nekaj milijard britvic. Zahvaljujoč nizki ceni jekla (za eno britvico je cena enaka skoraj nič) bi King Camp Gillette po modelu prelivanja dobička z enega

proizvoda ali storitve na drug proizvod ali storitev lahko zastonj ponujal tako brivnike kot britvice, zaračunal pa bi kremo za britje.

V zadnjem desetletju za številne tržne niše že dlje časa velja radikalno nov model, ki temelji na dejstvu velikega upada stroškov za nekatere kategorije proizvodov oz. storitev, in ne več na prelivanju dobička z enega proizvoda ali storitve na drug proizvod ali storitev.

Poslovni model prelivanja dobička je v ekonomiji znan že dlje časa in naj bi veljal za vse dejavnosti. Tako se npr. mobilni aparati ponudijo brezplačno, zaračuna pa se naročnina, poceni se prodaja konzola za digitalne videoigre, drago pa se zaračunajo igre, aparati za kavo se zastonj postavijo po pisarnah, zaposlenim pa se drago zaračunajo vrečke s kavo, kupcu se zastonj ponudijo gospodinjski aparati, če kupi drago kuhinjsko pohištvo itd.

Radikalno novi model "zastonj" velja predvsem za ekonomijo interneta in je po okusu net generacije, ki je že navajena na brezplačno e-pošto, brezplačne bloge, brezplačno programje, brezplačno družbeno mreženje, hkrati pa nima rada avtorskih pravic in, širše, varstva intelektualne lastnine.

Določanje cen je korenito spremenjeno.

Svetovni splet je praktično zastonj. Razprava o dilemi "brezplačno – se plačuje" se je končala pred dvajsetimi leti. Vzpon "freeconomics" na internetu omogoča močna tendenca upadanja stroškov (predvsem marginalnih stroškov po enoti), ki se bliža ničli.

V online ekonomiji so nekatere zadeve preveč poceni, da bi jih lahko zaračunavali. Leta 1961 je bila cena posamičnega tranzistorja 10 ameriških dolarjev, danes pa bi 1 tranzistor stal 0,000015 centa, saj ima Intelov zadnji čip 2 milijardi tranzistorjev in stane 300 ameriških dolarjev.

Kmalu tudi ne bo več tradicionalnega oglaševanja, ki ga net generacija ne prenese. Nato teh stroškov, ki so npr. pri hollywoodskih filmih velikanski in znašajo včasih 50 % vseh stroškov proizvodnje filma, ne bo več, kar bo drastično zmanjšalo stroške, ki po tej plati bremenijo ceno.

Ekologija odprte kode poskuša spremeniti številne dejavnosti v smeri mentalitete, ki zahteva, da bi bili proizvodi in storitve zastonj, in sicer z ustvarjanjem sodobne svobodne in prožne omrežne skupnosti na osnovi odprtokodne tehnologije za skupno delo.

Na internetu je tudi vedno več dela naravnane tako, da se vsebine ustvarjajo in obdelujejo brezplačno (najboljši primer je Wikipedia).

Google je brezplačen, saj je model brezplačnega poslovanja najboljši način, kako priti do največjega možnega trga in vsesplošnega množičnega sprejetja. Googlova strategija (imenujejo jo "max strategy") naj bi bila v prihodnosti značilna za vse informacijske trge. Drugače pa Google uporablja strošek na klik ("cost per click"), Amazon pa strošek na transakcijo ("cost per transaction"), ki ju zaračunavata oglaševalcu le, če obiskovalec postane kupec, ki za nakup plača. Oglaševalci na Googlu lahko plačujejo tudi fiksni znesek, na katerega promet ne vpliva, in sicer za oglase v rezultatih iskanja ali za vključevanje njihovih logotipov v videoposnetke in igre.

Lahko ugotovimo, da so bili elementi modela "zastonj" že zdavnaj vgrajeni tudi v nekomercialno poslovno strategijo IZUM-a, ki se je v praksi izkazala kot uspešna (npr. brezplačna izmenjava bibliografskih in kataložnih zapisov v mednarodni regionalni mreži COBISS.Net).

Za nekatere pa je model "zastonj" nekompatibilen z osnovnimi zakoni ekonomije.

To, da model "zastonj" (angl. *free*) ogroža intelektualno lastnino, kot so patenti in avtorska pravica, dokazuje tudi razlika med "libre" (prosto za uporabo po določeni ceni) in "gratis" (uporaba je brezplačna). Po tradicionalnem modelu se z izumiteljstvom in ustvarjalnim delom ne bomo ukvarjali, če ne pričakujemo, da bomo plačani za naše izume in ustvarjalna dela. S patenti in avtorsko pravico si to lahko zagotovimo.

Če pa pričakujemo, da bo nekoč cena izumov in ustvarjalnih del na trgu enaka ničli, se na splošno zastavlja vprašanje smisla varstva intelektualne lastnine v obliki patentov in avtorske pravice.

Zakoni o intelektualni lastnini pa že od nekdaj poznajo tudi pojem "zastonj" na primeru znanstvenega dela, ko raziskovalci brezplačno uporabljajo objavljena znanstvena dela. Za uporabo patentov pa moramo plačati in jamčiti za njihovo tajnost, vendar le do poteka določenega roka (npr. sedemnajst let).

Andersonov pojem "free" združuje "libre" in "gratis". Po tem modelu smo za brezplačno uporabo naših patentov in ustvarjalnih del plačani s pridobivanjem ugleda (angl. *reputational currency*), ki se lahko pretvori v materialne vrednosti.

Reference

- Anderson, C., 2006. *The Long Tail: Why the Future of Business is Selling Less of More*. New York: Hyperion.
- Anderson, C., 2009. *Free: The Future of a Radical Price*. New York: Hyperion.
- Barlow, J. P., 1994. The Economy of Ideas: A framework for Patents and Copyrights in the Digital Age. (Everything you know about intellectual property is wrong). *Wired*, [online] 2.03. Dostopno na: <http://www.wired.com/wired/archive/2.03/economy.ideas.html> [26. 2. 2016].
- Carpenter, M., 2000. *Main and Added Entries. V: Connell, T. H. in Maxwell, R. L. ur. The Future of Cataloging: Insights from the Lubetzky Symposium*. Chicago, London: American Library Association, pp. 60–71.
- Castells, M., 1996. *The Rise of the Network Society*. (zbirka The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. I.) Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell.
- Chitrakar, U., Knežević C., L., Hren, K., Marc, M., Podnar, A., Rebec, P., et al., 2010. *Gospodarski prispevek panog, ki temeljijo na avtorski pravici, v Sloveniji*. Ljubljana: Urad RS za intelektualno lastnino. Dostopno tudi na: http://www.imamidejo.si/resources/files/Studija_ASP-BDP-SI_WIPO.pdf [26. 2. 2016].
- Evropska komisija, 2008a. *Zelena knjiga: Avtorske pravice v gospodarstvu znanja*. (Bruselj, 16.7.2008 COM(2008) 466 konč.) [pdf] Dostopno na: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2008/SL/1-2008-466-SL-F1-1.Pdf> [26. 2. 2016].
- Commission of the European Communities, 2008b. *Green Paper: Copyright in the Knowledge Economy*. (Brussels, COM(2008) 466/3) [pdf] Dostopno na: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/copyright-info/greenpaper_en.pdf [26. 2. 2016].
- Fletcher, R., 1966. *Instinct in Man*. New York: Schocken.
- Furby, L., 1978. Possessions: Toward a Theory of Their Meaning and Function Throughout the Life Cycle. V: Baltes, P. B. ur. *Life-Span Development and Behavior (Volume 1)*. New York, San Francisco, London: Academic Press, pp. 297–336.
- Goldberg, E., 2005. *The Wisdom Paradox: How Your Mind Can Grow Stronger As Your Brain Grows Older*. New York: Gotham Books.
- Heilbroner, R., 1975. Marxism, Psychoanalysis, and the Problem of a Unified Theory of Behavior. *Social Research*, 42(3), pp. 414–432.
- Israel, J., 1978. From Level of Aspiration to Cognitive Dissonance, or, What the Middle Class Worries About. V: Buss, A. R. ur. *The Social Context of Psychological Theory: Toward a Sociology of Psychological Knowledge*. New York: Irvington, pp. 239–257.
- James, W., 1890. *Principles of psychology*. New York: Macmillan.
- Jaszi, P., 1991. Toward a Theory of Copyright: The Metamorphoses of "Authorship". *Duke Law Journal*, [online] 2, pp. 455–502. Dostopno na: <http://www.jstor.org/stable/1372734> [26. 2. 2016].
- Jaszi, P., 1998. Is this the end of copyright as we know it? V: *Nordisk Forum*

- for *Bibliotekschefer*. Helsingfors, Norway: NORDIFO. pp. 58–65.
- Jessop, B., 2007. *The Intellectual Commons vs Intellectual Property: Marxian and Polanyian. Perspectives on Intellectual Capital, including remarks on Primitive Accumulation*. [online] Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association 48th Annual Convetion, Hilton Chicago, Chicago, Ill, USA, Feb 8, 2007. Dostopno na: http://citation.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/8/1/2/0/pages181208/p181208-3.php [26. 2. 2016].
- Lessig, L., 1999. *The Law of the Horse: What Cyberlaw Might Teach*. [pdf] Dostopno na: http://cyber.law.harvard.edu/works/lessig/LNC_Q_D2.PDF [17. 2. 2016].
- Letourneau, C., 1892. *Property: Its Origin and Development*. London: Walter Scott.
- Macpherson, C. B., 1962. *The Political Theory of Possessive Individualism*. London & New York: Oxford University Press.
- Marx, K., 1969. *Ekonomsko-filozofski rokopisi (razdelek Odtujeno delo)*. V: *Izbrana dela I (MEID I)*. Ljubljana: Cankarjeva založba, pp. 301–315.
- Marx, K., 1976. *Capital: volume I*. Harmondsworth: Penguin.
- McDougall, W., 1916. *An Introduction to Social Psychology*. Boston: J. W. Luce.
- Mekina, B., 2015. Pakt s hudičem. *Mladina*, 30(24. 7. 2015), pp. 19–24.
- Merton, R. K., 1942. Science and Technology in a Democratic Order. *Journal of Legal and Political Sociology*, 1, pp. 115–126.
- Oppenheim, C., 2000. Does Copyright Have Any Future on the Internet? *Journal of Documentation*, 56(3), pp. 279–298.
- Polanyi, K., 1957. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of our Time*. Boston, Beacon Hill: Beacon Press.
- Rivers, W. H. R., 1920. *Instinct and the unconscious*. London: Cambridge University Press.
- Sukovic, S., 2008. Information Discovery in Ambiguous Zones of Research. *Library trends*, 57(1), pp. 72–87.
- Šercar, T. M., 2004. Kiberangelčki umazanega obraza. *Organizacija znanja*, [online] 9(1). Dostopno na: http://home.izum.si/cobiss/OZ/2004_1/Html/clanek_02.html [26. 2. 2016]. DOI: 10.3359/oz0401014.
- Šercar, T. M. in Brbre, I., 2007. Prispevek k filozofiji knjižničarstva in informacijske znanosti. *Organizacija znanja*, 12(3), pp. 119–136.
- Šercar, T. M. in Trojar, V., 2009. Modrost kot predmet informacijske znanosti. *Organizacija znanja*, 14(3), pp. 58–80.
- Šercar, T. M., 2001. Priloga h kritiki tehnološkega determinizma in globalizma. *COBISS Obvestila*, [online] 6(3), pp. 9–49. Dostopno na: http://home.izum.si/cobiss/cobiss_obvestila/2001_3/html/clanek_02.html [26. 2. 2016].
- Šercar, T. M., 2009. Chris Anderson: The long tail. *Organizacija znanja*, [online] 14(1–2), pp. 41–47. Dostopno na: http://splet02.izum.si/cobiss-oz/news.jsp?apl=/2009_1-2/ar09.jsp [26. 2. 2016].
- Šercar, T. M., 2010. Chris Anderson: Free – the Future of Radical Price. *Organizacija znanja*, [online] 15(1–2). Dostopno na: http://home.izum.si/cobiss/oz/2010_1-2/html/clanek_17.html [26. 2. 2016].
- Šercar, T., 1988. *Komunikacijska filozofija znanstvenih časopisa*. Zagreb: Globus.
- Šercar, T., 1997. CD-ROM tehnika nije ključno važna za budućnost knjižničnog i informacijskog sektora! *Polimeri: časopis za plastiku i gumu*, 18(1–2). pp. 75–77.
- Štefančič, M. jr., 2013. Ameriški Karl Marx. *Mladina* [online], 5(1. 2. 2013). Dostopno na: <http://www.mladina.si/120105/ameriski-karl-marx/> [26. 2. 2016].
- Tallmo, K. E., s. a. *The History of Copyright: A Critical Overview With Source Texts in Five Languages (a forthcoming book by Karl-Erik Tallmo): The Statute of Anne, 1710*. [online] Dostopno na: <http://www.copyrighthistory.com/anne.html> [25. 2. 2016].
- Trstenjak, A., 1985. Človek, bitje prihodnosti: okvirna antropologija. Ljubljana: Slovenska matica.
- Wrightsmann, L. S., 1974. *Assumptions About Human Nature: A Social-psychological Approach*. Monterey, Calif.: Brooks, Cole Publishing.

KONFERENCA RISK 2015

Laško je gostilo tradicionalno, že deseto konferenco RISK o varnosti v informacijsko-komunikacijskem svetu. Ugledni govorniki so bili iz številnih držav, kar je ponovno potrdilo, za kako pomembno področje gre. V svojem uvodnem govoru je Joshua Harris z Veleposlaništva ZDA v Sloveniji opozoril na visoko stopnjo nevarnosti v vsakodnevnem stiku s sodobnimi tehnologijami.

Osrednji govor na konferenci je na povabilo organizatorja imel Carsten Casper, podpredsednik raziskovalno-analitičnega oddelka največjega svetovnega svetovalnega podjetja Gartner. Opisal je najpomembnejše trenutne varnostne trende. Sledili so nastopi predstavnikov večjih globalnih podjetij, ki se ukvarjajo z varnostno tematiko (HP Enterprise Security Products, FireEye, SimpliVity, Rhode & Schwarz, ObserveIT, LANDesk, Xirrus, Fortinet, HEXIS Cyber Solutions, iBoss, Centrify, Ixia, Qualys in Websense). Vzporedno so potekale tudi dobro obiskane predstavitve primerov slovenske prakse (ADD, SRC, Astec in S&T Slovenija), dr. Branko Lobnikar s Fakultete za varnostne vede pa je imel predavanje o nevarnem obnašanju uporabnikov spletnega bančništva pri nas.

Dvodnevna konferenca je bila odlično obiskana. Za nas so bila pomembna srečanja z nekaterimi vodilnimi strokovnjaki na področju informacijske varnosti. Konferenca je ponujala tudi priložnost za navezavo poslovnih stikov. Varnost računalniških, komunikacijskih in informacijskih sistemov postaja vedno večji strokovni izziv in te velikanske odgovornosti nihče ne more nositi sam. Nujno je treba spremljati svetovne trende ter se seznanjati s praktičnimi primeri težav in rešitev; poleg tega se je treba tega področja lotiti z vso resnostjo, mu namenjati veliko pozornosti in ne nazadnje tudi znatna sredstva.

Davor Šoštarič

40. SREČANJE DIREKTORJEV ISSN-CENTROV V BEOGRADU

Jubilejno 40. srečanje direktorjev ISSN-centrov (40th Meeting of directors of ISSN centres) je od 13. do 16. oktobra 2015 potekalo v prostorih Nacionalne knjižnice v Beogradu (<https://www.nb.rs/>). Skupaj s tremi predstavniki Mednarodnega ISSN-centra (ISSN International Centre, v nadaljevanju IC) z direktorico Gaëlle Béquet na čelu in opazovalci je bilo 50 udeležencev iz 38 držav oz. nacionalnih ISSN-centrov (v nadaljevanju NC). Iz držav, ki so v mreži COBISS.Net, so se poleg organizatorjev Slobodanke Komnenić in Ljiljane Dragičević srečanja udeležile Irena Eiselt (ISSN-center za Slovenijo), Adisa Žero (ISSN-center za Bosno in Hercegovino), Vesna Vučković (ISSN-center za Črno goro) in Radoslava Stefanova (ISSN-center za Bolgarijo).

POROČILO IC (REPORT FROM THE ISSN INTERNATIONAL CENTRE)

Gaëlle Béquet je predstavila poročilo o dejavnostih IC v preteklem letu. V mreži je 88 držav. Za članstvo je zaprosila Kenija, vendar je UNESCO njeno prošnjo zaradi administrativnih ovir zavrnil. Dogovori za vključitev potekajo z Rusijo. V Registru ISSN je trenutno 1,8 milijona zapisov, od tega 170.000 za e-časopise, letni prirast je okrog 61.000 zapisov. Januarja 2015 so na spletu objavili dopolnjen priročnik *ISSN Manual* (http://www.issn.org/wp-content/uploads/2013/09/ISSNManual_ENG2015_23-01-2015.pdf). Poleg rednih sestankov, srečanj in izobraževanj sodelujejo pri projektih, kot sta *The Keepers Registry* (<http://thekeepers.org/registry.asp>) in *CIDEMIS* (Circuit dématérialisé des DEMandes ISSN) (<http://fil.abes.fr/2015/06/22/cidemis-ouverture-de-lapplication/>). S ProQuestom sodelujejo pri pilotskem projektu, pri katerem v bazi podatkov Ulrich identificirajo aktivne serijske publikacije brez ISSN. Z ruskim nacionalnim bibliografskim centrom Russian Book Chamber sodelujejo pri avtomatski transliteraciji latinice v cirilico v zapisih za ruske časopise.

POROČILA NACIONALNIH ISSN-CENTROV (REPORTS FROM NATIONAL ISSN CENTRES)

Srbija

Direktorica Slobodanka Komnenić je predstavila razvoj od leta 1975 do danes, ker se je NC zaradi burnih dogodkov v tem delu sveta preoblikoval. Od 1975 do 1992 je bil NC zadolžen za območje tedanje Jugoslavije, od leta 2003 naprej pa za Srbijo. NC je v Nacionalni knjižnici Srbije del oddelka za serijske publikacije. Letno v Register ISSN posredujejo 300 novih zapisov, poleg tega redigirajo 150 zapisov, v bazo podatkov ROAD (Directory of Open Access Scholarly Resources, <http://road.issn.org/>) pa posredujejo 50 novih zapisov. Založnike spodbujajo z nižjo davčno stopnjo, ki je odobrena, če ima publikacija ISSN in elemente za pridobitev CIP-a. Zapise kreirajo dvakrat: enkrat za nacionalni katalog in enkrat za Register ISSN, kjer uporabljajo program Virtua. Omenila je tudi, da je Srbija članica mreže COBISS.Net, ki jo je na kratko predstavila.

Nemčija

Christian Schütz je predstavil NC, ki je v Nemški nacionalni knjižnici del oddelka za serijske publikacije in ima sedež v Frankfurtu. Po združitvi obeh Nemčij sta se združila tudi NC-ja. Zapise za serijske publikacije kreirajo v formatu PICA; nato jih konvertirajo v format MARC 21 in po protokolu OAI-PMH (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting) tedensko pošiljajo v Register ISSN. V svojih bazah podatkov imajo zapise v formatih PICA in MARC 21. Načrtujejo poenostavitev katalogizacije. To bo omogočilo, da bodo vsi nemški katalogizatorji kreirali ISSN-zapise, NC pa bo samo določal ISSN in svetoval katalogizatorjem.

RDA AND BIBFRAME

Regina Romano Reynolds, direktorica ameriškega ISSN-centra, je nazorno predstavila RDA (Resource Description and Access) in BIBFRAME (Bibliographic Framework Initiative). AACR2 (Anglo-American Cataloguing Rules) in MARC 21 (Machine-Readable Cataloging) predstavljata

preteklost, RDA in MARC 21 sedanjost, RDA in BIBFRAME pa prihodnost. Knjižnični katalogi niso več izolirani, zato moramo deliti podatke zunaj knjižnic in jih integrirati v spletno okolje. Pri tej integraciji se uporabljata RDA in BIBFRAME, ki bosta knjižnične metapodatke ločila od elementov formata MARC; poleg tega bosta elemente metapodatkov ločila od zapisov. Bibliografski in normativni podatki bodo pripadali različnim paketom, v zapise se bodo sestavili glede na potrebo. Točke dostopa se bodo dodajale sproti, če jih bomo potrebovali, podatki za dela in izrazne oblike se bodo ponovno uporabljali v različnih pojavnih oblikah. RDA temelji na IFLIN mednarodnih modelih in principih (Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR, 1998), Functional Requirements for Authority Records (FRAD, 2009), Statement of International Cataloguing Principles (ICP, 2009)). RDA je standard, ki opisuje vsebino, in ne standard za prikaz podatkov, kot je AACR2. Uporablja se lahko v katerem koli formatu (MARC 21, Dublin Core, BIBFRAME ...). V Kongresni knjižnici je izobraževanje za katalogizacijo po pravilih RDA trajalo devet mesecev. Normativne zapise so programsko dopolnili, nato pa je sprememba potrdila delovna skupina. Knjižnični katalog zdaj vsebuje zapise, ki so bili kreirani po različnih pravilih (pred uveljavitvijo AACR, AACR2 in RDA). Ne pričakujejo, da bodo konvertirali vse stare zapise, tako da bi bili v skladu z RDA, saj bi to pomenilo ponovno katalogizacijo s knjigo v roki. Zapise, ki so bili kreirani pred uveljavitvijo RDA, lahko programsko približajo RDA-zapisom s konverzijo značnic v RDA-obliko, s popravkom okrajšav v izpisano obliko, brisanjem splošne oznake gradiva, dodajanjem polj za vrsto vsebine, vrsto medija in vrsto nosilca ter s popravkom terminologije.

BIBFRAME je več kot samo nov format, predstavlja novo bibliografsko okolje. V Kongresni knjižnici trenutno poteka pilotski projekt uporabe formata BIBFRAME, pri katerem sodeluje 40 katalogizatorjev. Testirajo različne vrste gradiva v različnih jezikih, vključno s serijskimi publikacijami in spletnimi viri. Regina Romano Reynolds je udeležence opozorila, da obsega priprava na prehod na BIBFRAME študijo povezanih podatkov (angl. *linked data*) in RDF (Resource Description Framework), modelov, besednjakov in profilov ter pregled zapisov, konvertiranih iz zapisov v formatu MARC 21, pregled in testiranje različnih urejevalnikov, pregled zgodnejših implementacij in spremljanje rezultatov pilotskih projektov Kongresne knjižnice.

Po predstavitvi smo imeli razgovor o uporabi RDA v knjižničnih sistemih, med katerim sta direktorica IC Gaëlle Béquet in Regina Romano Reynolds iz Kongresne knjižnice izvedli kratko anketo o uporabi RDA. Nekaj nacionalnih sistemov že uporablja pravila RDA, večina pa se nanje pripravlja. Državam, ki so v mreži COBISS.Net, sta predlagali, da ustanovijo delovno skupino za prehod na katalogizacijo v skladu s pravilnikom RDA.

INFORMACIJSKA TEHNOLOGIJA ISSN (ISSN IT ISSUES)

Izboljšava Registra ISSN (Improvement of the ISSN Register)

IC uporablja program Virtua že deset let; v prihodnje bodo vključevali samo nujno potrebne spremembe programske in strojne opreme. V naslednjih letih bodo večje spremembe sistema izvedli hkrati z uvedbo pravil RDA in BIBFRAME. Načrt prehoda na novejšo verzijo je naslednji:

- nadgradnja in migracija programa Virtua na najnovejšo verzijo,
- IC mora imeti možnost vodenja, kreiranja in dopolnjevanja svojih lastnih validacijskih kriterijev pri kreiranju bibliografskih zapisov, kar jim ponudnik programa zaenkrat ne omogoča.

Zapisi ISSN so po novem shranjeni v eni bazi podatkov. To omogoča, da imajo zapisi novejšo polje 264 – *Production, Publication, Distribution, Manufacture, and Copyright Notice* namesto starejšega polja 260 – *Publication, Distribution, etc.*

Pri katalogizaciji v programu Virtua je največji problem toga validacija zapisov, ki je lahko samo vklopljena ali izklopljena. Zaradi uvajanja pravil RDA bo treba spremeniti tudi katalogizacijska pravila v mreži ISSN.

Za boljše vodenje in spremljanje dodeljevanja ISSN potrebujejo sistem Customer Relationship Management (CRM), ki bo omogočal spremljanje procesa na različnih ravneh in polavtomatsko procesiranje metapodatkov, kadar koli je to potrebno (npr. vključevanje metapodatkov večjih založnikov v formatu ONIX). CRM mora omogočati tudi vključevanje novega servisa, s katerim bodo založniki lahko dopolnjevali obstoječe podatke in dodajali vire, za katere so odgovorni.

Uporaba sistema TRANSFER za izboljšanje metapodatkov v Registru ISSN (Using TRANSFER alerting service to enhance ISSN metadata)

Priporočila *UKSG Transfer Code of Practice* (<http://www.uksg.org/transfer/>) so namenjena znanstvenim založnikom. Uporabnikom omogočajo hitrejši dostop do vsebin, večji založniki jih že uporabljajo. Založniki sami posredujejo podatke o spremembi določene publikacije po viru RSS. IC je razvil orodje, ki spremlja sporočila RSS iz prenosa in jih posreduje NC-ju. IC pripravlja tudi nadgradnjo sistema in bo založnike obveščal o manjkajočih podatkih v Registru ISSN (npr. ISSN, ISSN za e-časopis, ISSN-L). Primer je objavljen na povezavi <http://etas.jusp.mimas.ac.uk/item/?TID=709>.

Protokol OAI-PMH za Register ISSN (OAI-PMH feed for ISSN register)

Nemški NC ne kreira zapisov s programom Virtua, ampak so začeli testno pošiljati zapise v IC po protokolu OAI-PMH (<https://www.openarchives.org/pmh/>). Protokol je primeren za prenos in sinhronizacijo velike količine podatkov, ki se programsko zajemajo iz knjižničnega kataloga. Enkrat tedensko pošiljajo v IC nove in spremenjene zapise, ki jih zbirajo po datumu kreiranja ali datumu redigiranja. Zapisi so v formatu MARC XML in se nato konvertirajo v format ISO 2709. Preden se zapisi prenesejo v Register ISSN, jih v IC programsko dopolnijo s kodiranimi podatki, manjkajočim ločilom in kodo za državo, poleg tega se programsko brišejo podpolja in polja, ki se v ISSN-zapisih ne uporabljajo. Ko bo testiranje sistema uspešno zaključeno, bodo uvedli popolno avtomatizacijo postopka. Kljub popolni avtomatizaciji pa se napakam tudi v prihodnje ne bodo mogli izogniti.

Vsi NC-ji, ki so v mreži COBISS.Net, uporabljajo program Virtua, hrvaški ISSN-center pa zapise pošilja po e-pošti. Zanimivo je, da veliki NC-ji (ZDA, Nizozemska, Kanada) ne uporabljajo programa Virtua.

PODATKI ISSN IN MREŽA ISSN (ISSN DATA & NETWORK AND ISSUES)

Predstavitev ABES-ovih projektov za serijske publikacije (Presentation of ABES' projects related to serials)

Jérôme Kalfon, direktor ABES-a (French Bibliographic Agency for Higher Education, <http://en.abes.fr/About-ABES/Missions>), je predstavil pomen ISSN za ABES. V mrežo ABES je vključenih okrog 1000 francoskih raziskovalnih in univerzitetnih knjižnic, Francoska nacionalna knjižnica pa ne. Pričakujejo, da bo z objavo odprtih podatkov sodelovanje med različnimi knjižnicami še boljše. ISSN ima ključno vlogo v vzajemnem katalogu serijskih publikacij in vpliva tudi na druge kataloge v knjižnični mreži. V bazi podatkov serijskih publikacij je 1,5 milijona zapisov, od tega jih ima 1,2 milijona dodeljen ISSN. Kar 95 % zapisov je za tiskane serijske publikacije in samo 5 % za elektronske publikacije, 70 % publikacij še izhaja, 30 % jih je prenehalo izhajati, 85 % zapisov je za serijske publikacije in 15 % za zbirke. V katalogu SUDOC (Le catalogue du Système Universitaire de Documentation) Register ISSN uporabljajo kot normativno bazo podatkov. Kadar naletijo na napačen podatek v zapisu, ga nikoli ne popravijo v katalogu, ampak zahtevajo, da popravek izvede NC, saj menijo, da so za to odgovorni NC-ji. Nato popravek prenesejo v katalog. Strogo se držijo katalogizacijskih pravil in veliko pozornosti posvečajo povezovanju med zapisi.

Potrebe ABES-a v zvezi z ISSN so naslednje:

- Vsaka serijska publikacija mora imeti ISSN.
- Omejevanje pravic do ISSN je v nasprotju s principi odprtega dostopa. ISSN je osnova za povezavo med raziskovalnimi podatki in publikacijami. Podatke zbirajo iz različnih baz podatkov in repozitorijev, kjer je ISSN ključni podatek. Univerze potrebujejo informacije o svojem raziskovalnem delu za vključitev na šanghajsko lestvico univerz.
- Odprti podatki morajo biti pogoj za izmenjavo zapisov med knjižnicami.
- Pričakujejo, da bodo v mreži ISSN enotna pravila, ki se jih bodo vsi držali.

ABES je vzpostavil bazo podatkov z viri v polnem besedilu, ki jih dobivajo od založnikov. V bazi podatkov so metapodatki in celotna besedila, namenjena pa je raziskovalcem v Franciji. Ugotovili so, da uporabniki kljub možnosti iskanja po celotnih besedilih iščejo predvsem po metapodatkih.

Predavatelj je predstavil tudi projekt BACON (BAse de CONnaissance Nationale ali Baza nacionalnega znanja, <http://fil.abes.fr/2014/11/25/projet-bacon-sur-les-starting-block/>), ki je osredotočen na frankofonske akademske založnike. Orodje založnikom omogoča popravek napak v metapodatkih. Založnike želijo prepričati, da so tovrstne izboljšave koristne tudi za njihove platforme, saj povečajo dostopnost podatkov, ki jih je mogoče najti z neodvisnimi orodji (orodja za odkrivanje podatkov (angl. *discovery tools*), iskalniki ...). Vključeni so viri ne glede na nosilec (elektronske knjige, spletne revije), način distribucije (založniška platforma, ponudnik baz podatkov) ali način trženja.

Predstavitev servisa CIDEMIS (Introduction of CIDEMIS)

Za mrežo ISSN so povratne informacije iz knjižnic zelo pomembne, saj izboljšajo kvaliteto Registra ISSN. Zato je ABES razvil spletni servis CIDEMIS, ki knjižnicam omogoča vodenje zahtevkov za dodelitev ISSN in zahtevkov za popravke (<http://www.issn.org/cidemis-new-web-based-application-developed-by-abes/>). Servis bo nadomestil zamudno papirno korespondenco za dodelitev ISSN in vodenje korespondence v zvezi z zahtevki za popravke, ki poteka med knjižnicami in NC-ji. NC-ji nimajo neposrednega dostopa do servisa CIDEMIS, ampak jim servis po e-pošti posreduje tri vrste dokumentov: zahtevke za dodelitev ISSN, zahtevke za popravke in datoteko za vpis aktivnosti NC-jev. V zadnjih letih so opazili zmanjšanje števila zahtevkov za popravke.

Baza podatkov ROAD (Update on ROAD)

ROAD (<http://road.issn.org/>) je baza podatkov znanstvenih virov z odprtim dostopom (serijske publikacije, konferenčni zborniki, akademski repozitoriji, monografske zbirke in blogi z znanstveno vsebino). Pogoji za uvrstitev serijske publikacije v bazo podatkov ROAD je zapis v Registru ISSN. Podatki v bazi podatkov ROAD se črpajo tudi iz drugih baz (DOAJ, Scopus, SNIP, Medline ...). Pri projektu sodeluje 42 NC-jev.

STANDARDIZACIJA (STANDARDISATION ISSUES)

Informacije o ISNI, Linked Content Coalition in IFLA (Information about ISNI, Linked Content Coalition and IFLA)

IC načrtuje vpeljavo mednarodnega standardnega identifikatorja imen (International Standard Name Identifier; ISNI) v Register ISSN, zato je od januarja 2015 član agencije za ISNI. V Registru ISSN se bo ISNI uporabljal za identifikacijo založnikov in drugih korporacij za tiste NC-je, ki ISNI že uporabljajo (npr. v Franciji in Italiji). V Nemčiji ISNI uporablja Nemška nacionalna knjižnica, nemški ISSN-center pa še ne. ISNI bo dodatno obogatil podatke v Registru ISSN in bo ob vzpostavitvi povezanih odprtih podatkov omogočal povezavo med obema bazama podatkov.

Od januarja 2015 je IC član konzorcija Linked Content Coalition (LCC), skupaj z agencijami za ISBN, ISMN, DOI, EDItEUR, NISO in drugimi. Namen LCC je, da z uporabo identifikatorjev in metapodatkov izboljša uporabnost različnih vsebin na spletu. Leta 2014 so objavili dokument *Principles of Identification* (<http://www.linkedcontentcoalition.org/phocadownload/LCC%20Principles%20of%20identification%20including%20appendices%20v1.1.pdf>), ki ga želijo vključiti v *Technical Report* (ISO TC46/SC9).

Ob 40. obletnici delovanja mreže ISSN je imel IC na konferenci IFLA 2015 svoj razstavni prostor, direktorica Gaëlle Béquet pa predavanje z naslovom *Interaction Between IFLA Standards and Other Library Standards: ISBD, RDA, UNIMARC and ISSN: a Long-Lasting Relationship* (<http://library.ifla.org/1102/1/166-bequet-en.pdf>).

POROČILO – ISSN REVIEW GROUP

Junija 2015 je IC je podpisal pogodbo z Usmerjevalnim odborom za razvoj RDA (Resource Description and Access Joint Steering Committee), da bi podprl vzdrževanje in razvoj funkcionalne interoperabilnosti med podatki, ki se jih kreira na osnovi navodil in elementov RDA in ISSN.

Januarja 2016 so začeli sistematično pregledovati standard ISO 3297 (Information and Documentation – International Standard Serial Number (ISSN)). Predvidevajo, da bo revizija trajala od 18 do 36 mesecev. Glavne teme bodo: sprememba definicije za drugo izdajo, seznam obveznih in neobveznih podatkov za dodelitev ISSN ter uporaba ISSN in ISSN-L z drugimi identifikatorji (DOI in ISNI).

NAGRADA ISSN (ISSN AWARD)

Letos sta nagrado ISSN dobila ISSN-center za Indijo (njihov direktor se je udeležil letošnje konference) in ISSN-center za Šrilanko (njihov predstavnik se bo udeležil izobraževanja v Parizu).

Andreja Krajnc Vobovnik

KONGRES ZBDS 2015

UPRAVLJANJE ZNANJA V KNJIŽNICAH

Na kongresu ZBDS (Zveza bibliotekarskih društev Slovenije) 2015, ki je potekal od 21. do 23. septembra 2015 v Mariboru (Hotel City), je bilo v ospredje postavljeno znanje. Povabljeni predavatelji so svoja razmišljanja podajali pod enotnim naslovom "Upravljanje znanja v knjižnicah". Upravljanje znanje pomeni zajemati, organizirati in obnavljati informacije, ki se jih dalje raziskuje, uporablja, izmenjuje in deli med sabo, pri čemer je ključna vloga knjižnice, da znanje deli z uporabniki. Na kongresu so razglabljali in razmišljali tudi o nabavni politiki, obdelavi in predstavitvi vsebin knjižničnega gradiva, zlasti e-virov, o ovirah pri dostopu do znanja, o izobraževanju knjižničarjev, o približevanju znanja ranljivim skupinam in še o čem.

Po otvoritvi kongresa ZBDS in pozdravnih nagovorih je imela prvo predavanje osrednja gostja srečanja Sinikka Sipilä, od 2013 do 2015 predsednica združenja IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions). V predavanju z naslovom *The evolving roles of libraries in the digital age (Spreminjajoče se vloge knjižnice v digitalni dobi)* je govorila o povezavi med močnimi knjižnicami in močno družbo ter osvetlila različne aktualne vsebine IFLA. IFLA je oblikovala dokument *IFLA Trend Report (Iflino poročilo o trendih)* v pomoč knjižnicam, da bi le-te lahko še naprej igrale osrednjo vlogo pri zagotavljanju dostopa do informacij in idej v informacijski družbi in družbi nasploh. To poročilo je izbor virov, ki knjižničarjem pomagajo razumeti, kakšno je njihovo mesto v spreminjajoči se družbi. Poročilo identificira pet smeri razvoja knjižnic. To so: informacijska družba, dostop do izobraževanja, zasebnost, vloga v civilni družbi in spreminjanje. IFLA Sekcija za upravljanje znanja poskuša zagotoviti teoretično in praktično znanje na področju upravljanja znanja, kar je povezano npr. z izmenjavo znanja, izboljšanimi ukrepi ter večjo usmerjenostjo k vrednotam, in ne samo k storitvam. Prav tako Sekcija za upravljanje znanja podpira izvajanje kulture upravljanja znanja v knjižnicah in informacijskih okoljih.

Sledili sta predavanji dobitnikov Čopovih diplom za leto 2014. Simona Resman (Mestna knjižnica Ljubljana) je imela predavanje z naslovom *Podobe moje knjižnice*, predavanje mag. Zorana Krstulovića (Narodna in univerzitetna knjižnica) pa je imelo naslov *Preoblikovanje ali preobrazba knjižnice? Dileme digitalne dobe*. Obe predavanji sta bili

takoj na začetku srečanja, saj so s tem v letu, ko praznujemo obletnico strokovnega etičnega kodeksa, želeli poudariti, da Čopova diploma pomeni več kot le strokovno potrditev. Za ZBDS je to nagrada za življenjsko strokovno delo in udeležanje najvišjih etičnih načel. Simona Resman je spregovorila o izkušnjah, ki jih je pridobila pri svojem tridesetletnem delu v knjižnici. Povedala je, kako se je kot knjižničarka v teh letih spreminjala in kako se je spreminjala njena knjižnica. Mag. Zoran Krstulović pa je spregovoril o razvoju digitalne knjižnice in o medsebojnem odnosu digitalne in klasične knjižnice. Hkrati ob prizadevanjih za razvoj klasične knjižnice je treba krepiti tudi digitalno knjižnico v okviru razvoja knjižnične javne službe na spletu na ravni celotnega knjižničnega sistema. To pomeni, da mora digitalna knjižnica še naprej ostati dejavnost znotraj uveljavljene strukture knjižničnega sistema in da se bo njena dejavnost z morebitno institucionalizacijo v prihodnosti okrepila. V razvojnem pogledu knjižnic bi bila na državni ravni nujno potrebna priprava skupnih strokovnih osnov in načrta koordiniranega razvoja knjižnične javne službe na spletu in digitalne knjižnice.

Davor Šoštarič (Institut informacijskih znanosti) se je v predavanju *Ali lahko znanje ukalupimo?* spraševal prav to. Vsepovsod se srečujemo z nekakšnimi klasifikacijami vseh vrst. Že od samega začetka (rodovni spomin, okolica, izobraževalni sistem ...) nam z navidezno sistematičnim urejanjem, zlaganjem in etiketiranjem vsiljujejo idilično sliko univerzalnega reda. Vendar je svet okoli nas drugačen: živimo v meglici stohastičnih procesov in zato se nujno pojavijo konflikti med objekti in povezavami do lično urejenih škatlic. Kakšen je odgovor na naslovno vprašanje? Okolice, izkušnje in čredni nagon odgovarjajo pritrtilno, medtem ko kritična uporniška duša v nas, če le še ni zatrta, vpije "Ne!" Predavatelj je predstavitev končal z besedami: "Upam, da slišimo ta glas!"

Dr. Danijela Brečko (Planet GV) je v predavanju *Razprostrimo krila – tehnike in orodja za upravljanje in izmenjavo znanja* predstavila teoretični okvir znanja in upravljanje znanja. Na koncu predavanja je predstavila tehnike in orodja za upravljanje in izmenjavo znanja. Povedala je, da bodo preživeli tiste organizacije in tisti posamezniki, ki se bodo učili, kako hitreje in pametneje upravljati svoje znanje. V

predavanju je vzela pod drobnogled organizacije in način njihovega učenja oz. akumulacije ter upravljanja znanja. Skušala je odgovoriti na tri temeljna vprašanja v zvezi z upravljanjem znanja: Zakaj je danes treba upravljati znanje? Kaj obsega upravljanje znanja? Kako učinkovito upravljati znanje v organizaciji?

V predavanju *Prilagajanje procesov v visokošolskih knjižnicah za učinkovit pretok znanja: primer UKM* je dr. Zdenka Petermanec (Univerzitetna knjižnica Maribor) predstavila spreminjajočo se vlogo visokošolskih knjižnic pri pretoku znanja ter razloge za spremembe, razvojne trende v visokošolskem knjižničarstvu in nove naloge, izzive in pogoje za uspešnost in učinkovitost visokošolskih knjižnic. Opisala je, kako Univerzitetna knjižnica Maribor kot visokošolska knjižnica v praksi sledi teoretičnim razvojnim načelom.

Predstavnika EBSCO, Jan Luprich in Claus Wolf, sta v svojem predavanju *EBSCO Discovery Service – Next Level of Scientific Research & Library Success (EBSCO Discovery Service – višja stopnja znanstvenega raziskovanja in uspeh knjižnic)* predstavila orodje za odkrivanje informacij EBSCO Discovery Service (EDS), ki združuje najboljše vsebinsko zbirko – vključno z vrhunskim indeksiranjem, ki odlikuje najpomembnejše indekse (PsycINFO, Econlit, FSTA, CAB Abstracts, HeinONLINE itn.), z najprestižnejšimi polnimi besedili (revijami, podatkovnimi zbirkami, e-knjigami) in celotnimi knjižničnimi zbirkami (katalogi, repozitoriji). Povedala sta, da prehaja raziskovanje z uporabo EDS na višjo stopnjo, ker odlično kombinira vsebine in tehnologije ter upošteva vse kritične elemente v raziskovalnem procesu. Pravo akademsko raziskovalno izkušnjo z EDS trenutno dokazuje 8.200 naročnikov po vsem svetu; med njimi so MIT – Massachusetts Institute of Technology, California Institute of Technology (Caltech) in tudi knjižnice v Sloveniji.

Mag. Petruša Miholič (Univerzitetna knjižnica Univerze na Primorskem) je s soavtorjem prof. dr. Primožem Južničem (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani) predstavila raziskavo *Upravljanje znanja pri znanstvenem publiciranju in uporabi znanstvene literature na primorski univerzi*, v kateri sta preučevala povezanost objavljanja rezultatov znanstvenega raziskovanja in uporabe znanstvene literature, dostopne v konzorcijih v slovenskem univerzitetnem prostoru. Ugotovila sta, da boljša dostopnost informacijskih virov v znanosti pomeni tudi bolj kakovostno raziskovanje in objavljanje rezultatov raziskovalnega dela.

Predstavnika Thomson Reutersa Iulian Herciu je v prispevku *Impact, Interest, Context – the latest evolutions of Web of Science (Vpliv, interes, kontekst – najnovejši razvoj Web of Science)* povedal, da je v letu 2015 servis Web of Science dosegel pomembna mejnika: indeksiranih je bilo več kot 90

milijonov zapisov in milijarda citiranih virov. Raziskovalci, knjižničarji in vodje raziskovalnih organizacij lahko z dostopom do vseh baz servisa Web of Science odkrivajo povezave med objavami in razumejo vpliv inovativnih idej, ki bi jih z uporabo manj izčrpnih podatkovnih zbirk sicer lahko spregledali.

V predavanju *Informacijsko opismenjevanje dijakov v splošni knjižnici*, ki sta ga pripravili Sandra Jesenek (Mariborska knjižnica) in dr. Polona Vilar (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani), je bil predstavljen model informacijskega opismenjevanja dijakov v splošni knjižnici in eden od možnih načinov vrednotenja prenosa tega znanja. Z namenom vključitve v redno ponudbo neformalnega izobraževanja, ki ga ponuja splošna knjižnica, je bil oblikovan in v prakso prenesen model, s katerim se poskuša odgovoriti na vprašanje, kako lahko splošna knjižnica v svojem okolju doprinese k izboljšanju informacijske pismenosti pri specifični skupini uporabnikov – pri dijakih.

Drugi dan je bil osrednji gost srečanja Michael Dowling (American Library Association, ZDA). V predavanju z naslovom *Advocacy Success @ your library (Uspeh zagovorništva @ vaši knjižnici)* je prikazal zasnovo in razvoj nacionalne akcije ozaveščanja javnosti o knjižnični dejavnosti. S sloganom *@ your library*, ki je registrirana znamka Ameriškega knjižničarskega združenja (ALA), so knjižnice vseh tipov izpostavile vrednost knjižnic v današnjem času. Strategija kampanje je bila tako uspešna, da so jo začele uporabljati tudi druge knjižnice po svetu (gl. tudi <http://www.ala.org/advocacy/advleg/publicawareness/campaign@yourlibrary/aboutyourlibrary>).

Dr. Primož Južnič (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani) je v soavtorstvu z Marico Žvar (Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS) pripravil prispevek *Razvoj sistema sofinanciranja ARRS mednarodne literature in baz podatkov*. Predstavil je zgodovinski razvoj sistema sofinanciranja nabavnih konzorcijev ter mednarodne znanstvene literature in baz podatkov. Dostop do znanstvene literature oz. informacijskih virov je eden izmed temeljev za vrednotenje znanstvenih spoznanj. Vloga knjižnic in sorodnih ustanov je pri tem ključna, informacijski viri imajo svojo ceno in ta, kot je poudaril Južnič, nikakor ni majhna.

O podobni temi je govorila tudi mag. Karmen Štular Sotošek (Narodna in univerzitetna knjižnica), ki je v predavanju z naslovom *Znanje brez meja* izpostavila pojem digitalnega ekosistema, v katerem ima vsak e-vir svojo licenco in cenovni model. V prispevku je avtorica poskušala odgovoriti na več vprašanj o načinih sodelovanja in vlogi konzorcija, kot je npr. COSEC (<http://mreznik.nuk.uni-lj.si/cosec/>), še posebej o tem, kakšne prednosti imajo pri pridobivanju e-virov.

Davorca Bastić je ravnateljica Knjižnice grada Zagreba, ki je največja mreža splošnih knjižnic na Hrvaškem (<http://www.kgz.hr>). O njenem delovanju in izzivih je govorila v predstavitvi *Upravljanje znanjem u knjižnicama* (*Upravljanje znanja v knjižnicah*), posebej o razvoju raznovrstnih uporabniških storitev z vidika novih informacijskih tehnologij.

O izzivih razvoja inovativnih storitev in dejavnosti je govorila tudi Jasmina Ninkov iz Biblioteke grada Beograda. V predstavitvi *Public library and lifelong learning* (*Splošna knjižnica in vseživljenjsko učenje*) je predstavila kampanjo ozaveščanja uporabnikov glede uporabe sodobne informacijske tehnologije ter zmanjševanje digitalnega razkoraka. Izkušnje so pokazale, da je pri vpeljevanju tovrstnih knjižničnih storitev potrebno veliko sodelovanja in dodatnega usposabljanja knjižničnih kadrov.

Angela Čuk iz podjetja Krka je pokazala, da je angažiranost knjižničnega kadra potrebna tudi v specialni knjižnici. V predavanju z naslovom *Upravljanje znanja v podjetju – izzivi in priložnosti za knjižničarje* je predstavila večletni projekt upravljanja znanja v farmacevtski industriji, kjer so podatki strateška dobrina. Opisala je vlogo knjižničarja pri postopku uvajanja upravljanja znanja, ki zajema popis podatkov in informacij (zemljevid znanja), popis različnih procesov in lokacij hranjenja podatkov ter klasifikacijo strukturiranih in nestrukturiranih podatkov in informacij.

Dr. Marija Petek (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani) je v predstavitvi, ki sta jo pripravili skupaj z dr. Alenko Šauperl (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani), predstavila prispevek z naslovom *Raziskovanje knjižničnega kataloga na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo: 2001–2015*. V obdobju od leta 2001 do zdaj so na fakulteti obravnavali različne tematike, npr. opisno katalogizacijo in vsebinsko analizo, postavitvev in iskanje gradiva ter izposoj. Izpostavljene so bile katalogizacijske prakse za različne vrste gradiva ter upoštevanje katalogizacijskih pravil. Preučevali so najučinkovitejše načine vsebinskega označevanja in postavitvev ter označevanje gradiva in polic. Zanimalo jih je, kako uporabniki gradivo iščejo, kako uporabljajo COBISS/OPAC in kako so z njim zadovoljni. Diplomski in magistrski dela sicer ne morejo ponuditi celovitih odgovorov na nekatera pomembna vprašanja, vendar pa predstavljajo dobra tematska in metodološka izhodišča za nadaljnje raziskave.

V prispevku *Branje slovenskega leposlovja v izbranih enotah Mestne knjižnice Ljubljana*, ki sta ga pripravili dr. Marija Petek (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani) in Katja Šikonja (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani), sta se ukvarjali s hipotezo: "Slovenci ne berejo del domačih avtorjev". Zanimalo ju je, kakšno mnenje o sodobnih

slovenskih romanih imajo uporabniki in knjižničarji Mestne knjižnice Ljubljana in kakšen je njihov odnos do teh romanov. Glede na njune ugotovitve, do katerih sta prišli z delno strukturiranimi intervjuji, je največji problem ta, da slovenski pisatelji pišejo na način, ki Slovincem ni blizu. Drugi razlog za tako stanje je, da so slovenski sodobni romani premalo prepoznavni; romane sodobnih slovenskih pisateljev bi namreč uporabniki več brali, če bi bili pisatelji in njihova dela bolj poznani in promovirani.

Tretji dan sta ob 10. obletnici Digitalne knjižnice Slovenije (dLib.si, <http://www.dlib.si/>) spregovorila mag. Zoran Krstulović in Matjaž Kragelj (Narodna in univerzitetna knjižnica). Predstavila sta prispevek z naslovom *Od spletnega mesta do povezanih knjižničnih informacijskih sistemov. 10 let Digitalne knjižnice Slovenije – dLib.si*. Digitalna knjižnica Slovenije zagotavlja zajem, trajno ohranjanje in dostopnost digitalno nastalih ali digitaliziranih vsebin. Tako omogoča boljšo dostopnost klasičnega knjižničnega gradiva oziroma krepi prenos knjižničnih gradiv v digitalno obliko. Razvoj digitalnega repozitorija arhiva podatkov je bil med prvimi prioriteta, interoperabilnost pa od začetka eno temeljnih načel oblikovanja knjižničnih spletnih storitev. Zaključila sta, da bo pri načrtovanju prihodnjega razvoja treba razvijati rešitve, ki bodo blažile vplive pravne ureditve drugih področij (avtorsko pravo, spletna zasebnost, spletna pozaba, ponovna uporaba ipd.) na izvajanje knjižnične javne službe na spletu.

Kongres sta zaključili Katja Bevk (Knjižnica A. T. Linhartaradovoljica) in Breda Karun (Zavod Jara). Predstavili sta projekt mobilnosti knjižničarjev *Knjižničarji v svetu: čez planke nad zaplankanost*. Z udeleženci kongresa sta delili izkušnje osmih mlajših knjižničarjev iz slovenskih splošnih knjižnic, ki so april in maj 2015 preživel v splošnih knjižnicah v Zadru, Barceloni, Helsinkih in v Taarnbyju na Danskem. Vsaka od knjižnic, ki so jih gostile, je pripravila intenziven dvotedenski program, ki je vključeval podrobno seznanitev s storitvami knjižnice, njeno mrežo in sistemom splošnih knjižnic ter obiske nekaj knjižnic v okolici. Svoje izkušnje na gostovanju so vsak dan zapisali v blogu in objavili na Facebooku. V zadnjem zapisu v blogu so povzeli svoje vtise tako, da so opisali pet stvari, ki so nanje naredile največji vtis, in pet stvari, ki bi jih bilo mogoče prenesti v Slovenijo.

Viri

ZBDS (Zveza bibliotekarskih društev Slovenije), 2015. *Kongres ZBDS 2015: Upravljanje znanja v knjižnicah*. [online] Dostopno na: <http://www.zbds-zveza.si/?q=node5/kongresZBDS2015> [10. 5. 2016].

Branka Badovinac, Ema Dornik, Jelka Kos, Romana Muhvič Šumandl, Aleksandra Rubelj, Tatjana Žnidarec

SHAREPOINT DNEVI 2015 IN EXCHANGE

UVOD

Od 17. do 18. novembra 2015 je v organizaciji podjetja Kompas Xnet, d. o. o., v Termah Zreče potekala največja konferenca SharePoint v Sloveniji z naslovom *SharePoint dnevi 2015 in Exchange*. Preko 20 strokovnjakov SharePointa iz Evrope in ZDA je imelo več kot 40 predavanj, razporejenih v šest vsebinskih sklopov. Predstavljeni sta bili novi različici SharePointa in Exchangea z novimi funkcionalnostmi. Poglobljeno se je govorilo o različnih temah s področja SharePointa. Konferenca je bila tudi odlična priložnost za izmenjavo izkušenj med poslušalci in predavatelji, ki so izkušeni strokovnjaki na tem področju.

Po pozdravnem govoru **Branke Slinkar**, direktorice podjetja Kompas Xnet, d. o. o., (<http://www.kompas-xnet.si/>) je pod njenim vodstvom potekala razprava z naslovom *Prihodnost SharePointa v času Office 365*. Na razpravi so sodelovali naslednji strokovnjaki z nazivom MVP (Microsoft Most Valuable Professional) ali MCM (Microsoft Certified Master): **Paolo Pialorsi** (Italija), **Aleksander Drašković** (Irska), **Sahil Malik** (ZDA), **Erwin van Hunen** (Švedska), **Robi Vončina** (Slovenija). Predstavili so novosti in svoje izkušnje pri uporabi Officea 365 v okolju SharePoint.

Sledila so predavanja, razdeljena v več vsebinskih sklopov. V nadaljevanju so opisana predavanja, ki smo se jih udeležili.

Okrogla miza: Zakonske pasti in oblak

Na okrogli mizi so se predstavili naslednji strokovnjaki s področja SharePointa: **Andrej Tomšič** (namestnik informacijske pooblaščenke), **Erich Hüll**, **Robi Vončina** (specialist – integrator in sistemski administrator za SharePoint), **Miha Pihler** (edini slovenski MCM za Exchange in eden od treh ljudi na svetu, ki so pridobili naziv MCM za Exchange in naziv MCM za Active Directory) in **Adis Jugo** (arhitekt in svetovalec na področju programske opreme z nazivom MVP za SharePoint). Govorili so o zanimivi in aktualni problematiki verodostojnosti in varnosti podatkov na spletu. Predstavili so svoje izkušnje s področja računalništva v oblaku, pogoje uporabe ter prednosti in slabosti odločitve za računalništvo v oblaku. Podali so

svoja mnenja in strokovne izkušnje v zvezi z migracijo v oblak, predstavili so dobre prakse na področju hibridnih postavitev, primerjali oblak z lokalnim shranjevanjem (angl. *on premises*), in sicer zlasti glede opreme, znanja, kadra, načinov licenciranja ipd.

Predstavljeni sta bili tudi prihodnja reforma evropske zakonodaje na področju varstva osebnih podatkov ter zakonska podlaga nadzora in prepovedi uporabe interneta ali blokade določenih spletnih strani in vpogleda v e-pošto zaposlenih. Razvila se je zanimiva razprava med strokovnjaki in občinstvom s konkretnimi vprašanji ter odgovori in napotki strokovnjakov.

Predstavitev primerov iz prakse

Kamran Mammadzada (projektni vodja za poslovno svetovanje na področju družabnih dogodkov v Azerbajdžanu) je predstavil, kako so na portalu SharePoint pripravili in online predstavili mednarodni športni dogodek, in sicer *Evropske igre v Bakuju*, ki so potekale od 12. do 28. 6. 2015. Pri tem športnem dogodku je sodelovalo preko 6000 športnikov iz 49 evropskih komitejev, ki so se pomerili v 31 disciplinah. Prikazal je portal SharePoint ter govoril o izkušnjah, prednostih in enostavni uporabi ter dostopnosti portala na tovrstnem evropskem športnem dogodku.

SharePoint 2013 Search Operation

Robi Vončina je podal nekaj napotkov pri odpravljanju težav z iskalnikom v SharePointu 2013. Iskanje v SharePointu je zaradi prikaza podatkov iz drugih virov v različnih oblikah čedalje bolj kompleksno, zato se lahko zgodi, da ta funkcionalnost včasih odpove.

SharePoint 2013 Enterprise Search Strategy

Joel Oleson je eden izmed vodilnih medijskih vplivnežev; med drugim želi z uporabo tehnologije izboljšati svet. Predstavil je novo storitev "FAST search" v SharePointu. Vsaka stranka, ki namerava uporabljati iskalne storitve, se mora zavedati kompleksnosti podatkov, po katerih bodo potekale poizvedbe, zato mora v pripravo strategije iskalnika vložiti dovolj znanja in časa. Predstavil je celovit pristop

na osnovi štirih vodil za uspešno implementacijo iskalne storitve. To so:

- metapodatki (vrednost metapodatkov se viša s kompleksnostjo podatkov),
- uporabniški vmesnik in uporabniška izkušnja (angl. *user interface/user experience*, UI/UX) ne smeta predstavljati ovir pri iskanju,
- informacijska infrastruktura (poznavanje infrastrukture in heterogena okolja),
- uporabniki (osnovni, napredni, specialni).

Poudaril je, kako pomembno je izkoristiti nasvete na osnovi dobre prakse. Povedal je, da se iz napak drugih lahko ogromno naučimo in se tako izognemo nepotrebnemu zapravljanju časa. Sledil je prikaz dobre prakse ene od implementacij.

Understanding and Maintaining permissions for your SharePoint users

Brett Lonsdale (strokovnjak za SharePoint ter avtor in soavtor več knjig s tega področja) je predstavil problematiko razumevanja dodeljevanja in upravljanja pravic v SharePointu (verziji 2013 in 2016). Na osnovi demonstracije v okolju SharePoint je razložil uporabo dedovanja pravic po hierarhiji spletnih strani in predstavil primere, ko je zaželen ukinitiv pravic, ki se dedujejo. Še posebej je izpostavil pravice, ugnedene na dokumentih ali knjižnicah, ki so posledica dedovanja in so bile spremenjene na nižjem nivoju hierarhije spletnega mesta. Predstavljeni so bili konkretni primeri nastavitve pravic v takih primerih.

The Enterprise Social Journey: 5 deadly mistakes, and 5 use cases that will make your users love you 2015

Adis Jugo je predstavil pet velikih napak in pet uporabnih načinov, kako se jim izogniti oz. kako ukrepati v praksi. Govoril je o svojih več kot dvajsetletnih izkušnjah na področju socialnega podjetništva, ki v ospredje ne postavlja dobička, ampak ustvarjanje javnega dobrega. Z vpeljavo socialnega podjetništva v organizacijo se nedvomno spremenijo načini komuniciranja in sodelovanja v podjetju. S tem se izboljšajo sodelovanje v podjetju in skupni interesi ljudi ter krepí družbena solidarnost. Gre za inovativne poslovne rešitve, nujno pa je potrebno vodstvo, saj vodstvo predstavlja pritisk, ki je nujen, če želimo dohajati konkurenco. Oddelek za upravljanje tveganja se morda sooča s problemi, povezanimi z razkrivanjem določenih občutljivih podatkov preko neznanih poti in kanalov. Vendar gre tukaj predvsem za krepitev solidarnosti in povezanosti ter za spodbujanje inovativnega reševanja problemov. Predstavniki delavcev so morda nezadovoljni zaradi pomanjkanja zasebnosti, informacijsko-tehnološki oddelek

(IT) pa vidi to kot še eno dodatno orodje, ki ga morajo upravljati in prinaša zelene končne rezultate v podjetju.

What's coming in SharePoint land 2016 for the end user

Penelope Coventry (neodvisna svetovalka na področju dizajna in razvoja tehnologij SharePoint z več kot tridesetletnimi izkušnjami ter avtorica in soavtorica več kot 10 knjig s področja SharePointa) je predstavila novosti za končnega uporabnika SharePointa v letu 2016. Predstavila je nove zmožnosti strežnika SharePoint 2016 IT Preview, ki je bil prvič predstavljen na trgu septembra 2015 in je namenjen strokovnjakom IT Pro, ter nekaj sprememb in novih funkcionalnosti, ki so zanimive tudi za končne uporabnike. To so:

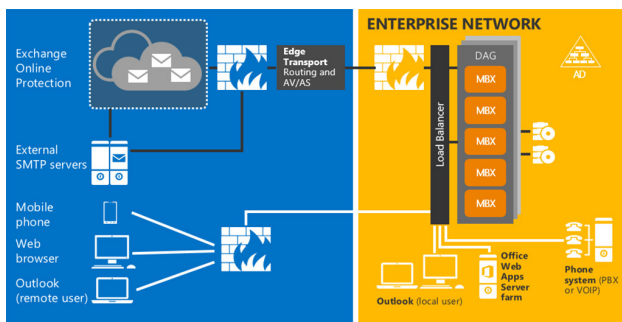
- ukinitiv tehnološke rešitve SharePoint Foundation, in sicer predvidoma zaradi prihodnje uporabe Officea 365 v oblaku in padca cen strežniških licenc;
- ukinitiv aplikacije Excel Services zaradi prihajajočega online strežnika Office;
- izboljšave arhitekture (prenovljena in izboljšana arhitektura za končnega uporabnika pomeni večjo varnost, skalabilnost in enostavno nameščanje posodobitev – brez prekinitev v delovanju);
- poudarek na hibridnih modelih (dodan je hibridni iskalnik za dostop do vsebin v SharePointu 2016 in Officeu 365, dodan je tudi Office Graph za beleženje aktivnosti).

Extending SharePoint solutions: Without spending money

Penelope Coventry je predstavila tudi možnost razširitve rešitev SharePoint, ne da bi zapravljali denar. Prikazala je konstruktivno vizualizacijo, ki jo lahko dodamo k stranem z uporabo vgrajenih povezav z aplikacijami Office (Microsoft Visio, Microsoft Excel itd.). Te vizualizacije se lahko uporabljajo skupaj s povezavami do JavaScripta in WebParta z namenom zagotovitve interaktivne nadzorne plošče. Te rešitve se uporabljajo v seznamih in knjižnicah SharePoint ter omogočajo zunanjo uporabo informacij na osnovi neposrednih povezav ali z uporabo Business Connectivity Services (BCS). Izpostavila je vse morebitne omejitve vizualizacije pri uporabi Officea 365 ali pri namestitvi Microsoft SharePointa.

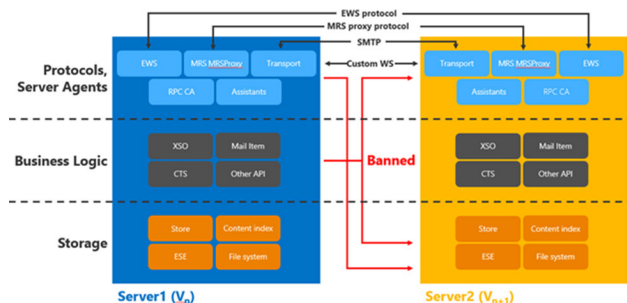
Arhitektura Exchange 2016

Miha Pihler je predstavil arhitekturo Exchange 2016.

Slika 1: Arhitektura – Exchange 2016 (Vir: Smith IV, 2015)

Nova verzija poštnega strežnika Exchange Server 2016 je zgrajena na osnovi arhitekture, ki je bila predstavljena že v verziji Exchange Server 2013. V novi verziji gre za arhitekturo, ki nekoč ločene vloge ponovno združuje v celoto (angl. *single building block architecture*). Vlogi servisov Client Access in Mailbox sta zato ponovno združeni, kar pri implementaciji storitve pomeni, da lahko obe vlogi namestimo na en fizični ali virtualni strežnik. Tudi izvedba visoke razpoložljivosti je tako precej poenostavljena, saj lahko vsak posamezen poštni strežnik enostavno dodamo v DAG (Database Availability Group), kar precej prispeva k skalabilnosti storitve. Odjemalci se do poštnega strežnika povezujejo preko servisa Client Access; le-ta vse zahteve prenaša do poštnega strežnika, ki gosti aktivno verzijo baze. Komunikacija med strežniki v DAG-u poteka na nivoju protokolov, podobno kot že v preteklosti.

Slika 2: Komunikacija med strežniki – Exchange 2016 (Vir: Smith IV, 2015)

Za zagotovitev visoke razpoložljivosti strežnika Exchange 2016 je še vedno potrebna omrežna tehnologija NLB (Network Load Balancer), na osnovi katere se odjemalci povezujejo v poštni sistem. Za izvedbo transparentnih preklpov je potreben protokol NLB (Layer 7), pri katerem ni več potrebe po tem, da bi bile zahteve istega klienta usmerjene k istemu strežniku (angl. *no session affinity*).

Nova arhitektura strežnika Exchange poleg konsolidacije posameznih vlog prinaša tudi nekatere druge izboljšave. Znatno napredek je bil dosežen na področju iskanja. Omrežni promet med aktivno in pasivno kopijo baze se

je z uvedbo lokalne iskalne zahteve (angl. *local search instance*) zmanjšal v povprečju za 40 %. Exchange 2016 privzeto uporablja povezavo MAPI/HTTP z odjemalci, kot je Outlook. Na ta način se za uporabnike na internem omrežju podjetja in za uporabnike na internetu uporablja enotna komunikacija med strežnikom in odjemalci. Strežnik Exchange 2016 v sobivanju s strežnikom Office Online ponuja možnost naprednega urejanja sodobnih priponek (Modern Attachments) v sporočilih na osnovi Outlook Web Accessa. Gre za povezave do dokumentov Office, ki so nekeje na portalu SharePoint, uporabnik pa le-te vidi kot priponeke v elektronskem sporočilu.

Give your PowerPivot model and Excel a boost with Power Query

Gašper Kamenšek (vodilni strokovnjak in predavatelj na področju Microsoftovih produktov) je v zelo zanimivi predstavitvi prikazal praktično uporabo tabel PowerPivot v Excelu z uporabo menija Power Query. V Excelu 2016 je meni Power Query že vgrajen, medtem ko je le eno verzijo prej bil to še dodatek za Excelovo verzijo Professional plus. Meni Power Query omogoča iskanje podatkovnih virov, ustvarjanje povezav in oblikovanje podatkov v skladu z našimi potrebami (odstranjevanje stolpcev, sprememba tipa podatkov, združevanje podatkov oz. tabel ipd.). Po lastnih željah oblikovane podatke je nato mogoče deliti z drugimi uporabniki ali pa uporabimo poizvedbo za prikaz poročil. Ukazi v meniju Power Query lahko z uporabo tabel PowerPivot pripeljejo do dinamičnih rešitev v pogledih PowerView in PowerMap.

Demonstracija, ki je sledila, je zajemala obdelavo datoteke s strukturiranimi podatki in njeno nadaljnjo obdelavo ter razvrstitev podatkov. Na koncu je predavatelj prikazal avtomatizacijo obdelave podatkov iz več datotek s podatki istega tipa. Power Query je zmogljivo, vendar enostavno orodje za analizo in urejanje velike količine podatkov, Power Pivot pa lahko te podatke povzdigne na prezentacijski nivo korelacij in soodvisnosti zajetih podatkov.

Dobre prakse za delo z dokumenti v SharePointu 2013

Robi Vončina je zaradi bolezni **Boštjana Ohnjeca** izvedel njegovo predstavitev. V uvodu je povedal, da naročniki, ki uporabljajo SharePoint predvsem kot dokumentni sistem, ne izkoristijo vseh bistvenih funkcionalnosti portala. SharePoint uporabljajo predvsem kot orodje za delo z dokumenti in metapodatki, saj so to področja, ki jih najprej spoznajo. Zato nam je predstavil deset dobrih praks pri uporabi možnosti, ki jih SharePoint ponuja pri delu z dokumentnimi knjižnicami, seznamami, vrstami vsebin, metapodatki, predlogami dokumentov ipd., kar uporabnikom vsakodnevno omogoča lažje, hitrejšo in

učinkovitejše delo z dokumenti. To so:

1. Nazivi knjižnic in datotek

Pri poimenovanju knjižnic in datotek ni priporočljivo uporabljati šumnikov in posebnih znakov, ime knjižnice naj bo enostavno in ne predolgo (URL); dokumenti naj se opišejo na osnovi metapodatkov.

2. Verzioniranje

Če je vključeno verzioniranje, se datoteke ne podvajajo; nastavi se lahko omejitev števila zadnjih verzij datotek.

3. Pogledi namesto map

Kreiranje map v SharePointu naj se uporablja, če želimo določenim dokumentom nastaviti drugačen nivo pravic, sicer pa se namesto map uporabljajo različni pogledi in različno grupiranje datotek.

4. Centralizacija administracije

Stolpci in vrste vsebin se oblikujejo na nivoju vrste vsebine, pogledi pa se izdelujejo in nato spreminjajo na nivoju knjižnice. Trenutnega pogleda knjižnice na strani ne spreminjamo.

5. Uporaba vrste vsebin (Content types)

Čeprav je privzeto onemogočena možnost uporabe vrste vsebin in zahteva priprava malo več predhodnega načrtovanja, je s tem omogočena ponovna uporaba v več knjižnicah ali na več podstraneh. Če v stolpcih uporabimo izbiro vrednosti, se to lahko spremeni pri vrsti vsebine; to pomeni, da tega ni treba nastavljati v vsaki knjižnici posebej.

6. Uporaba predloge in možnost Quick Parts

Pri vsaki vrsti vsebine, ki temelji na sklopu vrste vsebine "Dokumenti", se lahko uporabi svoja predloga; takšna vrsta vsebine je na podlagi vnaprej pripravljene predloge dokumentov vidna tudi pri odpiranju novega dokumenta. Dostop do vseh predlog dokumentov na portalu SharePoint je vedno preprost. Predloge lahko namestimo v ločeno knjižnico dokumentov. Če je predlogo treba spremeniti, jo najprej prekopiramo in nato v prekopirani dokument vnesemo spremembe. V predlogah lahko uporabimo možnost samodejnega prebiranja določenih vsebin (metapodatkov) iz SharePointa (Quick Parts).

7. Hkratno delo v dokumentih

Omogoči se lahko hkratno delo v tistih knjižnicah dokumentov, kjer je to potrebno. Vključi se lahko zahteva za rezervacijo dokumenta (stolpec "Checked out"), poleg tega se nastavi nivo pravic določeni osebi, ki lahko rezervacijo po potrebi prekliče.

8. Opozorila (alerts)

Nastavimo lahko opozorila za določene knjižnice dokumentov in nivoje opozoril; opozorilo se prikaže v primeru novega dokumenta ali pa v primeru vsake spremembe (periodično obveščanje ali takoj po spremembi).

9. Pravice ni priporočljivo drobiti

Pravice naj se nastavijo na nivoju knjižnice dokumentov, ne pa tudi na nivoju posameznih dokumentov (bolj

priporočljivo je, da se kreira mapa ali da se bolj kritični dokumenti premaknejo v drugo knjižnico dokumentov).

10. Zaposlene je treba izobraziti

Ker je znanje ključ do uspeha, je treba svoje zaposlene izobraziti o vrstah vsebin, o stolpcih, o rezervaciji dokumenta, o hkratnem delu z dokumenti, o metapodatkih ipd.

Reference

Smith IV, R., 2015. Exchange Server 2016 Architecture: Building Block Architecture. *The Exchange Team Blog*. [blog] 5 May. Dostopno na: <http://blogs.technet.com/b/exchange/archive/2015/05/05/exchange-server-2016-architecture.aspx> [18. 4. 2016].

Drugi viri

Nigam, P., 2013. Exchange Server 2016: All You Need Part 1. *MSExchangeGuru.com*. [blog] Dostopno na: <http://msexchangeguru.com/2015/05/15/e2016allyouneed1/> [18. 4. 2016].

Microsoft, 2016. *Office Online Server Overview*. [online] Dostopno na: [https://technet.microsoft.com/en-us/library/jj219437\(v=office.16\).aspx](https://technet.microsoft.com/en-us/library/jj219437(v=office.16).aspx) [18. 4. 2016].

Breda Emeršič, Srečko Benčec, Gorazd Taciga

Pregled najpomembnejših novosti v sistemu COBISS (oktober 2015–februar 2016)

Spletna aplikacija Bibliografije in sistem SICRIS

- Vključili smo novo storitev Bibliografski kazalci uspešnosti za izvolitev v naziv na Univerzi v Mariboru, ki v prvi fazi omogoča testni izpis vrednotenja bibliografije kandidata skladno s habilitacijskimi merili Univerze v Mariboru.
- Uvedli smo sezname mednarodnih založb po letih, ki se upoštevajo pri vrednotenju raziskovalne uspešnosti.
- Sezname revij, ki so vključene v mednarodne baze podatkov in se upoštevajo pri vrednotenju raziskovalne uspešnosti, smo dopolnili s povezavami do podatkov o politiki odprtega dostopa revij preko informacijskega servisa SHERPA/RoMEO.
- Pri raziskovalcih smo med podatke o izobrazbi dodali izpis doktorskih disertacij in drugih zaključnih del iz vzajemne baze podatkov COBISS/COBIB.SI.

Portal COBISS/SciMet

Funkcionalnosti, s katerimi smo dopolnili portal COBISS/SciMet, so:

- iskanje šifer v spletnem obrazcu s samodejnim zaključevanjem, ki nam omogoča hitro iskanje entitet iz sistema SICRIS brez poznavanja njihovih šifer;
- neposredne povezave do spletnega obrazca za posamezno entiteto in njenih zbirmih podatkov o citiranosti preko URL-naslova <http://scimet.izum.si/form/xxx/yyy> (namesto **yyy** vpišemo šifro entitete, namesto **xxx** pa vpišemo tip entitete *rsr*, *nor*, *prj*, *prg*, *grp*, *org* ali *uni*);
- sezname 100 najpogosteje citiranih raziskovalcev in drugih slovenskih avtorjev ter skupin raziskovalcev, projektov, programov, raziskovalnih organizacij, registriranih v sistemu SICRIS, in slovenskih univerz (<http://scimet.izum.si/top100>);
- priprava izpisov, statistik in primerjav od leta 1970 tudi za bazo Scopus in bazo podatkov Emerging Sources Citation Index (ESCI) iz sistema WoS.

Na YouTubeu smo začeli objavljati video navodila za portal COBISS/SciMet (<https://www.youtube.com/playlist?list=PLeBQsIfZEzUPKWX2YPFfXj2QitznJ4xj>), pripravljamo pa tudi spletni dnevnik (<http://blog.cobiss.si/tag/cobisscimet/>). Vljudno vabljeni k ogledu in branju.

Programska oprema COBISS3

Lokalne aplikacije

Omogočili smo:

- možnost potrjevanja računov v skladu z *Zakonom o davčnem potrjevanju računov*;
- določitev in izpis pravne podlage (klavzule) za oprostitev plačila DDV (82. člen *Zakona o davku na dodano vrednost*);
- evidentiranje vračila denarja (dobropis) in izdajo kopije računa;
- uporabo Orodja za izvoz podatkov;
- podaljšanje/spremembo roka poteka v vseh oddelkih hkrati;
- obdelavo rezervacij po podlokaciji gradiva;
- rezervacije gradiva pri oddelku;
- programsko evidentiranje terjatve za vračilo v drugem oddelku;
- evidentiranje poravnave terjatve kot posebne transakcije;
- vodenje postopkov v medknjižnični izposoji za gradivo, ki je povezano v komplet;
- ukazno iskanje po podatkih o zalogi s tričrkovnimi iskalnimi predponami.

Dopolnili smo:

- izpis opozoril pri postopkih z medoddelčno izposojenim gradivom;
- vračanje gradiva brez izbire člana;
- izpis neporavnanih terjatev v oknu Gradivo domače knjižnice;
- postopek paketne spremembe oddelka šole ob začetku novega šolskega leta;
- razvrščanje zvezkov serijskih publikacij tako, da je na vrhu najnovejša številka;
- prenos podatkov iz baze podatkov o članih med podatke o partnerju;
- oblikovanje kompleta, če je ta izposojen ali rezerviran;
- razvrstitve, ki se upoštevajo pri pripravi statistik zaloge;
- postopek evidentiranja terjatev do člana za opravljeno storitev medknjižnične izposoje.

V segmentu COBISS3/Izpisi smo namestili nove izpise ali dopolnili obstoječe:

- I-O-03: Statistika opominov,
- I-BP-01: Blagajniška priloga,
- I-BP-02: Blagajniška priloga z DDV,
- I-BP-03: Zbirnik blagajniških prilog z DDV,
- Seznam računov (zaključitev blagajne),
- I-TR-05: Člani z največ izposojami,
- I-STA-A01 do I-STA-A04: Aktivni člani,
- I-STA-A05: Aktivni člani – po kategoriji člana (po preteku leta prehoda na COBISS3/Izposoj),
- I-STA-A06: Aktivni člani – po kategoriji člana (za leto prehoda na COBISS3/Izposoj),
- I-STA-O07: Obisk članov – po urah/dnevih,
- v podskupini statistik *Obisk po transakcijah* je omogočena priprava statistik obiska članov za posamezno transakcijo ali izbrane skupine transakcij,
- I-STA-OT01: Obisk članov – po kategoriji člana/mesecih (transakcije),
- I-STA-OT02: Obisk članov – po kategoriji člana/dnevih (transakcije),
- I-STA-OT03: Obisk članov – po oddelku šole/mesecih (transakcije),
- I-STA-OT04: Obisk članov – po oddelku šole/dnevih (transakcije),
- I-STA-OT05: Obisk članov – po občini/kategoriji člana (transakcije),
- I-STA-OT06: Obisk članov – po postajališčih bibliobusa/kategoriji člana (transakcije),
- I-STA-OT07: Obisk članov – po urah/dnevih (transakcije),
- I-STA-G12: Izposoja gradiva – po financerju/gradivu/kategoriji člana,
- I-STA-G09: Izposoja gradiva – po vrstilu UDK (osnovni)/namembnosti/jezikih/aktivnih mesecih,
- uvedena je nova razvrstitev skupin za statistike izposoje,
- Z-SEZ-14: Izvoz podatkov v formatu MFERAC – prevzemni zapisnik,
- Z-SEZ-02: Seznam odpisanega gradiva (iskalnik),
- Z-STA-03: Odpis knjižnega in neknjižnega gradiva (iskalnik),
- Z-STA-04: Serijske publikacije,
- Z-PL-B09: Seznam odpisanega gradiva (ponudba),
- E-STA-B01: Bibliografski zapisi – diplomske, magistrske in specialistične naloge ter disertacije v polnem besedilu.

Na portalu Izobraževanje smo posodobili uporabniške priročnike Osnovna navodila COBISS3, COBISS3/Elektronski viri, COBISS3/Izposoja, COBISS3/Zaloga, COBISS3/Medknjižnična izposoja in COBISS3/Upravljanje aplikacij. Namestili smo navodila in filmčke za delo z Orodjem za izvoz podatkov.

V programsko opremo COBISS3 smo vključili videz **Nimbus** (<https://docs.oracle.com/javase/tutorial/uiswing/lookandfeel/nimbus.html>). Nimbus namesto statičnih bitnih slik uporablja vektorsko grafiko Java 2D, kar omogoča prilagoditev vmesnika vsaki ločljivosti monitorja.

Vzajemna katalogizacija

V segmentu *COBISS3/Katalogizacija* smo vključili novi iskalnik, v katerem smo spremenili položaj posameznih elementov in preimenovali gumb za iskanje bibliografskih zapisov v lokalni bazi podatkov. Iskalnik smo tudi dopolnili:

- z gumbom za izbiro načina iskanja (izbirno iskanje, ukazno iskanje),
- z gumbom za uporabo operatorja EMPTY, NOT ali NOTEMPTY,
- s spustnim seznamom za izbiro med operatorjema AND ali OR,
- s poljem za razvrščanje rezultatov iskanja po izbranem atributu.

V iskalniku je privzeto izbirno iskanje, z gumbom **Ukazno iskanje** pa preidemo na iskanje z iskalnimi predponami in priponami ter logičnimi in kontekstnimi operatorji. Polji Omejevanje in Skeniranje, s katerima dodatno omejimo iskanje, sta ločeni od iskalnih polj.

mCOBISS

Januar 2016 – izid aplikacije mCOBISS, V2.0:

- Upravljanje priljubljenih knjižnic je možno le v Moji knjižnici, kamor lahko dodamo knjižnice skupaj z vpisnimi podatki.
- Med priljubljene knjižnice lahko dodamo več kot štiri knjižnice in več članstev za vsako knjižnico.
- Dodana je možnost iskanja po zgodovini izposojenega gradiva.
- Glavno geslo ni več obvezno. Pod zavihkom Nastavitve lahko uporabo glavnega gesla vklopimo ali izklopimo.
- Knjižnice lahko dodamo med priljubljene tudi pri iskanju gradiva, in sicer tako da se dotaknemo zvezdice ob imenu knjižnice. Zvezdica je lahko prazna (omogočeno je dodajanje nove knjižnice), siva (knjižnica je med priljubljenimi in ob dotiku lahko knjižnico nastavimo kot privzeto), modra (knjižnica je med priljubljenimi in privzeta).
- V Moji knjižnici lahko knjižnico odstranimo iz priljubljenih. Na Androidu to storimo tako, da se dotaknemo imena knjižnice, ki jo želimo izbrisati, in ga pridržimo, na iOS-u pa tako, da ime knjižnice povlečemo od desne proti levi.
- V Moji knjižnici se izpisujeta ime in priimek, in ne številka člana.
- V Moji knjižnici je dodana možnost brisanja več obvestil hkrati.
- Ob namestitvi aplikacije se samodejno nastavi prejemanje obvestil knjižnice. Prejemanje obvestil je mogoče izklopiti pod zavihkom Nastavitve.
- Ob iskanju po imenu oddelka knjižnice se ime iskanega oddelka izpiše že v rezultatih in prenese v obrazec za iskanje gradiva.

ELINKS

V COBISS/OPAC (COBIB.SI in ELINKS.SI) so bili dodani zapisi in povezave do e-knjig zbirke University Press Scholarship Online – Law (UPSO-Law).

#####

ORGANIZACIJA ZNANJA